

A
SZERELEM

ÍRTA
SZÁSZ ZOLTÁN

BUDAPEST
PALLAS IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1913.

ELŐSZÓ.

Talán nincs még egy jelenség, melyről annyit beszélnének, elmélkednének és Írnának, mint a szerelemről. Csak talán a létért való küzdelem fogalma alá tartozó ezerféle törekvések fogyasztanak még annyi gondolkodási energiát, mint ez az érzés. Mihelyt azonban az ember elintézte a rideg megélhetés, az alantas kenyérgond s legfeljebb még a kinek-kinek míveltsége folytán kijáró társadalmi elhelyezkedés kérdését s belejutott a kissé már emelkedettebb szükségletek világába, a szerelem rögtön a problémák primadonnájaként jelentkezik előtte. Bármily vonzó, ezer fodrú és száz csillogású azonban ez a probléma, azért mégis azok az ismeretek, melyek róla szerte keringenek, igen fogyatékosak s azok a vélemények, melyek róla el-elhangzanak rendszeren nagyon is szubjektívek. Szerelmekről és szerelmesekről rengeteget írnak és beszélnek; a szépirodalom óriási virágos kertjében majdnem minden virág ennek az érzésnek a talajából sarjad ki s ennek az érzésnek a varázsát hirdeti: De a szerelemről általánosságban, nem egyről a sok közül, hanem magáról erről az érzelemről, bármily szapora

az idevonatkozó szóbeszéd s bármily tömegestül jelennek meg az alantasabb nemi életet tárgyaló munkák, elméleti mű aránylag igen kevés jelent meg. A szépirodalmi és filozófiai művek évezredek óta sarjadó rengetegében csak itt-ott jelentkezik egy-egy ilyen természetű munka. A mai európai köztudatban Plató «*Lakoma*» című dialógján, Stendhal «*A szerelemről*» című jegyzetgyűjteményén, Schopenhauer «*Zur Metaphysik der Geschlechtsliebe*» című tanulmányán s Michelet «*A szerelem*» című elmfuttatásán kívül alig szerepel ilyen fajta munka. S meg kell jegyeznem, hogy néhány nagyon egyoldalú vagy nagyon elavult munkát kivéve alig is van több.

Mi ennek az oka? Elsősorban az, hogy a szerelem, melynek gyökere mintegy a nemi ösztön, a nemi élet körébe tartozik, ez pedig ma még egy homályba burkolt s mesterségesen homályban tartott oldala az életnek. Vallások, erkölcsi rendszerek, illetanok évszázadok óta fáradoznak azon, hogy a nemi életet szellemi nebánsvirággá, fátylak és leplek alatt őrzött titokká tegyék. S valóban a nemi élet tényeiről az emberiség legnagyobb része csak a legfelszínesebb és legtorzabb ismeretekkel bír. Ott pedig, ahol a nyers nemi élet rejtelem, melyről csak nehéz utánjárással lehet, rendesen még hozzá töredékes képet nyerni, ott a szerelemről, a nemi ösztön e származékáról s magasabbrendű lelki folytatásáról való vélemények se lehetnek alaposak s tárgyilagosak, hanem inkább csak szubjektív vallomások értékével bírhatnak.

Ez tehát az oka annak, hogy a szerelemről szóló közgondolkodás téveteg és felszínes. Mi az oka azonban annak, hogy a tudomány és bölcsészet nagyjai is majdnem mind teljesen hallgatnak róla? Bizonyos, hogy a nemi élet szellemi és erkölcsi homályba burkoltsága tartott attól távol sok gondolkodót, hogy származékával, a szerelemmel foglalkozzék. Míg a költő és a szépiró többkevesebb bátorsággal s kisebb vagy nagyobb lelkesedéssel zengett és mesélt a szerelemről, a tudós és a bölcsész, ha csak tehette, nagy ívben kitért előle. Schopenhauer föl sorolja azokat az írókat és műveket, akik előtte a szerelemmel bölcsészetiileg foglalkoztak s a lista, melyet nyújt, igen rövid. Ebből is látszik, hogy a szerelem évezredek óta kényes téma. Ha pedig egyes bölcsészek mégis elszánták magukat arra, hogy vele foglalkozzanak, akkor ezt rendszeren csak futó megjegyzésekben, függelékeként, rövid aforizmákban tették.

Támogathatta ezt a hajlamot a szerelem tárgyalásának kikerülésére az is, hogy ez az érzelem még a legöntudatosabb és legerősebb szellemű emberek számára is gyakran rejtélyként kéjes vagy veszélyes örvényként s a mindenesetre szavakkal alig nyelhető, magyarázatokkal meg nem érttethető tüneményként jelentkezett. Az az érzés, hogy az élet hallatlan bonyolultságát fogalmakkal mily nehéz kifejezni, a szerelem kérdésével szemben állva különösen megfélemlítő s az elmélkedéstől elriasztó. Íme, külső környezeti s belső lelki okok hajtották tehát

évszázadokon át a gondolkodókat arra, hogy a szerelem tárgyalását átengedjék a szépíróknak s ép ezért nagyon jellemző, hogy azok, akik mégis bővebben foglalkoztak ennek az érzelmenek elméletével, vagy szépíróilag színezett bölcsészek voltak, mint Plató és Schopenhauer, vagy egyenesen szépírók mint Stendhal.

Könyvem, melyet ezennel az olvasóközönség elé bocsátok, szerény kísérlet a szerelemben megnyilatkozó néhány törvényszerűség megállapítására. *Nem a szűkebb értelemben vett nemi életet tárgyalom, hanem ennek egy az egész lelkei betöltő s egy bizonyos egyénre irányuló formáját, a szerelmet: és pedig a normális, egészséges szerelmet s nem ennek az érzésnek esetleges elfajulásait, írásom tárgya tehát tulajdonképpen az, amiről millió és millió lírai költemény zeng s ezer és ezer regény mesél. Én azonban e könyvemben, amennyire ez lehetséges, nem egyéni érzelmeket igyekszem leírni s elképzelt történeteket kielégíteni, hanem azt, ami minden szerelemben közös s mindannyinak lényege. A sajátos szépirodalomhoz úgy viszonylik könyvem, mint egy rózsacsokorhoz a belőle sajtolt rózsaoaj. A felszínes ítélkezés számára talán ez nem olyan vonzó és ingerlő, mint a rózsák szélesen terjengő bokkrétája; viszont azonban egy kis üvegcsé rózsaoajban benne van egy egész rózsaeerdő...*

Könyvem célja fontos, sőt úgy vélem magasztos. A szerelem jelentősége elképzelhetetlenül és végéjérhatatlanul óriási. Bármily sok szó esik erről az érzelemről, azért

ez még mindig nem elég. A szerelem az a pont, ahonnan a világot ki lehet forgatni sarkaiból, illetve mivel ez a mai világ már nagyon is kizökkentnek látszik, ahonnan vissza lehetne a világot billenteni a helyes állapotba. Különös erővel hódítja meg ép mostanság az egész kultúremberiség érdeklődését az eugénika, egy új tudomány, mely az emberi faj megnevelését, kijavítását tűzte ki céljául. A szaporodásra nem alkalmas egyének kiselejtezését, esetleg terméketlenítését követeli ennek az új tudománynak egyik ágazata, melyet negatív eugénikának neveznek. Megakadályozni a szaporodásban azokat, akiktől mi jót sem várhat a faj, bár kissé rideg, de mindenesetre célszerű törekvés; sokkal fontosabb a fajra nézve s emellett minden emberi szívet rokonszenvesen megdobogtató törekvés azonban az úgynevezett pozitív eugénika, amely a szaporodásra alkalmas egyének minél bővebb szaporodását, a legjobb szaporodási eredményt, az egymáshoz leginkább illő lények egymáshoz kerülését s más ily természetű faj-javító mozzanatok gyarapodását igyekszik előidézni. Nos, ennek a pozitív eugénikának a legfontosabb eszköze a szerelem. *A szerelem a legerősebb faj nemesítő tényező, sőt nem is más, mint ösztönszerű eugénika.* Az emberiség szent tüze ez, melyet ápolni, szítani és terjeszteni kell. Mindaz, amit a fajnevelés tudománya fáradságos kutatásokkal és okoskodásokkal megállapít, a beteg, elfajult, gyenge, rút emberek szaporodásának károságát s az

egészségesek, szabályosak, erősek és szépek szaporodásának üdvösségét a nemi ösztön, illetve a szerelem ősidők óta tudja és érvényesíti. Ép ezért a szerelem minél szabadabb érvényesülése, minél zavartalanabb megnyilatkozása maga a leghathatósabb faj-nemesítés, egy erősebb, szebb, értelmesebb emberiség legbiztosabb megalapozása.

De nemcsak mint a szerelemben működő nagy faj érdek támogatója bír létjoggal egy ilyen, a szerelmet általánosságban tárgyaló mű. Az egyes embernek is, akit felzaklatott a szerelem lelki vihara nagy érdeke, hogy elméje ezzel a belső forradalommal szemben helytálljon, hogy ne mint valami tűzvész pusztítson lelkében ez az érzés, hanem hevítő és mozgó energiává nemesbüljön. A démon-szerűen jelentkező szenvedélyt ilyen üdvös hatású erővé azonban csak a szerelemtől való helyes ismeretek tehetik. S nemcsak a szerelem megszelídítésére, hanem megédesítésére is alkalmas a szerelemtől való gondolkodás. Epikur szerint a valódi élvezéshez szükséges a megismerés is. S valóban a szerelem legfinomabb zamatait is csak az tudja kiélni, aki sokat gondolkozott erről a szenvedélyről.

Ebből a szempontból nézve könyvem a felnőttek szerelmi felvilágosítója. Nem áltatom azért magam azzal, hogy igénytelen írásom egy-kettőre fel fogja szabadítani s meg fogja tisztítani a szerelmet s mindazt a bajt, ami e körül az érzés körül burjánzik, ki fogja irtani. E rövid könyvből esetleg áramló szellemi hatást nem tudom

ennyire túlbecsülni. Ha azonban nem is szabad a szellemi hatást, pláne egy az ösztönélet legmélyére benyúló érzelm befolyásolására törekvőt túlbecsülni, annyi jelentősége azért lehet, mint a friss, üde, ózondus levegőnek a testi szervezet megerősödésére. Könyvem is tehát, ha úgy fog hatni a szerelmes, vagy a szerelem iránt érdeklődő lelkekre, mint egy séta friss, tiszta, nagy belélegzésekre csábító magaslati légkörben, már elérte célját. Mert ha egymaga nem is lakathatja jól a szerelem nélkül senyvedőket s nem is gyógyíthatja meg a szerelem bolondjait, felébresztheti bennök az igazi, tiszta, nemes szerelem sejtelmét.

ELSŐ RÉSZ.

HOGYAN SZERETÜNK.

MIT NEVEZEK SZERELEMNEK.

L'amour est le miracle de
la civilisation. *Stendhal.*

Minden vizsgálódás első feladata az, hogy tisztában legyünk azzal, miről is van szó. Különösen fontos ez, ha elmélkedésünk tárgya a szerelem, amit a különböző emberek igen különbözően fognak fel. Mert tagadhatatlan, hogy a legridegebb tagadástól a leg-rajongóbb felmagasztalásig az idevonatkozó különböző felfogások széles skálája állapítható meg. A józanok, a cinikusok s azok a természettudósok, akik csak egy bizonyos túlzott merevségre és pontosságra törekvő tudományosságnak a hívei a nemi ösztön közismert legfelszínesebb tüneteinek szépítő átkeresztelését látják a szerelem szóban s ezzel azt vallják, hogy a nemi ösztön kifejezés mellett tulajdonképpen fölösleges szó ez: szerelem. Mások ellenben éppen azt tartják, hogy azoknak az érzelmeknek, hajlamoknak, képzeteknek, melyek együttesen igényt tarthatnak arra, hogy szerelemnek nevezzük őket, semmi közük sincs a nemi ösztönhöz. Ide tartoznak azok a bizonyos szempontból túlgondosan nevelt fiatal leányok, akik bár nagyon is érzik a szerelmet alkotó izgalmá-

kat s – bármily fogyatékosan – tudomással is bírnak a nemi szervek létezéséről, mégis sejtelemmel se bírnak arról, hogy ezek közt az izgalmak s e szervek közt van valami összefüggés.

Könnyű sejteni, hogy én nem ez utóbbi felfogást vallom. A szerelem elválasztása a nemi ösztöntől s teljesen önálló jelenséggé való deklarálása, úgy vélem, dőreség. Nemkülönbén tévedés azonban azonossá tenni a szerelmet a nemi ösztönnel s szimplista módon belegyömöszölni a szerelem jelenségeit a nemi ösztön szűken megszabott fogalmába. Ha az egész szerelem bizonyos szempontból a nemi ösztönre vezethető is vissza, ez nem teszi fölöslegessé azt, hogy a legszélesebb értelemben felfogott nemi ösztön keretén belől a szerelmet külön világul ismerjük el. Voltaire kifejező képen szemlélteti azt a viszonyt, mely a nemi ösztön és a szerelem közt fennáll. «A szerelem a természet szövete, melyre, a képzelődés ...hímez.» Hogy azonban még jobban megértsük ezt a viszonyt, tökéletesíteni és pontosítani kell e képet. A helyzet ugyanis az, hogy magából a természetnyújtotta szövetből, a nyers nemi ösztönből hajtanak ki azok a szálak, melyekkel a szerelmes képzelődése telehímezi a szövetet. Nemi ösztön és szerelem tehát tulajdonképen egy szövédéek, egy egész; mégis azonban lehet mondani, hogy a szoros értelemben vett nemi ösztön hasonló a szabályos, szinte mértani rajzolatú szövethez, a szerelem pedig megfelel az ezen kibontakozó szeszélyes és fantasztikus hímzésmintának.

Egy ilyen hasonlat azonban csak ízelítő s nem mond eleget: szükséges tehát a nemi ösztön és szerelem viszonyának kissé részletesebb tárgyalása.

Ha a nemi ösztönhöz tartozó lelkiállapotokat és cselekvéseket nézzük, akkor tapasztaljuk, hogy ezeket egy oly sorba lehet felállítani, melynek egyik végén alig lehet tudatosságról beszélni, de e végtől távolodólag a tudatosság egyre nagyobb szerephez jut. Vannak megnyilatkozásai a nemi ösztönnek, melyek alvásközben, tehát alig-tudatos vagy teljesen tudattalan állapotok közepette jelentkeznek. Ezek reflex-szerű jelenségek s legtávolabb állanak attól, ami szerelemnek nevezhető. Ha tovább haladunk ezen a soron és nézzük a nemi ösztön legközönségesebb, leggyakrabban nemi életnek nevezett tüneteit: bizonyos nedvkiürítési szükségletet, bizonyos testi elváltozásokat, egy – rendszeren – más-nemű lény megragadására és az ezzel való egyesülésre való hajlamot s ezt az egyesülést magát, akkor szintén tapasztaljuk, hogy bár ezek már sokkal tudatosabbak, mint az, amit az angolok «nedves álmoknak» neveznek, mégis szintén majdnem gépszerűen, automata-módon nyernek elintézést s huzamosabb időre s mélyebbrehatóan nem foglalkoztatja a gondolkodást. A nemi ösztön megnyilatkozásának az a legmindennapibb formája, mely az itt jelzett mozzanatokból rakódik össze, notóriusán «lelketlen» valami.

A nemi életnek ez az a foka, melyet – bár egyes fajok és egyedek példája azt mutatja, hogy az állatvilágban is előfordulnak bonyo-

lultabb tudatállapotokkal egybefüggő nemi viszonylatok – rendszeren állatinak nevezünk. Körülbelül ily fokon áll a nemi élet az emberek legnagyobb részénél, a vadaknál, barbároknál, sőt a civilizált társadalmak alsóbb rétegeinél is. Itt a nemi ösztön kielégítése rendszeren alantasán fizikai ügy, mellyel sem megelőzőleg sem utólag nem foglalkozik a gondolkodás; mely nem nógat ábrándozásra; nem ébreszti a gondolatok messziről jövő és messzire mutató sorát; nem nyífszéles lelki láthatárt; mindenesetre csak olyan csekély szellemi mozgolódást ébreszt, amilyenre az ilyen fejletlen és műveletlen lélek képes. Minél fejlettebb tudatokban gyúl azonban ki a nemi vágy szikrája, annál valószínűbb, hogy létre jön az a lelki állapot, amit már szerelemnek lehet nevezni. Mert bizonyos, hogy a szerelem abban különbözik elsősorban a nemi ösztöntől, hogy nem alantas testi megkönnyebbülés! ügy, mely feltűnik, izgat s ha kielégülést nyert nyomtalanul elül, hanem inkább a léleknek valami sajátos klíma-változása, mely ha egyszer megjelent, akkor minden érzésünket, gondolatunkat, egész életünket átalakítja. Ha tehát nem is lehetetlen, hogy egy vad vagy barbár lelkében ily méreteket öltön s ily horderejűvé válják a nemi ösztön, nagyon valószínűnek ez nem mondható. A civilizáció lélekfinomító és gazdagító hatása szükséges ahhoz, hogy ilyen szerelemszerű jelleget öltön a nemi ösztön. Ép ezért nem is lehet azt mondani, hogy az állatból emberré s a fejletlen emberből kultur-emberré

válás mely pillanatában jelentkezik az a természeti tünet, amely a szerelem nevet megérdemli. Ez teljesen attól függ, hogy a nemi ösztön mily fokú elhatalmasodását méltatjuk arra, hogy ezzel a dísznévvel – vagy mások szerint egy lelki betegséget jelző névvel – illessük. A szerelem születésének pillanatát megállapítani azonban nem is fontos. Elégedjünk meg azzal, hogy a lélek gazdagodásával, a műveltség fejlődésével egyre gyakrabban és tökéletesebben kifejlődve jelentkezik ez a tünet, azaz hogy *az igazi szerelem egy par excellence kultúr-termék vagy ahogy Stendhal mondja a civilizáció csodája.*

A nemi ösztönnek szerelemmé való fejlődése azonban nemcsak az által jön létre, hogy a lélek gazdagodik s így a nemi ösztön a képzetek és gondolatok egyre változatosabb szövedékét itatja át a maga energiáival. A lelki fejlettség nem tesz még szükség-szerűen szerelemmé minden nemi vágyakozást. Lehetséges, hogy valaki valahányszor a nemi ösztön úrrá lesz fölötte a képzetek és gondolatok egész tömegével koronázza meg ezt a tudathullámozást, hogy egész életét nemi izgalmak és képzelődések közt tölti el s azért mégsem érez át igazi szerelmet, hanem inkább csak tudatos kéjelgőként, kéj éneként élvezzi a nemi ösztönt. Az a fejlődési irányzat, amely a nemi ösztönt szerelemmé fejleszti, amellet, hogy a lélek egyre nagyobb területeit vonja be a nemi ösztön büvkörébe, egyszersmind a nemi vágyat egyre szűkebb körre irányulóvá, egyre válogatóbbá, egyre egyénibbé teszi.

A durva nemi ösztön, mely még nem nevezhető szerelemnek, már akkor felébred, ha bizonyos hatások, melyeknek előidézésére – rendszeren – minden másnemű lény képes, jelentkeznek; egy emlőpár, egy nőies csípőhajlás, egy hosszú hajzat, egy darab női meztelenség, egyszóval egy női szervezet – vagy ennek csak egyszerű elképzelése is – elegendő arra, hogy a férfiban testi elváltozásokat, bizonyos egyesülési hajlamot, a durva nemi ösztönt felébressze. Persze ebben az esetben csak igen mérsékelt tudatossággal kísért, mintegy lélektelen nemi cselekvés válik aktuálissá. A fejlett tudat, a kifinomult kultur-ember lelke ellenben nem izgul fel azokra a hatásokra, melyek bármely másnemű lénytől kiindulhatnak. Ez csak *bizonyos sajátos tulajdonságokkal bíró* másnemű lények színeinek, formájának, hangjának, nemi s emberi tulajdonságainak feltünetezésére érzi kinyílni nemi ösztönének energiaszelepeit. Vagy ha a hús múló gyarlóságánál fogva a legfejlettebb kultúr-ember is olykor lelkileg egész közönyös lényekkel is nemileg összeereszkedik, akkor ez csak egy fizikai megkönnyebbülési hajlamnak való meghódolást jelent s aligha fejlődhetik igazi szerelemmé. S minél fejlettebbé, élesebb felfogóképességűvé s finomabb érzékenységűvé válik a lélek, annál inkább szaporodnak azok a feltételek, melyek a nemi vágy felébresztéséhez szükségessé válnak. S e fejlődés folyamán, mely a nemi vágy felébredését egyre több feltételhez kötötté teszi, végűi oda jut az ember, hogy csak egyetlen egyén az, aki képes benne egész

lelkét betöltő nemi vágyat ébreszteni. S ezzel eljutottunk ahhoz, amit én szerelemnek nevezek: *nem más ez, mint az egész tudatot eltöltő, a lélek összes hajlamait befolyásoló s egyetlen egyénre irányuló nemi ösztön.* Egész lélekkel egy embert szeretni, ez tehát a szerelem. E meghatározás nem akar a pontosság és érvényesség szempontjából egy mennyiségtani meghatározással versenyezni. Az élet körébe tartozó jelenségeket mennyiségtani merevségű definíciókba foglalni egyelőre nem lehet. Úgy vélem azonban, hogy ez a definíciónak talán tökéletlen jellemzés alkalmas arra, hogy megérttessem, *mily irányú és jellegű* fejlődésen kell a nemi ösztönnek átmennie, hogy szerelemmé váljék.

Ha alaposabban meggondoljuk azt, hogy mit is jelent az, hogy a szerelemmé fejlődött nemi ösztön hatása alatt egész lelkünkkel, minden hajlamunkkal és gondolatunkkal szeretünk, akkor rájövünk arra, hogy a szerelem nem más, mint az egy egyénre irányult nemi ösztön és a barátság egy sajátos egyesülése. Mert mit jelent az, hogy egész lelkünkkel szeretünk? Azt, hogy minden rokonszenvünkkel, hajlamunkkal, gondolatunkkal egy bizonyos lényre vágyunk s a lényvel való együttlétben örömet leljük. Ez azonban nem más, mint az, hogy barátságot érzünk valaki iránt. A barátság is a jellemek azonosságából, tehát a rokonszenvek, az ízlések, a gondolkodási szokások és erkölcsi meggyőződések, esetleg egy egész világnézet hasonlóságából támad. A szerelem tehát

nem is más, mint nemi ösztön + barátság. Igaz, nem szabad ezt egyszerű keveredésként fogni fel. A már létező barátság nem válik pl. rögtön szerelemmé, ha nemi együttélés kapcsolódik beléje. Azok a házaspárok is, akik gyakran barátsággal viseltetnek egymás iránt s egymásnak nemi társai is, igen gyakran nem érznek igazi szerelmet, hanem inkább csak azt a sajátos érzést, melyet talán hitvesi szeretetnek lehet nevezni. A jóakarat görebében nehezen lehet barátságból s nemi együttéléstől szerelmet csinálni. Ennek megszületéséhez az szükséges, hogy az ösztönös testi vágyakozással egyidejűleg s ezzel folytonos kölcsönhatásban maradván támadjanak s bontakozzanak ki a szellemi vonzódások. A lelki kémia ebben az esetben aztán létrehozza azt, a mit a barátságnak s nemi ösztönnek tudatos összekeverése nem tudott előidézni.

Mindebből látható, hogy az amit én szerelemnek nevezek, akár maga az ember, egy folyton fejlődő, észülődő jelenség. A fejlődés a tökéletes szerelem felé, mintegy eszmény felé tör; az egyes szerelmek persze sohasem teljesen tökéletesek, nagyon ritkán a szerelem iskola-esetei. A konyhasónak meg van az a hajlama, hogy kockákban kristályosodjék, a konyhasókristályok azonban legtöbbször nem tökéletes és teljes kockák, hanem csak lapjaik és éleik helyzetéből s egymáshoz való viszonyából levonható következtetés az, hogy ha szabadon kristályosodtak volna, akkor kockaformát öltöttek volna. A szerelmekben is inkább

csak mint tendencia él az, hogy a kizárólag egy egyénre irányuló és az egész lelken uralkodó nemi ösztön formáját, a szerelem eszményi formáját öltsek magukra; a valóságos szerelmek bizony hol egyik hol másik irányban tökéletlenek. Nagyon szükséges ennek a szemmeltartása valahányszor az olvasó, aközt amit a szerelemről az alábbiakban olvasni fog és amit a szerelmek felöl az életben tapasztal, eltéréseket fog felfedezni, írásom nem pályázik abszolút pontosságra, hanem megelégszik azzal, ha sikerül neki helyes irányításokat nyújtani.

A SZERELEM LÉNYEGE.

Weine Laura! dieser Golt ist nimmer,
 Uu und ich der Gottes schöne Trümmer,
 Und in uns ein unersättlich Dringen,
 Das verlorne Wesen einzuschlingen,
 Gottheit zu erschwingen.
Schiller.

Mi azonban ennek a folyton alakuló, a fejlődés irányában mintegy nyílt fogalomnak a tartalma? Mi a szerelem körébe tartozó jelenségek legáltalánosabb összefoglalását adó meghatározás, mi a szerelemnek, ha ilyenről az emberi megismerésnek egyáltalában vélekedni lehet: a lényege? ... Szembeszökően kínálkozó s az elmélyedő intuíció számára is csábító feltevés az, hogy a nehézkedés, mely az égitesteket mozgatja és összetartja, a tárgyakat a föld központja felé kényszeríti, hogy továbbá -a villanyosság és a delejesség-szülte vonzási és taszítási jelenségek s végül a vegyi rokonság ténye, mely egyes elemeket és vegyületeket könnyen vegyülővé, másokat egymástól idegenkedővé tesz, mind rokonai és bizonyos tekintetben ősei a nemi ösztönnek és így a szerelemnek is. A szeretet és szerelem eme keresése és megtalálása kint a mindenség fizikai mozgalmaiban különben egy ősi s örökké ifjú gondolat; Em-

pedoklesztól, a görög Darwintól, aki szerint az egész világfejlődés nem egyéb, mint az emberi kedély két leghatalmasabb szenvedélyének, a szeretetnek és a gyűlöletnek harca, egész Büchnerig, a XIX-ik századbeli híres materialistáig, aki szerint a férfi és nő vonzódásának megfelel a bolygók keringése, a kő földreessése s az oxigén és hidrogén egyesülési törekvése, igen sokan vallották ezt a felfogást. S kétségtelen, hogy ama világfelfogás számára, mely a mindenséget minden jelenségében egyazon törvényszerűségeket uraló egységnek s így a legfejlettebb lelki jelenségeket is fizikai törvényekre visszavezethetőeknek tartja, a szerelemnek ez ale származtatási elmélete nagyon csábító. E magyarázat a szerves világba kapcsolja bele a szerelmet. Mily joggal, lehet méltán kérdeni. Nos, a sejtelem, az intuíció jogán, melyet persze csak az ismer el, aki maga is hasonló intuíciót érez tudatában mozgolódn.

Közelebb jutunk azonban a szerelem megértéséhez, ha a szerves világban található kezdeteit kutatjuk. Mert a szerves és szerves világ közt egyenlőre mély szakadék tátong. A nemi ösztön származását is a szerves világ előbb jelzett vonzási jelenségeitől csak egy merész feltevés viaduktján át lehet a szerves világba átvezetni. Mily helyt azonban itt kereskedünk, már biztosabb a talaj a lábunk alatt.

Itt ugyanis az őanyag, az u. n. protoplazma életében meg lehet különböztetni oly jelenségeket, melyek a nemi kettőség eredetének tekinthetők. A protoplazma egy

vegyileg igen bonyolódott s emellett folyton változó összetételű anyag. E változások hol a nagyobbodás, a kapcsolódás, a konzerválás, hol a kisebbedés és a szétbomlás jellegét mutatják; egyik oldalon a gyűjtést, gazdaságosságot, nyugalmat, nehézkességet, a másik oldalon a pazarlást, szétbomlást, mozgalmasságot, fürgeséget. Nos, az az elkülönülés, mely két protoplazma, ész vagy két sejt között azáltal, hogy az egyikben az első, a másikban a második változási hajlam jelentkezik, létrejön, a nemi elkülönülés legkezdetének tekinthető és pedig oly értelemben, hogy az előbbi halmozódást és konzerválási hajlam a női, a második kisebbédesi és oszlási hajlam a hím nemiség öse volna. Két ilyen különböző jellegű sejt vonzódása és egyesülése pedig a nemi egyesülési vágy jelentkezése a szerves világ peremén. Innen indul ki aztán a nemi kettőség és nemi élet a maga nagy útjára, amelynek kezdetén a külön jellegű sejteknek mint önálló szervezeteknek terjes egybeolvadása áll, végén pedig a magasabbrendű emlősök és az ember tömérdek sejtű szervezetéből egy külön e célra fejlődő szerv által kibocsátott csirasejtek találkozása a nemi egyesülésben. Mindezek a nemi ösztön lényegét a külső világ jelenségeivel magyarázó feltevések megerősödést nyernek, ha a nemi ösztön és a szerelem mivoltát saját tudatunk mélységeiben kotorva igyekezzünk megérteni. Ha vizsgáljuk azt a lelkiállapotot, mely a szerelmesség idején bennünk uralkodik, ha bejárjuk mintegy tudatunk mélységeit és kém-

leljük belső láthatárát, akkor rájövünk arra, hogy a szerelmesség nem egyéb, mint az éhség egy fajtája. Az éhséget és a szerelmet már sokszor ellentétbe állították egymással, az egyiket, mint az önfenntartás, a másikat, mint a fajfenntartás érdekeit szolgáló érzelmet jellemezvén. En ezúttal a közös vonásukat, a hasonlóságukat akarom hangsúlyozni. Mind a kettő bizonyos ürességi, tökéletlenség! érzést tesz uralkodóvá. Igaz, az éhség nem ébreszti a képzetek, az ábrándozások, a gondolatok oly változatos és dússarj adását, mint a szerelem. Kielégítése is rendszeren «lélektelenül» folyik. Azonban csupán rendszeren; az Ínyencség, a táplálkozás e költészete bizonyítja, hogy az éhség kielégítése is társulhat oly érzelmi és gondolati ornamentikával, amilyennel a nyers nemi ösztön szerelemmé való fejlődése folyamán magát egyre inkább díszíti. De nem is kell ínyencnek lenni ahhoz, hogy megértsük, mennyire képes az éhség és a táplálkozás – amihez az ivás is számít – esetleg igen fejlett és finom képzettársulásokat előidézni. Gondoljunk csak arra, mily különös, életkedvet, szépérzékét, kulturöntudatot ébresztő hangulat kap meg, ha vad vidékekről, ahol silány gyümölcsökből, esetleg konzervekből éltünk, először jutunk be egy nagyváros előkelő vendéglőjének finoman terített, kristályüvegekkel megrakott étkező asztalához, melyre úrimodorú pincér szállítja a francia konyha sajátos illatú és izű termékeit. E hangulat nagyon finom érzésekből és nagyon messzire mutató képze-

tek hatásából alakul egygé. Ilyenkor megérezzük azt, hogy az éhségkielégítés is át-szellemesedett, kifinomult formákat ölthet, amelyek, ha nem is versenyezhetnek a szerelemmel, olykor elég közel jutnak ennek emelkedettségéhez.

Mi azonban az a cél, melyre a szerelem, ez a magasabbrendű éhség irányul, mi az a táplálék, mely ezt az éhségfajtát elcsitulhatja? Tudjuk, hogy a szerelmes rendszeren egy más nemű lény megközelítésére, megragadására s – tudatosan, vagy tudattalanul – a vele való egyesülésre törekszik. Miért teszi ezt? A szerelmes tökéletlennek, csonkának, félnek érzi magát. Ha a szerelmes ismeri az összefüggést a nemi szervek és a szerelmi érzés közt, akkor egy séta saját testén megerősíti e belülről lelkileg kitapasztalt csonkasági állapot tudatában. Mert mit tapasztal e séta folyamán? Azt, hogy minden szerve, melyekkel önfenntartását szolgálja, valami egész, önálló, befejezett – vagy legalább is csak a saját szervezetének többi szerveivel való kapcsolatra ráutalt – alakulat s mindannyi minden emberen majdnem kivétel nélkül körülbelül azonos formában megtalálható. A nemi szerv ellenben félnek, tökéletlennek, a szervezeten kívül levő kiegészít őre utaltnak tűnik fel s valóban ez az szerv, mely az emberiség körében – viszonylag kis számú eltérésektől eltekintve – két egymást kiegészítő formában fordul elő s ilyen vagy olyan formájú jelenlétével férfivé vagy nővé bélyegez valakit. E vizsgálódó séta saját testünk körül megerősít tehát ab-

ban a homályos érzésünkben, melyet a lelkünk belső szemlélése intuitíve ébresztett fel: hogy a szerelem szempontjából csonkák, felek, tökéletlenek vagyunk. Megszüntetni, vagy legalább is csökkenteni ezt az érzést csak egy olyan hatás képes, mely ezt a csonkaságot kiegyenlíti, ezt a felséget kiegészíti, ezt a tökéletlenséget tökéletessé emeli. Egy más-nemű lény többé-kevésbé képes erre: ez tehát az a «táplálék», mely a szerelmi éhség kielégítésére alkalmas. A szerelmes számára a szeretett lény megtalálása, megközelítése, bírása valóban valami magasabbrendű jóllakottsági érzést ébreszt. Ha megtalálta a párját s szerelmét viszonzózzák, akkor már nem érzi magát csonkának, félnek, tökéletlennek. Sőt; rajongó álmaiban, vagy a szerelmi egyesülés félönkívületében tökéletes lénynek, istenhez hasonlóknak érzi magát s a tökély megtestesülésének, Istennek tekinti azt a lényt, akinek ezt az érzést köszönheti.

A végcél tehát, amelyre a szerelem lelki éhsége tör, tulajdonképpen a tökéletesség. *A szerelmi vágy tehát éhség a tökéletességre s a szerelmi boldogság valami tökéletesség-szerű lelki állapot átérzése.*

Igaz persze, hogy ha a szerelmi vágy a tökéletességre tör is s a szerelmi egyesülés oly lelki állapotba ringatja is a lelket, melyet ilyen, az emberi szótár legnagyobb kaliberű, legfelségesebb tartalmú szavaival: tökéletesség, isteniség, végtelenség jelzünk, azért a valóságos szerelmek nem részesítik a szerelmezt se a tökély, se az isteni állapot örömeiben. Már csak azért se, mert

ilyesmit az emberi szervezet nem képes át-
élni. Hogy azonban a szerelmi érzés láthatá-
rán megjelennek ezek a nagyszerű lelki déli-
bábok, hogy a szerelmesség állapotában az
ember többnek, nagyobbak, emelkedettebb-
nek érzi magát, mint bármi más lelki álla-
pot közepette, ez elég ok arra, hogy a sze-
relmet az emberi élet legnagyobb eseményé-
nek, az élet koronájának tekintsük.

A SZERELEM TÖRVÉNYEI.

Partout ils flottent dos contours,
 Mais (l'on vient la forme qui touche?
 Comment fais lu les grands amours
 Petite ligne de la bouche?

Sully Prudhomme.

A mélységekből, melyekbe a szerelem mivoltának megmagyarázása céljából leszállunk, hadd jöjjünk most felszínre s nézzük, hogyan jön létre, lép életbe, alakul ki ez az érzés? Vizsgáljuk meg, melyek azok a feltételek, melyek szerelmissé teszik az egyes embereket? Mik azok a hatások, melyek a szerelmesek közt ide-oda cikkáznak s melyeknek eredménye a szerelmes lelki állapot? Milyenek azok a gyújtó szikrák, melyek alkalmasak arra, hogy a szerelem tűzvészét fellobbantsák a lelkekben?

E vizsgálódások rávezetnek talán oly törvényszerűségekre, melyeket kis jóakarattal a szerelem törvényeinek lehet nevezni. Mivel maga a szerelem fogalma, bármily pontosan körülhatárolni igyekeztem is, mégse olyan határozott valami, mint egy mennyiségtani vagy akárcsak fizikai fogalom, tehát az itt felsorolandó róla szóló törvényszerűségek se tarthatnak oly általános érvényes-

ségre számot, mint a mennyiségtani szabályok, vagy a természettudományi törvények. Ami persze nem azt jelenti, hogy a szerelem, mint jelenség, nincs alávetve a természeti törvényeknek, hanem csupán az én formulázásaim tökéletlenségét. Azt gondolom azonban, hogyha nem is szolgálhatok olyan törvényekkel, amelyekkel kielégíthetem a szigorú természettudóst, az egyszerűen emberileg magát a szerelmet megérteni igyekvő szerelmesek s a szerelem iránt érdeklődők számára mondok esetleg egy s más figyelemre méltó véleményt.

SZERELEM ÉS SZÉPSÉG.

Das Schöne ist eine Manifestation geheimer Naturgesetze, die uns ohne dessen Erscheinung ewig wären verborgen geblieben. *Goethe.*

Nézzük tehát a szikrákat, melyek kigyújtják a szerelem tűzvészét, vizsgáljuk azokat az ingereket, amelyek szerelmi indulatba hozzák a lelkeket? Képzeljünk el egy embert, aki él, szemlélődik, jár-kei a többi ember forgatagában. Az ingerek vízszintes zápora sugáriz feléje. Minden érzékszervét érik oly hatások is, amelyek más emberi szervezetekből áradnak szét. Alakok, magasak és alacsonyok, hajzatok, sötétek és szőkék, arcok, élesen mintázottak és elmosódottak, szemek, feketék és kékék, testtartások, hódítóak és jelentéktelenek, beszédhangok, élesek és lágyak, szagok, izgatóak és kiábrándítóak s még másféle ingerek tán-

colnak körülötte és feléje. S mindezek egyes emberekből, mint valami gépfegyverből a lövegek tömege röppennek szerte. A kérdés már most az: mily tulajdonságok, illetve mily ingerek alkalmasak arra, hogy egy bizonyos emberben szerelmet ébresszenek fel.

Elsősorban nagyon is magától értetődő tulajdonságok. Emberformájúság; tehát az, hogy valaki ne legyen szörnyszülött, valami félállati lény; aztán jó növés, szabályos arc-kifejezés, kifejtett izomzat s más ilyen, minden rendes ember szervezeti leltárához tartozó tulajdonságok. Nemkülönb a szervezet mentessége a kor rombolásaitól, aztán a nemiség, főleg a másodlagos nemi jellemvonások, azaz férfínél az arcszörzet, nőnél a hajzat, emlők s a csípőszélesség jelenléte. E tulajdonság-csoport köre persze módosul fajtánként s egyénenként. Egy fehér ember a néger színét és arcmetszését, bár a néger is ember s a fehérrel való szaporodásra alkalmas, a legritkább esetben ismeri el normális emberformájúnak. A néger viszont a legtöbbször a fehér szint betegesnek tartja. Az egyes egyének érzése és véleménye se fedí teljesen egymást; sokan képesek szerelemre ébredni egy oly alak és arc iránt, melyet mások már elfajultként visszautasítanak. Az egyik ember beleszeret oly magaskorú lényekbe is, akiket már a másik vénnek tart s visszautasítna.

Ne keressük azonban egyelőre a zavaró tüneteket, hanem vegyük észre, hogy mind e tulajdonságok a normalitás fogalmában foglalhatók össze. E tulajdonságok

alkotják azokat a feltételeket, amelyek alkalmasak arra, hogy hatásukkal, a tőlük származó ingerekkel mindenkiben hozzájáruljanak a szerelem felébredéséhez. *Épp ezért ezek a tulajdonságok a szerelem keletkezésének objektív, általános emberi feltételeinek nevezhetők.*

A normálisságot alkotó tulajdonsághalmaz már most mintegy alacsonyabb fokú tökéletlenebb formája annak a tulajdonság-csoportnak, amelyet szépségnek nevezünk. S valóban a normálist kívánó szerelem a nagyon fejlett esztétikai érzékű emberekben a szépség megkövetelésében csúcsosodik ki. A szépség ugyanis nem egyéb, mint az összes szervek és működések tökéletes kibontakozottsága, tehát tulajdonképpen tökéletes egészség, ami nem is egyéb viszont, mint orvosi zamatú cserefogalma a normálisságnak. Egészség és szépség egy fejlődési irány két állomása, melyek úgy viszonylanak egymáshoz, mint a melléknevek fokozásában az alapfok a felsőfokokhoz. Egy malomban egy lisztet őriünk tehát, beszéljünk bármelyikről; a különbség csupán az, hogy az elsőből készül a barna kenyér a fejletlenebb alsó rétegek, a másikkól ellenben a kalács a fejlett ízlésű kiválasztottak számára. A fejletlen ember, a vad, a barbár, a paraszt, a proletár rendszeren csak a durva egészségességet, az épkezlébúságot kívánja meg s tartja is szépnek. Tenyeres-talpas, de erőteljes test, banálisan üres arc a női eszményképe; a mozgás, az arckifejezés finomságára mit sem ad. A fejlett kultúr-

ízlés ellenben a normáltság és egészség tetejébe megkívánja még a sajátosan szépséget alkotó finomságokat is; sőt olykor meg is bocsát egy-egy csorbái az előbbin, ha helyette finomságokat és szépségeket talál; képes lelkesedni vézna, beteges arcszínü lényekért, ha ezeknek mozgása nemes s arckifejezése átszellemült.

A tulajdonságok normáltságot, illetve szépséget jelentő e csoportját azért kívánja meg a szerelem, mert ezek biztosítják azt, *hogy az ilyen tulajdonságokkal bíró lény-nyel történő nemi egyesülésből a faj normális, sőt esetleg szép példánya fog származni.* A nemi egyesülés eredménye rendszeren szaporodás, egy oly új lény létrejötte, aki igen nagy valószínűséggel a szülők tulajdonságát örökli. Érthető tehát, hogy minden lény a szaporodásra vezető ösztönének kielégítéséhez egy oly más lényt keres, aki a faj típusának lehető legelőrehaladottabb megtestesülését képviseli. Azt jelenti ez más szavakkal, hogy mindenki van a hajlam a lehető legszebb pár választására.

Hogy persze ki a legszebb, ezt ki-ki saját ízlésfejllettsége szerint ítéli meg. Ha minden ember magas és tisztult esztétikai érzékkel bírna, akkor a faj néhány legszebb példánya körül életveszélyes volna a szerelmi tolongás. Szerencsére az emberek és az ízlések különbözők és így bár a szépség mindenkiel érezteti hatását, a szerelmi vágy a disz-lények mellett a szerényebb varázsú lényeket is szokta ostromolni.

Természetesen e csoportnak már emlí-

telt s inkább a testiségre vonatkozó tulajdonságai kiegészítődnek a szellemiekkel is, amennyiben a szerelem kialakulásához szükséges az is, hogy a felébresztő lény normális, egészséges lelki alkattal bírjon. Igaz, azzal, hogy mi egy normális, szabályos lélek, a köztudat még kevésbé van tisztában, mint azzal, hogy mi egy normális, szabályos test. Bizonyos továbbá, hogy a mily mértékben a szerelmi vágy visszamarad az eszményi, tökéletes szerelem mögött, oly mértékben a szellemi tulajdonságoknak a jelentősége is csökken. A brutális nemi ösztön pl. kevés ügyet vet rájuk. A nagy, nemes szerelem azonban megkívánja a szellemi összhangot is; s ebben az esetben szükséges az is, hogy egy normális, egészséges, sőt ha lehet szép lélek is – de nem széplélek – koronázza meg a szeretett lény testiségét.

A SZUBJEKTÍV ÉS OBJEKTÍV SZÉPSÉGESZMÉNY.

Lényeges a haladás végtelenbe nyúló folytonossága, egy oly láthatatlan haladásé, melyen minden látható szervezet a neki életül adott rövid időköz folyamán lovagol.

Bergson »Teremtő fejlődés«.

Valahányszor tárgyilagos, mindenkire nézve érvényes szépségmegállapításról esik szó, mindig, mint valami ugrásra kész fenékvad, settenkedik a közelben, gyakran magának a szóvivőnek elméjében ez a kérdés: hát van-e egyáltalában objektív szépség? Nem-e egyesek és fajták szerint teljesen különböző az, amit emberi szépségnek szók-

lak nevezni? hangzik tovább a kétkedő ellenvetés. Nincsenek-e tulajdonképpen csak egyéni ízlések, melyekben legfeljebb némi közös faji elemet lehet fölfedezni, egy általános emberi szépség felé való még oly csekély igazolódást azonban nem? Az objektív és szubjektív szépség kérdése vetődik fel eme ingadozások során, az eszmény *sans phrase* s az egyéni tetszés viszonyának ügye. E viszony a szerelem és szerelmek szempontjából óriási nagy távlatokat nyitó s rejtett zugokba bevilágító jelentőségű; szükséges tehát, hogy ezt a kérdést kissé részletesebben tárgyaljam.

Ha egy afrikai négert megkérdeznének, hogy mi az emberi faj típusa, erre valószínűleg nem tudna felelni; ha ellenben a női szépség mintája iránt érdeklődnének nála, ekkor bizonyára a maga feketebőrű, széles orrú, duzzadt ajkú, gyapjas hajú párjára mutatna. S a rézbőrű vagy a mongol is, amennyiben a fehér emberekkel való érintkezés nem változtatta meg az ízlését, a maga fajtáját vallaná szépnek.

Kétségtelen, hogy az egyéni, szubjektív megálláságon kívül van némi tárgyilagos igazság is ezekben az állásfoglalásokban. A testi szépség ugyanis nem egyéb, mint leg-tökéletesebb egészség, a szervezet minden részének és működésének tökéletes kibontakozottsága; egy más szempontból pedig minden szépség s általában minden szervezet a környezet hatásának terméke s így bizonyos éghajlat, talaj, vidék szülötte. A néger festékanyagdús sötét bőre például

szükséges a délövi naphő ellen való védelemre; a festékanyag ugyanis a bőrbeli idegvégződésektől mint valami ernyő távoltartja a hősugarak egy részét. Ily éghajlat alatt a fehérbőrűség a testi felszerelés nagy tökéletlenségét jelenti, amit az is bizonyít, hogy az alacsony szélességi fokok alatt élő fehérek igen gyakran súlyos idegzavaroknak áldozatai. A négernek tehát a maga szempontjából teljesen igaza van abban, hogy a feketebőrűséget tartja egészségesnek, a teljes fénymáz feketét szépnek s a fehér embert, főleg ha először látja, betegnek véli. Egy csomó más tulajdonságra, amelyek a különböző emberfajták sajátjai, s melyeket a más fajtájúak rútnak éreznek, ép így kimutatható, hogy a körülmények termékei, s a maguk környezetében egészségesek és szépek. A hosszú-orrúság állítólag a száraz, pordús, a rövid-orrúság a nedves, pormentes környezet terméke volna; több más tényező mellett legalább ennek is szerepe lehet esetleg az orr-formák kialakulásában. És így tovább!

Ha azonban a különböző fajtákhoz tartozó s különböző éghajlatok alatt élő egyének véleményei a szépségről annyira el is térnek egymástól, hogy az ember azt vélné, hogy csupán szubjektív szépségek vannak, objektív szépség ellenben nincs, mégis egy bizonyos közös hajlam, mely mindemgyakran ellentétes szépségideálok kedvelői-űen is többé-kevésbé s előbb vagy utóbb jelentkezik, arra vall, hogy igenis a szubjektív szépségideálok bolygó-rendszerében

uralkodik egy központi szépségnap, egy tárgyilagos szépségideál, mely vonzó erejét az összes egyéni és faji ízlésekkel szemben érezteti. Az afrikai, faja területének határain túl nem lépett néger, mint jeleztem, rútnak tartja a fehér embert: az európa-amerikai kultúrával érintkező ellenben legalább is vágyaiban elfordul faja szépségideáljától s a fehér embert kezdi szépnek vallani. Az amerikai művelt vagy félművelt négereszeveszett vágyakozása a fehér nők után eléggé bizonyítja ezt. A mongol vagy rézbőrű ízlése ugyanily változáson megy át mihelyt a fehér emberiséggel behatóbb érintkezésbe jut. S enyhébb mértékben ismétlődik ez az ideál-csere a fehér népek alsó osztályainak emberében is; míg ez falujában, mint paraszt, vagy a proletárság mélységeiben, mint bérrabszolga él, szintén inkább hajlik a maga osztályabeli nő felé, de mihelyt a felsőbb osztályokkal szorosabb mindennapi érintkezést teremtő foglalkozásokat kezd meg, például lovász, lakáj vagy pincér lesz, rögtön a felsőbb osztály szépségideáljához tér meg, az egyszerű parasztnőt vagy munkásnőt kerüli s az úri nőért él-hal. *Mindez azt bizonyítja, hogy minden fajtájú és egyéniségű emberben egy bizonyos ízlésbeli gravitáció szunnyad egy bizonyos objektív szépségideál felé, melyet ma leggyakrabban a fehér emberiség s ennek is leginkább felső rétege hoz létre.*

Különben nemcsak a minden fajtájú egyének belső esztétikai érzéke hajlik arra, hogy fölszabadulva az eredeti honi kör-

nyezet hatása alól s érintkezésbe jutva a fehérek kultúrájával a fehér ember típusát ismerje el szépnak. Nem, magának az emberi szervezetnek is meg van az a mintegy belső hajlama, hogy kifejlessze magából azt a testalkatot, azt az arcmetszést, mely a fehér embernél leggyakoribb, de kivételes példányokban más, színes fajtáknál is található. Az emberi szervezetnek ezt a hajlamát természetesen elnyomják és eltérítik az éghajlati, táplálkozási, gazdasági és más körülmények. *A fehér ember típusa azonban mint belső eszmény, mely eget kér, benn szunnyad az összes fajták vérében.* Az ember testiségéről szóló tudomány töméntelen ténye bizonyítja ezt. Én csak arra hivatkozom, hogy a négereknél s mongoloknál egyaránt a felsőbb osztályok testmagasságukat s arcmetszésüket illetőleg közelednek a fehér emberhez. Azt lehet mondani, hogy a fehér ember sajátosan pedig ennek egy-egy díszpéldánya egy csúcspont; eme típus felé, amely különben nem kizárólag a fehér embernél található sajátosságokból rakódik össze, tör a többi fajtának úgy esztétikai érzéke, mint az egyes szervezetekben működő kibontakozási hajlama is.

Ha azonban meg is lehet állapítani egy tárgyilagos, az összes fajtákra többé-kevésbé érvényes szépségeszmény létezését, ez persze még mindig nem jelenti azt, hogy ennek a szépségnek pontos rajzát is adni tudnók. Igaz, görög szobrászat isten-alakjai méltán lebegnek az emberiség szeme előtt a testi tökély képviselőiként; a renaissance nem egy alko-

tásán is csodálhatunk oly testi fejlettségeket, melyeket mintaszerűeknek érzünk és vallunk. A képzőművészet általában az eszményi testű lények egész második, magasabbrendű emberiségét szülte és szüli, amely az emberi fejlődésnek még el nem ért állomását jelenti. Nagyjában tehát tudjuk, mi a tárgyilagos szépségideál; a földközi tenger tájéki, legújabban pedig az amerikai emberiség mintaszépségei, úgy amint ezt egyes ritka példányokban a természet s remekeiben a művészet mutatja. Mihelyt azonban szűkítjük vizsgálódásunk körét s ezt a nagyjában és általánosságban megjelölt ideált pontos méreteken akarjuk ismertetni, rögtön föllép újból az ingadozás. A régi görög művészet kánonokat, szépség szabályokat állapított meg, amelyek pontos számtani viszonyokban fejezték ki az emberi test szépségét. Milyen viszony van a szép testen a homlok és az orr, a fej és a test, a törzs és a végtagok méretei közt; ilyenféle megállapítások irányították a művészt belső intuitív szépségösztönével párosultan. Csak-hogy már ekkor is különböző művészeknek különböző kánonjai voltak. S ma már, ha éppen a görög szobrászat nagyszerű remekait nézzük, nem nyomhatjuk el minden csodálatunk dacára azt az érzést, hogy bár nagyjában változatlanul tökéletesnek tartjuk ezeket az alakokat, mégis némi árnyalati részletkérdésekben ízlésünk eltér a klasszikus ideáltól. Azt hiszem legalább, hogy a legelőrehaladottabb szépérzékű emberek magukévá teszik azt a véleményemet, hogy

a jövő fejlődése létre fog hozni egy olyan szépség-eszményt, melyben a görög istenszobrok szépsége még több finomsággal, eleganciával és átszellemültséggel gazdagítottan fog jelentkezni.

De persze ép itt, a részletek, az arc-kifejezés és testalkat finomságait hordozó milliméternyi eltérések terén már az egyéni érzés a döntő. Az emberiség tárgyilagos ideálja az egyéni ízlések szemüvegén keresztül megtörve, eltolódva, el-eltorzulva jelenik meg; asszerint, hogy milyen származású és kultúrájú ez a szemüveg. Mert hiszen az emberi faj típusa maga sem örök; Schopenhauer tévesen ilyenül fogta fel s ép ezért a fehér embert is a sötét hindu elfajulásának tartotta. A frankfurti bölcs nem ismerte a fajok és fajták lassú keletkezésének darwini tanát. Ha azonban tudjuk azt, hogy maga az ember is csak utolsó állomása egy hosszú átalakulási láncnak, mely visszanyúlik majomszerű lényeken, az emlősökön, halakon és férgekken keresztül minden szerves anyag ősméhébe; továbbá azt, hogy az emberfaj keretén belül az egyes emberfajták is – akár egy vagy több őstípusból származtatjuk is az emberi fajt – fokozatos fejlődés eredményei, rögtön nem fog a faj típusa egy fixsz pontként feltűnni, melyhez az eltérő egyének mindenáron visszatérni igyekeznek hanem inkább egy olyan pontnak, amely bár folyton vonzó erőt gyakorol a tőle eltérő egyénekre, maga is folyton változtatja helyét. *A faj típusa tehát nem egy örökre leszegezett pont, hanem egy vonal,*

mely végig kígyózik az emberi fajta élettörténetén.

Keletről, mint a világosság jött ez a vonal s a jövőben valószínűleg át fog kelni az Atlanti Óceánon. Minden jel arra vall legalább, hogy az amerikai emberben a klasszikus szépség egy életelevenebb, markánsabb és kifinomultabb megtestesülését ünnepelhetjük. Az egyéni ízlések saját külön eszményei aztán e vonal mentén helyezkednek el. Minél fejlettebb az egyén, annál előrehaladottabb állomást képviselő szépségideált választ magának s annál inkább érvényesül szerelmében annak a pontnak a vonzóereje, mely számára fajtípusát, a szépséget képviseli. Az a néger például, aki át-pártol a fehér szépségideálhoz, nagyot utazik ezen a vonalon. Ez a vonal különben nem nyílegyenes; talán inkább kacskaringós, talán hasonlít egy széttört pálca csak körülbelül egymásután következő vagy esetleg egy fa vagy bokor ág-bogát imitáló helyzetben elhelyezkedő darabjainak sorozatához. Mindez azonban csak kép akar lenni: fő, hogy a faj típusa, a szépség nem megmerevedett és változatlan, hanem a faj évszázrezredes keletkezése folyamán maga is folyton változott s ma is s minden adott időben mint a nap képe az emberi szem előtt rezgő és táncoló körvonalakkal bír.

Ez éppen a szépségnek egyik legnagyobb szerűbb varázsa; akár csak maga a szerelem, ez is változik, fejlődik, gazdagodik. De azért a szépség mind e változása, mind e hely-változtatása dacára állandóan vonzási pontot

jelent a fejlődése mentén elhelyezkedő szer-
ves élőlények számára. Olyan mint a delej-
sarok, amely vonzza a föld kerekiségének
összes mágneseit, egy irányba húzza az
összes iránytűket, s közben lassan, szinte
titokban, maga is változtatja a helyét. Az
egyes ember szerelme pedig hasonlít a kis
iránytűhöz; érzi merre van a delejes sarok-
ként vonzó szépség, de azért nem áll meg
mereven egy pont felé fordulva, hanem
rezegve, izgatottan, ki-kilengve keresi a titok-
zatos távolban ható delejes sarkot, az összes
egyéni szépség-eszmények fölött lebegő ob-
jektív szépség-eszményt.

SZERELEM ÉS EGYÉNI ÍZLÉS.

Le beau pour le crapaud
c'est la crapaudé. *Voltaire.*

A szerelmi vágynak meg van tehát az
a hajlama, hogy a szabályossággal, egészse-
gességgel és szépséggel szemben ébredjen fel.
E hajlam, melynek kicsúcsosodása a fejlett
esztétikai érzék, a lélek szerelmi érdeklődései
közepette mintegy oly szerepet játszik, mint
a világtájak közt való eligazodás terén a
mágnestű, melynek tudvalevőleg az a törek-
vése, hogy mindig a mágnessark felé mutas-
son. Képzeljünk már most el egy mágnestűt,
mely ösztönszerűleg, sőt részben tudatosan
keresi az északi irányt s megnyertük a szép-
ségért sóvárgó szerelmes lélek kifejező képét.

A szépséget és pedig az objektív szép-
ségideált kereső esztétikai érzék azonban
egyáltalában nem nyilvánul meg mindig

teljes erővel és céltudatossággal. A szerelemek tudvalevőleg egyáltalában nem mind a szépséget s csak a szépséget ostromolják. Sőt ellenkezőleg, napról-napra tapasztaljuk, hogy egyes egyének beleszeretnek oly lényekbe, akik mindennek inkább nevezhetők, mint szépeknek. Igaz, bizonyos mértéke az épkézlábúságnak, bizonyos fokú emberszámba-vehetőség majdnem mindig szükséges. Ez a mérték azonban igen gyakran csekély s ez a fok igen gyakran alacsony. Az emberek legnagyobb része dísztelen külsejű, igen sok köztük az egyenesen rút s mégis a legtöbb ember talál egy lényt, aki annyira amennyire, de beléje szeret. Az is igaz, hogy sok, nem szép lények felé forduló szerelem a lemondásban, alkalmazkodásban, a kevéssel való beérés kényszerűségében fogan. S ép ezért nem is nagyon heves. De mindegy; így vagy úgy, de azért mégis szerelem jön létre. Sokan pedig a szerelem terén egyenesen rútságok műkedvelői. Szerelmük csak akkor fejlődik ki, ha vágyaik tárgya bizonyos tökéletlenségekkel van felruházva. Ide tartoznak a túlnagy vagy túlkicsi, az ajkplyhes, színesbőrű, májfoltos vagy kancsal nők kedvelői; mint pl. Baudelaire, aki állítólag csak az óriás és a mulatt nőket szerette s Descartes, aki kancsalokért rajongott. E kedvelések már a kóros ízlés határait érintik. Kisebb mértékű eltérések az átlagos ízléstől, mint pl. bizonyos túlmarkáns – pl. zsidó – vagy túlgyermekes – u. n. babaszerű – arckifejezések, a túlsovány vagy túlkövér testalkatok kedvelése már befoglalhatók a normá-

lis szerelem fűtőeszközei közé, bár gyakran ellenkeznek a tökéletes egézségességgel, mindenesetre pedig a szépséggel.

Mi az oka annak, hogy az esztétikai érzék a legtöbb emberben oly tökéletlenül működik s hogy a legtöbb ember szerelme egyáltalában nem szép lényekkel szemben bontakozik ki? Hogy ezt megértsük, térjünk vissza az iránytű-hasonlathoz. Ha valaki iránytűje mellett egy nagyobb vastárgyat tart, akkor ez az iránytű alaposan el fog térti irányától s nem fog majdnem teljes állhatatossággal észak felé mutatni. Ilyen fajta eltérések és irányváltoztatások mutatkoznak az emberben is a szerelem kialakulásakor. Arra a kérdésre tehát, hogy mi az oka annak, hogy a lélekben működő szépség-érezék, ez az iránytűszerű szellemi szerv nem igazodik mindig egyazon szépségideál felé, azaz hogy az összes szerelmek nem tolonganak egyetlen vagy néhány csodaszépség körül, hanem igen különböző irányokba s töméntelen, legtöbb esetben objektive egyáltalában nem szép lény felé kalandoznak szerte, a helyes felelet az, *hogy mindenki testiségének és szellemének berendezésében magával hordja a tulajdon-ságok, hajlamok, ízlések, gondolatok egy olyan tömegét, melyek párválasztása körül a lelki vasdarab szerepei játsszák s a szerelmi iránytűt eltérítik attól, hogy egyenesen az objektív szépség sarkcsillaga felé mutasson.* Kinek-kinek egész testi-lelki mivolta, magasabb vagy alacsonyabb fejlettsége, erősebb vagy gyengébb idegzete, nagyobb

vagy kisebb műveltsége, az átlagostól való kisebb vagy nagyobb s ilyen vagy olyan irányú eltérése szerelmének kialakulása s párjának megválasztása körül abban nyilatkozik meg, hogy ilyen vagy olyan ingerek iránt fogékony, ettől vagy attól a behatástól gyúl izgalomra, ezt vagy azt a formát, szint tartja szépnek. A testileg és lelkileg tökéletes egészséges emberben, aki különben nagyon ritka csúcslény, világosan, érvényesül az a vágy, hogy párjául olyan lényt válasszon, aki a faj típusának lehető legegyszerűbb kibontakozottságát képviseli s így a lehető legértékesebb tulajdonságok átörököltesére képes; a fejletlenben, a tökéletlenben, a kórosban, az elfajultban – s ilyen az emberek óriási többsége – ez a vágy már homályosabban él s így tévutakra csúszhat. E testiségi és szellemi sajátságok eredménye az, hogy kifejlődik az, amit az általános objektív szép kedvelésével szemben egyéni ízlésnek nevezünk. S mivel azok a tulajdonságok, melyek az egyéni ízlésekre hatnak, bár éles elhatárolás nélkül mennek át a mindenkire ható s általánosan szépnek elismert tulajdonságok csoportjába, ezektől mégis nagyban eltérnek, sőt olykor ezeknek éppen ellenkezői, tehát meg lehet állapítani, hogy külön csoportot alkotnak és *pedig a szerelem keletkezéséhez szükséges feltételek második csoportját az egyéni, vagy szubjektív feltételek osztályát.*

Ez az egyéni ízlés tehát nem egyéb, mint helyes irányától eltérített, birtokosának testi-lelki mivolta folytán eszményi

kifejlődésében megakadályozott esztétikai érzék. – A szerelem a lélek virága s magán viseli jellegét annak a talajnak, amelyből fakadt.

Természetesen arra is tekintettel van a szerelmes, hogy a szeretett lény lelki alkataiban megvannak-e azok a tulajdonságok, amelyeket ez a sajátos ízlés megkíván. Amiképpen nemcsak a testi tökéletesek képesek szerelem ébresztésére, ép úgy nem csupán a lelki hibátlanok. Tökéletesen, végérvényesen megállapítani azt, hogy milyen a szép férfiúi vagy női test nem tudjuk, s ép ezért a testi rútságok igen sok fajtájára se lehet megfeleltethetetlenül rászütni a rútság bélyegét; azt, hogy milyen az egészséges szép lélek, még sokkal kevésbé látjuk tisztán. A lelki tökéletlenségek tehát még sokkal több eséllyel pályázhatnak az érték, a finomság, a szépség szerepére, mint a testiek. Van is nagy keletje a szerelemben a lelki torzságoknak, sőt rútságoknak, az erkölcsi, esztétikai és értelmi fogyatkozásoknak. Hány szerelmes csodálja kedvesén éppen a szellemi éretlenséget, az ízléstelenséget, léhaságot, sőt perverzítást! Hány silány szellemű, üres fejű, jellemtelen lény szerepel kedvese előtt a lelki kiválóság példajaként! Sok férfi, azt lehet mondani a gyerekes, üresfejű, éretlen szellemű, tehát lelkileg csenevész nőt szereti. Sok nő az erkölcsileg megbízhatatlan, zagyva szellemű, handa-bandázó cselekvésű, tehát a lelki vagy pláne szellemi idétlenségért rajong. S mindez részben azért, mivel még sokkal kevésbé tudjuk

megállapítani, hogy milyen az ép lélek, mint azt, hogy milyen a tökéletes test. Igaz, nagy szerepe van itt annak is, hogy a test varázsa esetében a szellem iránt a szerelmes nem is igen érdeklődik: ami persze lefokozza az egész érzést, s tulajdonképen már tisztán nemi kívánássá nemteleníti.

HASONLÓSÁG ÉS KÜLÖNBÖZŐSÉG.

Le philosophe doit aller
plus loin que le savant.

Bergson.

Az egyéni ízlés szerepét a szerelem kialakulásában vizsgálva, élénk tűnik az emberi vonzódások, főleg pedig a szerelmi párválasztás egyik legrégebb és legnépszerűbb kérdése: a hasonlóságok és különbözőségek vonzódásának problémája. Főleg Schopenhauer tette közkedvelté a szerelemnek ebből a szempontból való nézését az ellentétek nagy vonzódását hangsúlyozván. Ellis Havelock megemlíti, hogy már Schopenhauer előtt Bain és Bernardin de Saint-Pierre is szóltak a különbözőségek egymásra gyakorolt varázsáról. Szerintem pedig mióta csak a szerelemről gondolkodnak, mindig kellett szerepelnie e kérdésnek. Hogyan áll tehát a helyzet?

Legtisztábban a különbözőség nagy vonzóereje a nemek, tehát két ellentét vonzódásában nyilatkozik meg. A szerelmek túlnyomó nagy része külön neműek közt fejlődik ki s ezek valóban elsősorban azért kívánják egymást, mert ebből a szempont-

ból különböznek egymástól. A minden áron egyszerűsége törekvő gondolkodás ép ezért könnyen megoldhatná a hasonlóság és különbözőség vonzóerejének kérdését eképpen: a szerelem akkor fejlődik ki, ha két lény nem-nemi szempontból hasonló, egy fajtához tartozó, nemi szempontból ellenben különböző, azaz egyik fél férfi és a másik nő. A férfi vonza a nőt és megfordítva. Punktum. Az egyszerűskedésnek azonban ez által csak az sikerülne, hogy kisöpörje a vizsgálódás teréről az egyénre irányuló, átszellemesedett nemi ösztönt, azaz a szerelmet s megállapítsa nagy-bölcsen az állati nemi ösztön kifejlődésének untig ismert feltételeit. Pedig most és itt éppen a szerelemről, erről a nemi ösztönnél sokkal bonyolódottabb és fejlettebb érzelemről van szó. Ez tudvalevőleg ép az által különbözik a nemi ösztöntől, hogy nem minden más nemű fajtárs iránt ébred fel, hanem csak Bizonyos sajátos tulajdonságok által megkülönböztetettek iránt. A nemi ösztön felébredhet minden férfiban minden nő iránt és megfordítva; a szerelem ellenben egy bizonyos férfiban csak egy bizonyos nő iránt ébred fel s ugyanily feltételek közt történik ez megfordítva. Az már most a kérdés, hogyha a szerelem a mellett, hogy – akár csak a normális nemi ösztön – megkívánja a nemi tulajdonságok terén való ellentétességet, mennyiben kívánja ezt meg a nem-nemi tulajdonságok terén is. Azaz konkrétan szólva azt jelenti ez, hogy egy egyén szerelmének felébredéséhez mennyi-

ben szükséges az, hogy a felébresztő testének alkata, hajának, szemének, bőrének színe, arcmetszése s más ilyen nem-nemi tulajdonságai az övétől különbözzenek?

Rögtön mondhatom, hogy az ellentétességnek igenis van itt szerepe. Igaz, elsősorban nagy hasonlóságokra is reflektál a szerelem. Emelkedett, átszellemült szerelem néger és fehér, sőt néger és mongol közt aligha fejlődhetik ki. Mert e felek, bár emberek mindannyian, mégse eléggé hasonlók egymáshoz. Azt lehet mondani, hogy minél szűkebbre vonjuk a kört a fajon belül, azaz minél nagyobbfokú hasonlóságokat képviselő csoportokat veszünk, annál több esély van a szerelem keletkezésére. Az egy fajtájúaknál inkább szeretnek egymásba az egy nemzetbeliek, ezeknél inkább az egy osztálybeliek. E szűkítéssel azonban a kellő pillanatban meg kell állni. A még szűkebb körökben, az egy családbeliek közt pl. már nehezebben jön létre a szerelem. A vérfertőzéstől pedig, a testvérek nemi egyesülésétől neaicsak ősi erkölcsi törvények, de belső ösztönünk is legtöbbször óv. Mindez azt jelenti, hogy a szerelem a nem-nemi tulajdonságok terén is nagyjában és túlnyomólag a hasonlóságot kívánja meg; a túlnagy hasonlóságtól azonban visszariad, S így aztán bizonyos tekintetben a szerelem fűszereül, legfinomabb zamatadójául végül szóhoz juthat a különbözőség varázsa is. Tekintve pedig azt, hogy a szerelemmel és párválasztással foglalkozó mindennapi gondolkodás nem is számol ily fogalmakkal: faj, fajta, néger,

mongol stb., hanem már eleve egy szűk körbe, fehér emberek nagyjában teljesen azonos csoportjába helyezi magát érthető, hogy a köztudat igenis nagy szerepet tulajdonít a szerelemben az ellentétek vonzódásának.

Az ellentétek e jelzett vonzódása azonban nem jelenti azt, mintha mindent vonzaná ennek ellenkezője, a magas termetet az alacsony és megfordítva, a nagy orrot a kicsiny és megfordítva, a kidülledt szemet a mélyenfekvő és megfordítva, a szőkét a barna és megfordítva, hanem inkább úgy áll a dolog, hogy a két *ellentét közül a szép vonzza a kevésbé szépet, megfordítva azonban nem*. A különböző tulajdonságok vonzereje tehát tulajdonképpen egyoldalú s nem egyéb alapjában a szépség vonzerejének érvényesülésénél. Majdnem minden esetben, mikor egy ilyen ellenpár: magasság-alacsonyság, barnaság-szőkeség kölcsönös hatásának akár önelemzés, akár kikérdezés által utána járunk, rájövünk arra, hogy vonzás tulajdonképpen csak egy irányba történik. Az alacsony ember beleszeret a magasba, *mert* esetleg más szépségei mellett magas *is*; a magas viszont az alacsonyba csak alacsonysága *dacára* s más jeles tulajdonságai *miatt* szeret bele. A rútságot a szerelmes se szereti rendesen, hanem inkább csak megbocsátja. Felszínesen nézve sok furcsaságot terem ugyan a szerelem; mélyebbre nézve s behatóbban analizálva azonban a jelenségeket, rájövünk arra, hogy a dolgok rendes logikája itt is érvényesül s a defektus még a szerelemben sem igen válik effektussá.

A szépség bizonytalanságánál fogva persze igen sok tulajdonságról vitás, hogy szép-e tulajdonképpen, avagy rút? Hogy a magasság egy szépségelem, ez kétségtelen; életben és költészetben ép ezért a magasak ünneplése általános. Vitás ellenben már az, mely haj-alkatok és színek nevezhetők szépeknek és melyek rutáknak. A fehér emberen a fekete, vastagszám csavarszerűtői a lenszőke vékony hullámtalanig az átmenetek egész tömege található s kivéve talán a két végletet, mindegyik talál olyanokat, akik szépnek tartják. Így vagyunk az arckifejezéssel, az orr és szemnagysággal stb. Az eszményi orron túl és innen, a domború rómaisidó s a gyermekesen fitos orr irányában egyaránt – bizonyos mértékig – a szép orrok egész sorát látja az egyéni ízlés.

Itt aztán a szerelmi tetszés létrejöttének egész bonyolultsága érvényesül. A nemi ösztön, a szerelem érzéki alapja általában hajlik a sötétebb, markánsabb lények felé; a sajátos szerelem, a szellemi sóvárgás viszont a világosabb s fiatalosabb alakulatokat kedveli. Szóhoz jut itt persze a nemek különböző érzésmódja is. A nő eszményében általában inkább megköveteli a testmagasságot, a sötétebb tónust s kiélezettebb arcvonásokat, mint a férfi, aki ezeknek hiányát a nőnél inkább megbocsátja, sőt pl. ellentétüket, a szókeséget s a gyermeteg baba-szerű arcmetszést is gyakran kedveli. Az egyéni ízlésről szólva mondtam, hogy kinek-kinek testiségében gyökerezik a hajlam arra, hogy szerelmének tárgyában bizonyos saját-

ságokat keressen. Az ellentétek egymás keresésénél is érvényesül ez a szabály. Egy bizonyos idegrendszer s az ebből származó lelki alkat megkíván egy bizonyos testi alkattal s arckifejezést attól, aki benne szerelmet akar ébreszteni. Azt lehet általában mondani, hogy az izgékony, gyöngébb idegzetű, fiatalos, neuraszténiás, nőies lények kedvelik az erősebb inger-komplekszumokat sugárzó markáns, sötét, imponáló lényeket. A nyugodtabb, erősebb idegzetű, érett, férfias lények viszont ha nem is kívánják, de könnyen megszeretik a gyermekes, jelentéktelen egyéneket. A csupa-energia erőteljes hős, a diszférfi elég gyakran, bár nem szabályszerű gyakorisággal szereti a babaszerű kis nőket, a hisztérikus férfi és nő ellenben vonzódik az erősen tűző fényű, éles arcmetszésű, démoni árnyaltságú, jellegzetes mozgású jelenségek felé.

Nem folytatom azonban az ilyen részletezést, mert szabályok megállapítása egyre nehezebbé válik úgylis. Összefoglalóan lehet annyit mondani, *hogy van valóban bizonyos határok közt a,különbözőségnek vonzereje, de ez csak ott látszik kölcsönösnek, ahol a szépség vagy szebbség kérdése eldöntetlen, legtöbbször ellenben egyoldalú s inkább a szépség irányában érvényesül.*

A szépségeszmény ingatagsága, a szépségről való vélemények erősen egyéni jellege párosulva magának annak a felfogásnak a szuggeráló erejével, hogy az ellentétek vonzzák egymást, gyakran hozzájárulhat ahhoz, hogy egy rútság is egyenesen vonzó erővé

válhassék. Se a túl nagy orr, se a túl kis fitos nem nevezhető szépnek: érthető tehát, hogy mindkettőnek tulajdonosa éppen ezért gyakran foglalkozott testének e gyöngye oldalával s kívánta magának, ha nem is az ellenkezőt, de az ellenkezőhöz való közeledést. E gondolkodási hajlam előidézhetette aztán azt, hogy magát az ellentétet is megszerette, sőt mintegy beleiktatta nemi eszményébe. Találkozván már most egy ilyen ellentétes tulajdonsággal bíró egyénnel, kedvezően ítélte meg ezt s így az esetleges más tulajdonságok ébresztette szerelem számára kedvező talajt teremtett. Egy téveszme vált ez által tulajdonképpen szerelmi mozgató erővé, mert hiszen kétségtelen, hogy egy rútság, mégha a mi rútságunkkal ellenkező is, nem válhatik vonzerővé. Bizonyos azonban, hogy az ellentét vonzásának törvénye érvényesül sok szerelem születésénél, nem annyira azért, mivel ez a vonzódás mélyen a szervezetben székel, hanem inkább azért, mivel valami szellemi áramlás, ebben az esetben, egy bölcsészi tan szuggesztiója hajlamossá tette erre az elmét.

Íme a testi tulajdonságok terén se túlságosan nagy és mély a különbségek kölcsönös vonzerejének szerepe. Még kisebb talán a szellemiek terén. Igaz, az egyszerű nemi ösztön nagyon is könnyen megkívánthat egymással két lényt, akiknek lelkét egy egész világ választja el egymástól, sőt akik nem is ismerik egymást. Töméntelen villámcsapásszerű szerelem, viharos, de rendszeren múló viszony támad így. Ha azonban

a szerelmet, mint átszellemesedett nemi ösztönt, mint testek és szellemek vonzalmát fogjuk fel, akkor be kell látnunk azt is, hogy minél inkább szerelem ez a szerelem, annál inkább követeli meg a szellemi hasonlóságot. Igaz, az egész megismerhető lelki élet a testiség függvénye s így ha ennek az utóbbinak a körében van némi szerepe az ellentét vonzerejének, úgy ez meg fog érződni a szellemi vonzódásban is. Szelíd és heves vérmérséklet, vérmes és egykedvű természet közt fejlődhetik is ki vonzalom; itt is azonban alapos vizsgálat kiderítheti majdnem mindig, hogy ez a vonzalom egyoldalú, hogy a lelkileg szebbnek nevezhető fél vonz s a rútnak nevezhető lelki alkat inkább csak más jó tulajdonságok árnyékában megtűrésben részesül. Érvényesül persze itt is az a szabály, hogy a szépségről való fogalom bizonytalansága folytán, mely a lelki szépségre még inkább fennáll, mint a testire, sok vitás értékű lelki tulajdonság, ha már egyszer a megkívánt lény sajátja, a szerelmes tudatában értékévé emelkedik s vonzó erővé magasztosul.

Mindez azonban a léleknek sajátosan kedélyi részére, az u. n. vérmérsékletre és az érzelmekre vonatkozik. A gondolkodás, életfelfogás, a világos fogalmakba leszűrt tudatosság terén már nem igen csábító az ellentétesség. Sőt ellenkezőleg az igazi nagy szerelmek nyitánya éppen az szokott lenni, hogy a szerelmesek első, egymás lelkét feltáró beszélgetéseikben boldog meglepetéssel veszik észre, hogy mennyire egyformán

gondolkodnak. Úgy érzik ilyenkor, mintha már rég ismernék egymást, már régóta kifejlődött volna köztük valami gondolkodásbeli hasonlóság és lelki meghittség. Gyönyörűen fejezi ki a kezdődő szerelemnek ezt az első, édes boldogság-hullámát Goethe: «Ah du warst in abgelebten Zeiten meine Schwester oder meine Frau .. .», „Az életfelfogás, erkölcsi elvek, a vallási vagy politikai meggyőződés különbözősége hogy is válhatnék vonzás forrásává? A hívő keresztény szerelmét miért fokozza az a tudat, hogy szerelmének célja hívő zsidó? Tudjuk, hogy nemzeti ellentétek is gyakran megakadályozták a szerelmeknek ha nem is felébredését, de legalább megszilárdulását. Addig, amíg az ellentétes gondolkodásmód kifejezetlenül, inkább az érzésben szunynyadva lappang, még kevésbé veszélyes; minél világosabban megformulázódott, minél szellemibb azonban ez az ellentét, annál nagyobb szerelmi akadállyá válik. Szerencsére, ha az összhang nem alakul ki természetből, az egyik fél, a kevésbé erős szellemi egyéniséggel bíró, rendszeren a nő, elfogadja a másik gondolkodásmódját s így e fontos ponton az egyezés mégis létrejön.

Állapítsuk meg tehát még egyszer és végezésül, hogy az ellentétek sokat hánytorgatott vonzódása valóban szerepel a szerelem terén. Igaz, hogy ez alapjában nem egyéb, mint a szépség vonzóerejének egy sajátos esete, mely olyankor alakul ki, mikor a két vonzódó félben nem tudatos, hogy az ellenkező félnek ez vagy az a tulajdonsága,

amely az ő megfelelő tulajdonságával ellentétes, szépség-e avagy rútság. A különbségek kölcsönös vonzódásának szabálya ép ezért a se nem rút, se nem szép, az egyéni ízlések által így vagy úgy értékelt tulajdonságok terén van elemében. Valóságban, bár persze ritkán tudatosan, azért itt is az a legfőbb elv érvényesül, hogy a szebb jobban vonzza a kevésbé szépet, mint az utóbbi az előbbit. Igaz a szubtilitások e játékát némileg elhomályosítják az illúziók. Már maga az a tan is, hogy bizonyos ellentétpárok: magas és alacsony testalkat, sötét és világos hajzat, soványság és kövérség, kölcsönösen vonzó és egyenrangú felekként hatnak egymásra, illúzió, főleg a gyengébb fél illúziója. De mindegy; az illúzió, bár nem szabad jelentőségét túlbecsülni, gyakran az életben nagyon is ható erővé válhatik s a szerelemben, ebben az ezer meg ezer lelki rezzenésből kialakuló érzelmi légvárban pedig igen gyakran az is.

SCHOPENHAUER SZERELMI METAFIZI- KÁJÁNAK BÍRÁLATA.

A szerelmi élet köré szövődő homályba, melyben az emberiség gondolkozása ma is bizarr, zeg-zugos vonalakban botorkál, mint egy idegenszerű, de erős fényű csillag ragyog bele *Schopenhauer* Arthur elmélete a szerelemről. Ez a nagy német gondolkodó teljes bölcsészeti fegyverzettel ment neki ennek a kérdésnek s eltérően a többi rendszeres bölcsésztől, akik inkább csak oldalpillantásokban, futó megjegyzésekben és rövid kitérésekben részesítették ezt az érzelmet, ő egy egész terjedelmes tanulmányt szentelt neki. «Die Metaphysik der Geschlechtsliebe» a címe ennek a tanulmánynak, amely az összes Schopenhaueri művek közt talán a legnagyobb népszerűséget érte el s melynek egyes tételei, sőt kifejezései oly széles körökben terjedtek el, amelyek filozófiai gondolatok iránt nem túlságosan fogékonyak.

Schopenhauer e szerelmi metafizikája, bár fel van ruházva mindama varázssal, mely e nagy bölcsész összes írásait jellemzi s bár rendkívül mély bepillantást nyújt a szerelem lényegébe, még se ment minden hibától s így több oknál fogva kijavításra szorul. Megkísérlem tehát, hogy néhány ilyen

helyreigazítást nyújtsak; nemcsak azért mivel Schopenhauer e tanulmánya jó-rossz tulajdonságaival együtt közkinccsé s ma is egyre ható közgondolkodás-irányító tényezővé lett, hanem mivel ezzel saját véleményemet is egy sajátos szempontból kifejthetem.

Megjegyzem, hogy én e tanulmánynak csak ama tévedéseire igyekszem rámutatni, amelyek nem egyszersmind Schopenhauer egész filozófiáján is áthúzódnak, tehát amelyek ennek a tanulmánynak sajátos tévedései; már amennyire egy olyan rendszeres bölcész írásával szemben, mint Schopenhauer, az ilyen elkülönítés lehetséges.

Schopenhauer szerint a szerelem nem egyéb, mint a faj génusza sugallta vágy egy oly egyénnel való egyesülésre, mellyel a szerelmes fél a faj típusának megfelelő példányt tud életre hívni. Ha ilyen keveset mondana efiol az érzelemről, akkor igaza volna, legfeljebb a faj génusza kifejezést találhatnók kissé túlságosan homályosnak. Schopenhauer azonban épen abban találja örömét, hogy ezt a faj génuszát valami metafizikai istenségként, magasabbrendű transzcendentális lényként szerepeltesse, aki még hozzá bolonddá teszi az embereket, csalképekkel belerántja őket a szerelem hóbortjába s mihelyt ezek az ő érdekeinek, a faj fenmaradásának és szaporodásának eleget tettek, hagyja őket visszahullni a józanság ürességébe, sőt undorába. Kedvenc ötlete neki az egyének eme bolondítása a faj génusza által; a szerelmet ő úgy tünteti fel, mint valami az egyén érdekeivel, boldogságával össze nem függő, sőt gyakran ezzel

ellenkező téveszmét vagy tévérzelmet, amelynek mindenki akarata ellen s valami metafizikai hatalom sugallata folytán hódol meg.

Igaz, a szerelemnek ez a túlregényes és sajátosan pesszimista jellemzése, bár helyeseltetővé nem is, de némileg érthetővé válik, ha meggondoljuk, hogy Schopenhauer szerelem alatt a nyers nemi ösztönt érti s nem az átszellemült, tudatos esztétikai és szellemi elemekkel összefonódott s ezek által meg-nemesedett nemi ösztönt. Azaz ő tulajdonképpen nem arról a szerelemlről beszél, amiről mi, hanem a szerelemnek csak egy fejletlenebb formájáról, gyökeréről mintegy. De ép ezért helyesebben tette volna, ha művének ezt a címet adta volna: «Die Metaphysik des Geschlechtriebes»

Mert valóban nem a szerelemlről ír, hanem a legdurvább nemi szükségletről, íme néhány idézet, mely ezt igazolja: «Ehhez a kielégüléshez.... (már mint a nemi ösztön kielégítéséhez).... a másik egyén szépségének vagy rútságának semmi köze.» Vagy: «A dolog most kifejtett jellegénél fogva a végül elért élvezet után minden szerelmes csodálatos csalódást fog tapasztalni s csodálkozni fog azon, hogy az, amit oly sóvárogva kíván, nem nyújt többet, mint bármely más nemi kielégülés.» Vagy: «A jövőbeli szülő – már mint a szerelmesek – szenvedélye valóban egy páratlan tévhit (Wahn), min elfogva egy ilyen szerelmes a világ összes javait odaadná azért, hogy egy bizonyos lényel hálhasson, – ami pedig valóságban nem nyújt többet, mint

minden más szeretkezés.» Nyilvánvaló tehát, hogy Schopenhauer nem fogta fel a szerelmet átszellemesített, esztétikai és szellemi hajtásokkal gazdagodott nemi vágyként, hanem inkább valami vak bódulásnak tartotta, mely két embert szinte gépszerűleg egymás felé lök. Egy sajátságos misztikus cinizmus példája ez az elmélet, melyet egy ilyen nagy gondolkodónál csak akkor érthetünk meg, ha tudjuk, hogy saját egyéni szerelmi élete tele volt nagy csalódásokkal és sok keserűséggel.

Legértékesebb és legérdekesebb része e tanulmánynak a párválasztásra vonatkozó részlet. Itt is azonban vannak tévedések. Schopenhauer azt mondja, hogy ki-ki azt a lényt keresi, aki alkalmas arra, hogy vele a faj típusának minél tökéletesebb példányát hozza létre. Ebben sok az igazság. Tény ugyanis, hogy a nemi ösztön egy az utódokban megnyilatkozandó, önkijavítás, önkítatarozás, egyszerűen tökéletesbülés felé hajtja az egyéneket s így oly másnemű egyének felé, akikkel egyesülvén, ez a tökéletesbülés testet ölthet. A cél azonban, amely felé mindezek a javulási hajlamok irányulnak, nincs a Schopenhauer-féle faj típussal elég világosan meghatározva s ami fő, nincs a Schopenhauer említette példákkal jól illusztrálva.

Schopenhauer egy évvel *Darwin* korszakalkotó műve «A fajok keletkezése» című munka megjelenése után halt meg. Gondolkozásából majdnem teljesen hiányzik a szerves élet fejlődésének fogalma. Az állati és növényi fajok számára nem egy lassanként egymásból kialakult s egy rokonsági kap-

csolat formájában egymáshoz fűződő fejlődési családfát alkotnak, hanem merev és önálló típusok, amelyek különálló teremtési formákként léteznek az idők kezdete óta. Ő tehát minden eltérést az egyes fajok egy bizonyos pillanatban létező átlagtípusától csak múló változásnak tart, amelynek az a hajlama, hogy az eredeti típushoz visszatérjen. Az emberi faj géniusza szerinte azért kedveli a sötétbőrű és hajú, egyszóval a festékanyagbő embereket, mert az ember típusa eredetileg nem fehér, hanem sötét volt s így a nemi ösztön az igazi típushoz való visszatérésre hajt. Már ezen a példán nyilvánvalóvá válik Schopenhauer tévedése. Tévedés már az is, hogy a szerelem általában a sötétbőrűség ügyét szolgálná. Igaz, különösen elfajult fehérbőrű lények mohón vágynak a sötétbőrű egyénekre; magam is valószínűnek tartom, hogy különben azonos fejlettségű lények közt a *mérsékelt*en sötétebb bőrűek nagyobb vonzerőt gyakorolnak, min-t a világos árnyalatúak; például a románok némileg inkább vonzzák a germánokat, a szlávokat, mint emezek őket. Szó se lehet azonban arról, hogy a sötétbőrű típus állandó vonzerő-központ volna; sőt ellenkezőleg azt lehet mondani, hogy a miként egyre inkább a fehér ember válik a földön uralkodóvá a szerelemben és az esztétikai ítékezésben is egyre általánosabbá válik a fehér típus kultusza. Ha a fajok és sajátosan az emberi faj ingadozó, változó, folyton új válfajokban kirügyedző s e rügyekben egy egész új típus lehetőségeit lerakó természetét nézzük,

akkor el kell ejteni azt az elméletet, hogy a természetben s a nemi párválasztásban a faj bizonyos típusához való visszatérés az egyedül uralkodó elv. Egyetlen fajtának s így az embernek sincs örök érvényű megmerevedett mintaképe. Igaz, az új változatoknak, ha bizonyos mértéken és jelentősen túl nem mennek, megvan az a hajlamuk, hogy a régi típushoz visszatérjenek. De viszont ha az eltérés kedvező a létért való küzdelemben, elősegíti a környezethez való alkalmazkodást s képes öröklődés útján átszállni az utódokra, akkor ez a visszatérési hajlam egyre inkább elnyomódik s végül teljesen megszűnik.

A nemi kiválasztásra s így a szerelmek kialakulására is nagy befolyással vannak mind tényezők.

A szerelem nemcsak a már megmerevedett faji tulajdonságok megkövetelője, nemcsak az elfajulások, a hanyatlási tünetek kijavítója, de a jelentkező új fejlődési lehetőségek felkarolója is. Ki tudja, hogy mikor a szerelmes egy silány, sőt esetleg elfajultnak látszó lény iránt érez megingathatatlan vonzalmat, nem-e egy új fejlődési irányzatot, egy új típust akar a maga lényével egyesítve kiformálni és szaporítani?

Egyetlen jelenséggel szemben sem ajánlatos annyira az az általános érvényű bölcsesség, hogy hacsak lehet legyünk támogatóak, pozitívak, optimisták s nem tiltóak, negatívak és parancsolóak, mint épen a szerelemmel szemben. Schopenhauer állásfoglalása nélkülözi ezt a bölcseséget. A nagy

nőgyűlölő egyszersmind a szerelemnek is ócsárolója volt. Ezt az álláspontot azonban nem nehéz megérteni, ha egy pillantást vetünk Schopenhauerre, az emberre. A frankfurti bölcész egy érdekes arcú, de igénytelen külsejű ifjú és egy különcködő, medveszerű férfiú volt; valószínű, hogy soha magához lelkileg méltó nővel nemi érintkezése nem volt. Nem ismerte tehát a szerelmet és főleg a viszonzott szerelmet. Szerelmi elméletében tehát akaratlanul és tudattalanul szóhoz juttatta azoknak az embereknek az állásfoglalását, akik soha mást a fizetett nemi élvezetnél nem ismertek és akik számára a nemi egyesülés ép ezért valóban egy keserű mellékízű elfeledkezés, amely után bosszankodó, sőt undorral telt kijózanodás következik. Mert tévedés, hogy «post coitum omne animal triste»; az ember legalább a szerelemből s nem üres kéj vágyból fakadó nemi kielégülés után legfeljebb bágyadt és fáradt, de egyáltalában nem szomorú vagy pláne undorral telített. Tulajdonképpen Schopenhauer nem a szerelem ellen, de a prostitúció ellen írta epés metafizikai bohózatát a furfangos faj géniuszról, amely felizgatja az embereket és a kielégülés után szégyenkezést és undort ébreszt bennök. A szerelem e nagy bölcésze mélyreható szemmel látta meg a szerelmi élet törvényszerűségeit; magát a szerelmet azonban nem érezte soha. «Lázár volt a csókok lakomáján» és ezért keserű pesszimizmussal nyilatkozott a szerelemről, melynek legfinomabb örömeiből ki volt zárva.

SZERELMI ESZMÉNYESÍTÉS.

«Du siehst mit jenem Trank im Leibe
Bald Helenen in jedem Weibe.»

Goethe: Faust II. rész.

Sokan hajlandók a szenvedélyes, nagy szerelmet a téboly egy fajtájának tekinteni. Stendhal gúnyolódva céloz erre az elterjedt felfogásra, mikor «A szerelemről» című könyvének előszavában azt mondja, hogy ez nem egyéb, mint egy «Franciaországban igen ritkán előforduló tébolyfajtának pontos és tudományos leírása». S valóban a legtöbb ember, aki akár koránál, akár vérmérsékleténél, akár csak múltó szerelemmentes állapotánál fogva abban a helyzetben van, hogy bizonyos szellemi távolságból tekintszen a szerelemre, szívesen sorolja ezt az elmezavarhoz többé-kevésbé közel álló lelkiállapotok közé. Egyik legfőbb oka ennek egy sajátos lélektani jelenség, mely minden szerelmes lelkében végbe megy, szavaiban és tetteiben megnyilatkozik s szerelme tárgyának nyilvánvalóan helytelen megítélését bizonyítja. A legtöbb szerelmes számára a megkívánt lény a legszebb, legokosabb, legnemesebb, legjobb; s ha a fejlettebb elméjű

szerelmes nem is vetemedik ilyen kizárólag a felsőfokban tartott himnuszokra, azért még az erős ítéletű egyén is túlságosan kedvező színben látja azt, aki iránt szerelmet érez. Ez a jelenség, mely ha nem is azonos, de nagyban hasonló a Stendha-féle; kristályosodáshoz, s melyet Freud «nemi túlbecsülésnek» nevez, a szerelemnek egyik, 1 egjüUeme zobb tulajdonsága s leghelyesebben *szerelmi eszményesítésnek* nevezhető.

Hogyan jön létre a szerelmes szemnek ez a sajátságos optikai csalódása? – Tudvalevő, hogy minden szenvedély túlzóvá tesz a szerelem, a legerősebb szenvedély pedig különösen erős mértékben idézi elő ezt. Ez a túlzás már most megnyilatkozik ama általános emberi hajlamban is, hogy a Tíeíemes képzeteket erősebbekké, elevenebbekké, mélyebben gyökerezőkké, a kellemetleneket ellenben gyöngékké, halványakká szeretjük tenni. Az emberi léleknek ez a sajátsága magyarázza meg azt is, hogy miért látjuk a múltat majdnem mindnyájan rózsás színben, derűsnek, ígézőnek, bár ez rendszeren tele volt szomorú és szürke élményekkel. Nos, a szerelmes lelke, melyet bármi okból vagy bármi kedvező körülmény folytán valaki szerelmi izgalomba ejtett a szerelme céljától jövő összes ingerekkel szemben elvégzi ezt a rostáló munkát; az imádott lénynek csak kellemes, vonzó tulajdonságait veszi tudomásul s raktározza fel emlékezetében, a díszteleneket vagy pláne visszataszítókat ellenben visszautasítja. Ugyanez a törvény érvényesül a gyűlöletnél is, csak-

hogy természetesen megfordított eredmény-nyel; itt a visszautasító tulajdonságok rész-ülnek nagy figyelemben s a vonzók el-utasításban. A szerelmes lelke tehát egy oly szita, mely az áhított lénynek csak szépségeit, kedvességeit, nemességeit engedí át.

E jelenséget csak tökéletlenül jellemzi a népies mondás, hogy a szerelem vak. A szerelem nem vak, hanem inkább színvak, azaz ép úgy szépséget lát ott is, ahol tulajdonkép érdektelenség, sőt rútság tapasztalható, amiként a színvak sárgát vagy kéket lát ott is, ahol piros vagy zöld van. Hasonlítható a szerelem azokhoz az olcsó sikerekre törő, édeskés, sőt émelygős festőkhöz is, akik csupa szépségből, nemességből és szabályosságból összeszótt és ép ezért valószínűtlenül eszményesített alakokkal bővölik el az átlagembereket, s főleg a serdülőket. Aminthogy a szerelmes lelkiállapota hasonlít a realizmus iránt kevés érzékkel bíró, minden áron eszményesítő tucat-regényírókhoz és fűzfapoétákhoz is. Közös vonása mindannyinak, a szerelmesnek s eme alsóbbrendű művész- és íróféléknek is a kritikai-érzék nélküli eszményesítés.

Természetes, hogy az eszményesítés nem a kétségtelenül megnyilatkozó, pontosan megmérhető tulajdonságokra veti magát, hanem inkább az elvontabbakra, szellemiekre s többé-kevésbé rejtettekre. A legrajongóbb szerelmes se fogja esetlen, zsírhegyszerű szerelmeséről azt állítani, hogy emberi szita-kötő; s egy törpe kis férfiről nem fogja mondani, hogy párját ritkító dalia. Amily

mértékben távolodunk azonban ezektől a megmérhető, hosszúságban vagy súlyban kifejezhető tulajdonságoktól s közeledünk a sok tünetből elvont általánosabb tulajdonságokhoz, a finomabb részletszépségekhez s végül átmegyünk a kedélybeli és szellemben' javak terére, oly mértékben tapasztalható a szerelmesek elkritikátlanodása. Egy körvonalaiiban tűrhető, de részleteiben érdektelen egyént már igenis meri egyenesen szépnek nevezni az imádója; egy magas termet s piros pozsgás arc, társuljon bár ez közönséges kezekkel, lábakkal s nemtelen arckifejezéssel, határozott szépséggé emelkedhetik a szemében. Sőt egyenesen kóros tünetek, mint például betegesen halvány arcszín, görnyedt testtartás vagy testszerkezeti súlyos hibák, mint például túl hosszú derék s görbe, lúdtalpú láb sem akadályoz meg gyakran szerelmeseket abban, hogy az ily hibákkal megrakott lényt akár klasszikus szépségeknek is tartsák. Míg azonban a testi tulajdonságok terén mégis mérsékelt a szerelmes szokásos színvaksága, a benső emberrel, az érzelmek és gondolkodás világát alkotó sajátságokkal szemben már annyira kritikátlan, hogy a valósággal homlokegyenest ellenkező Ítéleteket is a legteljesebb meggyőződéssel mondja ki. Még az a szerelmes is, aki esetleg kénytelen bizonyos megmérhető, például a mérőléccel leolvasható vagy kilogrammokban kifejezhető rútságok jelenléte folytán bevallani, hogy eszményképe testileg mérsékelt varázsú, az is képes arra, hogy kijelentse róla, hogy

a legszelídebb, legnemesebb kedélyű s legfenköltebb, legfinomabb elméjű lény, légyen ez bár a durvaszívúság és tompaeszsűség mintapéldánya. Ismeretes jelenség, hogy a vőlegény vagy férj, aki előtt szíve nőjének testi szépségét dicsérik, rendesen mint valami jelentéktelenséget elhárítja ezt, s arra hivatkozik lelkesen, hogy a nő milyen: jó. Bár ez egész más irányokba is világot vet, hozzátartozik az eszményesítés kérdéséhez is. Mert, ha különösen az intelligensebb és esztétikailag fejlettebb ember szerelmesének testi varázsát az egyéni Ízléstől függőnek s így vitathatónak is véli, lelkének nemességét, lényének jóságát megtámadhatatlan igazságnak s ép ezért minden alkalommal büszkén kiemelhető tulajdonságnak tartja.

Természetes, hogy a szerelmes lélek e hajlamával ellenkezik a művelt, sőt az egyszerű józan ész is s ép ezért az értelmileg műveltebb, érettebb embereknél az eszményesítés nem is csap oly túlzásokba, mint a műveletleneknél, a fiataloknál s az abnormitásokra általában hajló egyéneknél. A férfi továbbá kevésbé hajlik reá, mint a nő. A szellemi fejlettség s az esztétikai érzék kifinomodsa is egyre kisebbé teszi az eszményesítés szerepét a szerelemben. Az ész hideg kritikai vízsugarakat lövel erre a lelki tűzvészre, az esztétikai érzék pedig megvonja tőle a szító anyagot. Ez persze nem jelenti azt, hogy az ész és esztétikai érzék, az eszményesítés e fékezői gyérebbé tennék a szerelmet. Sőt, legfeljebb azt idézik elő, hogy a gyorsan támadó, elvakult szeszély-

szerelmek ritkábban válnak nagy szenvedélyekké. Ez pedig minden tekintetben üdvös lehet. Az igazi, nagy szerelem nem félhet se az ész, se a szép-érzék fejlődésétől. Igaz, a nagy elmék és a szépség kifinomult ismerői nehezen gyúlnak egész lelküket belobogó szerelemre. Ha azonban mégis kigyúl bennük ez a szenvedély, ez ép azért mélyebb és tartósabb a rendes átlagszerelmeknél, mivel mivel mérsékelt szerepe volt benne az önámítás ama nemében, melynek szerelmi eszményesítés a neve.

A SZERELEM FAJTÁI

Mivel a szerelem a nemi ösztönnek összeszövődése a lelket alkotó indulatok, vágyak, érzelmek, gondolatok és akarások egész tömkelegével, tehát természetesen aszerint, hogy milyen fejlettségű fokú s milyen sajátos tulajdonságokkal bíró, röviden: milyen egyéniségű ez a lélek, lehet a szerelmek igen sok különböző fajtáját megkülönböztetni. Az állatnál, vagy a kezdetleges szellemi fejlettségű vadnál a lelki apparátus viszonylag egyszerű, éppen a legmagasabbrendű és legfinomabb képzet-társulásokat nélkülöző; tehát a szerelem is szellemileg szegény, azaz tulajdonképpen csak nemi ösztön.

A művelődés magaslatán álló embernél is azonban, akiben a lelki alkat már nagyon fejlett, rendszeren egyik vagy néhány hajlam vagy fogékonyság jobban van kifejlődve, mint a többi. A léleknek is megvan a maga egyéni ábrázata. Az ilyen embernek aztán a szerelme is gyakran eszerint válik sajátossá. A szenvedélyes ember beleviszi a szerelembe a szenvedélyességét, a lágyszívű a maga könnyorületességet, a hiú a hiúságát. Igen gyakran éppen egy-egy ilyen jellemző lelki sajátosság

a szerelem megindítója s az az érzelmi tengely, mely köré a szerelmet alkotó többi érzelmek lerakódnak. Nem mindig a nyers nemi ösztönön keresztül, mintegy alulról tör a szerelem a lélekbe s árássza ezt el a maga hatásával! Gyakran egy igen fejlett, minden nemiségtől ment érzelmet indít meg egy bizonyos személy hatása s aztán ez az érzelem az, ami terjed a lélekben, elér a nemi ösztönhöz s mint a kanóc lángja a puskaporos hordót, felrobbantja annak energia-tartályát) A hála, a csodálat nagyon gyakran válik ily képen szerelem előidézőjévé. Hány nő szeretett már bele az orvosba, aki meggyógyította s hány gyúlt szerelemre az író iránt, akit csak művei nyomán ismert? Az előbbi példája annak a szerelemfajtának, amelyet hála-szerelemnek, a másik annak, amelyet csodálat-szerelemnek lehet nevezni. Sok férfit viszont szerelemre gyújtott a részvét, sőt a szánalom is; s férfit és nőt egyaránt a hiúság. A legtöbb érzelem lehet oly hullám, mely megindítja az egész lelket felkavaró szerelem vihart s épp ezért tulajdonképpen annyiféle szerelem van, ahányféle érzelem. Ez a sokaság felold attól, hogy mindannyit felsoroljam. Ha azonban a különböző szerelmek közt mégis valami rendet akarunk megállapítani, akkor ez következő hasonlat alapján történhetik: Képzeljük el, hogy az emberi lélek egy több emeletes épület, melynek pincéjében a nemi ösztön mint valami hatalmas démon rejtőzködik s az egyes emeletek azokat a különböző fejlettségi fokokat képviselik, melyek a kezdetleges vad

embertől egészen a kultúra ormán székelő lánghelméig terjednek. Folyton a hasonlatban maradván: a kezdetleges embernek csak földszintes lelke van, szellemi apparátusa alig emelkedik a tisztán fizikai testiség fölé; minél magasabb lelki fejlettségű emberről van szó, annál több emelettel bíró épületre kell gondolnunk; a nagy, fenkölt lelkek pedig valóságos felhőkarcolók, akik az eszményiség kék egébe fűródnek. Mindezt elképzelve, azt lehet mondani, hogy a szerelmeket is fel lehet osztani olyanokra, amelyek a pincéből, a nemi ösztönből alig emelkednek a földszintig, valami szegényes átszellemültségig, olyanokra, amelyek már egy magas lelki épületet hatnak át és át, s olyanokra melyek, s ezek az igazi eszményi szerelmek, zászlóként lengenek az alulról alig látható magasságokba toronyként nyúló nagy lelkek csúcsán.

Az átszellemültség foka szerint lehetne a szerelmeket különböző fajtákra osztani. A legalsóbb fajta mindenesetre alig különbözik az állati nemi ösztöntől. Ez a hirtelen támadt vágy egy bizonyos lényre, aki a nemi ösztön izgatására és kielégítésére alkalmas testi-felszereléssel bír. Ez a Stendhal-féle amour physique; a vad, aki körülbelül minden másnemű lénynél ki tudja elégíteni egész nemi szükségletét csak ezt a szerelmet ismeri. A kultúr-életben pedig a formás idomú ismeretlen nők után loholó aszfaltvadász képviseli a szerelmességnek ezt az alsóbb rendű fajtáját, mely nem is érdemli meg a szerelem nevet.

Amily mértékben gondolkodás, ízlés

fejlődik s egy bizonyos egyéni, lelki jelleg kifejlődik, válik aztán a szerelem is világosabbá és egyre több feltételhez kötötté. Mint eléggé gyakori s eléggé jellegzetes szerelmi fajta jelentkezik e fejlődés folyamán az, amit *típus-szerelemnek* lehet nevezni. A fejlettebb ember már nem gyullad szerelemre minden lény iránt, aki a övével ellenkező nemiség birtokosa. Ez megkövetel még egy bizonyos sajátos testi jelleget, sőt esetleg szellemi sajátosságokat is. Az ilyen ember a saját «esetét», «genreét» keresi: az ilyennek bizonyos lényekre «schneid»-ja van, másokra nincs. A szerelem e fajtája megfelel Stendhal amour goutjának. A legtöbb mai kultúr-ember legfeljebb ilyen magasságra tudja magát szerelmileg felküzdeni.

E fejlődés csúcsán áll az igazi szerelem, a határozottan egy bizonyos egyénre rögződött s szellemi szétsugárzásaival az egész lelket betöltő szerelem. Ez tulajdonképpen nem a szerelem egy fajtája, hanem *a szerelem, sans phrase*. Minden más szerelem csak tökéletlen, fejlődésében megállott fél-, negyed-, egyszóval töredék-szerelem, melyeket, bár egy, a szerelemmel szemben kisigényű közfelfogáshoz alkalmazkodva, én is gyakran szerelemnek nevezek, melyek azonban nélkülözik ennek az érzelemnek egész jelentőségét és gazdagságát.

ESZMÉNY ÉS TÍPUS.

Ich liebe solche weisse Glieder,
Der zarten Seele schlanke Hülle,
Wildgrosse Augen und die Stirne
Umwogt von schwarzer Lockenfülle

Du bist so recht die rechte Sorte,
Die ich gesucht in allen Landen; –
Heine.

A teljes pompájában kifejlődött szerelem, mely egy bizonyos egyént követel minden áron s az embert mintegy ellenzőikkel ellátott állatként rohantak a efelé az egyetlen lény felé, meglehetősen ritka jelenség s inkább csak a faj csúcsát alkotó kivételes lények körében található. A mai átlagos kultúrember szerelmi vágyakozása nem ilyen nemesen vagyvagy-os s nemi érdeklődése nem szegeződik mereven egy lényre, hanem kutató fényszóróként oly nagyobb területen táncol folyton ide-oda, melyen már több egyén, az egyének egy egész csoportja is elfér. Persze az ilyen ember még nem emelkedett a föltétlen egyéni szerelem magaslatára, hanem csak egy bizonyos típus kedveléséig egyénült ízléssel bír. A legtöbb mai kultúrember számára nem életkérdés, hogy megtalálja azt az egy bizonyos, mással nem helyettesíthető, sorsrendelte párt, aki a nagy lelkek boldog-

ságához okvetlenül szükséges, mivel teljes fizikai és szellemi kielégülését találhatja igen sok egyénben, ha ezek annyiban hasonlítanak egymáshoz, hogy egyazon típushoz tartoznak.

Nyilvánvaló persze, hogy az egyetlen egyént kereső s a megtalált eszményhez minden áron ragaszkodó szerelem s a kevésbé rögeszmeszerű típusszerelem közt csak fokozati különbség van. Az előbbi, ha egyszer megtalálta szerelme célját, egy bizonyos lényt, aki a százezrek és milliók közt az az egyetlen, aki benne a nagy szerelmi szenvedélyt felébreszteni képes, nem tántorodik el ettől az egyetlen lénytől, s nem hagyja magát az ily kijelentésekkel: van még ilyenforma vagy talán még szebb nő, vagy férfi a világon, avagy: senki se pótolhatatlan s más effélékkel megingatni. Az ilyen szerelmes eszményének minden testvonalát, minden mozdulatát, minden jellemvonását, összes érzelmi hajlamait, egész mivoltát a legapróbb részletekig óhajtja és ünnepli s nem hederít egy ehhez csupán nagyjában hasonló, esetleg ennél szebb emberpéldányra. A faj géniuszának nevezett természeti erők ritka csodája ez. Az ily szerelmesek érzik csodaszerű találkozásuk és tüneményeszerű összeillésük egész boldogító horderejét s nem tágítanak, amíg nem válnak egymásévá.

A legtöbb ember ellenben ha szeret is, nem szeret ilyen nemes megátalkodottsággal. Főleg a szerelem kezdetén, mikor még nem rögződött meg a vágy egy bizonyos lényre,

rezeg a nemi ösztön, mint a pólust kereső iránytű, különböző célok felé. A fejlettebb kultúrembernél azonban ez az ingadozás bizonyos határokon belül marad s e határon éppen a neki megfelelő típus határai. Míg az eszményt kereső s a megtalált eszményhez, egy bizonyos lényhez minden áron ragaszkodó szerelmesről azt lehet mondani, hogy eszményképe az utolsó hajszálonig megrajzoltan él a lelkében, a típus-szerelem színvonalán mozgó egyén csak nagy vonalakban, bizonyos fő jellemvonásokkal megrajzoltan hordja bensejében ezt a képet. Azt jelenti ez, hogy az ilyen ember leginkább egy bizonyos hajszínű, testmagasságú, testterjedelmességű, hangú, modorú, ízlésű, jellemű lénybe szokott beleszeretni. Ezek a csupán nagyjában jelzett tulajdonságok alkotják azt, amit ő a zsánerének nevez. Nem jelenti ez persze azt, hogy e tulajdonságok egyike vagy másika nem hiányozhatik. Egyesek szerelmi kényessége csak a testi tulajdonságokra vonatkozólag alakult ki; másoknál viszont inkább bizonyos lelki alkatnak kell nagy vonalakban jelen lennie ahhoz, hogy a szerelem kifejlődhessék. Fontos mind ebben az, hogy az ily szerelmi színvonalú embernek nem egy, hanem egy egész csomó megfelelő párja van, úgy, hogy ha az egyik, neki megfelelő lényt nem tudja megkapni, nagyobb megrázkódtatás nélkül átpártolhat a másikhoz. Azalatt a feltétel alatt természetesen, hogy ez is az ő, genre-re legyen.

Mi azonban tulajdonképpen ez a típus?

Testi vagy szellemi tulajdonságok gyűjteménye? Elég-e a meghatározásához bizonyos testmagasság, szín, arcmetszet s köb-tartalom meghatározása vagy alkotják tulajdonságait jellembeli s szellemi vonások is? Mivel a szerelem nemcsak a nemi- ösztön reflexzeiből s indulataiból, hanem szellemi hajlandóságokból s ízlésvonzódásokból is rakódik össze, tehát nyilvánvalólag a szerelem szempontjából kialakult típusok se tisztán testi válfajok lesznek, hanem testi és szellemi sajátságokból egyaránt összerakódtak. Tiszta testi típus-meghatározás az, ha például közép vagy kistermetű, festékanyagdús, finom csontozatú, nagyszemű, sötét-hajú nőről, az olasz vagy andalúziai nőről avagy magas, szőke, kékszemű, rózsásarcú férfiről, például germán férfiről beszélünk. De bár a szerelem világában nagy szerepet játszanak ezek a tisztán testi osztályozások, a bonyolódottabb szerelmi érzés bonyolódottabb típusokat is szerkeszt meg s igyekszik megtalálni. Sok ember, ha megkérdezzük típusa felől, nem fog ilyen tisztán csak a testi jellegre vonatkozó tulajdonságokat felsorolni, hanem a társadalmi osztály, a foglalkozás, a szellemi színvonal teremtette széjjelkülönbözésekre is rá fog mutatni. Sok nőnek esete a katonatiszt, másnak a sportember, másiknak a művész, megint másnak az u. n. grand seigneur. S a férfiak is gyakran nem testi tulajdonságokkal írják körül «esetüket», hanem ilyen foglalkozást vagy társadalmi helyzetet jelző meghatározásokkal: legyen nagyvilági nő, vagy

szolid polgárnő, vagy kokott, vagy színésznő. Bizonyos azonban, hogy a testi jelleg mindig a döntő; ennek több-kevesebb erőteljességgel jelen kell lennie ahhoz, hogy életképes, mély, tartós szerelem fejlődjék ki. A szellemi és társadalmi tulajdonságok rendszeren csak másodsorban jönnek, a típusnak inkább csak árnyalatait, fűszerét, finomultabb zamatát adják. Azt lehet tehát mondani, hogy a szerelmi életben szereplő típusok nagyobb részt testi tulajdonságok által meghatározott válfajok, melyeket azonban társadalmi, erkölcsi, szellemi sajátosságok egészítenek ki.

Ismerd meg tenmagad, ez a bölcs tanács magába foglalja azt is, hogy mindenki igyekezzek tisztába jönni azzal, hogy mi a szerelmi típusa. Mivel a legtöbb kultúrember számára még a vérből kisarjadó szenvedélyes szerelem se minden megfontolástól ment nekibódulás, hanem a reflexeknek, indulatoknak s a tudatos mérlegeléseknek láncként egymáshoz fűződő kombinációja, tehát fontos, hogy az utolsó láncszem a ridegítés az önismereten alapuljon. Ezt pedig épen az adja meg, hogy kiki szerelmi életéből kiolvassa mintegy a maga típusát s lassanként egész szerelmi életét ennek a típusnak a kultuszává avatja s végül esetleg élete párját is ebből a típusból válassza. Típusunk ismerete megóv attól, hogy hirtelen fellángolásokat, szeszélyeket, a durván érzéki vágyakból sarjadó kapcsolatokat túlságosan komolyan vegyük, túlsok lelki energiával tápláljuk s így esetleg szerelemmé gyarapodni engedjük. Az emberiség mai lejlett-

ségi fokán s a mai társadalmi körülmények között a legkevesebb ember találja meg s teheti magáévá a nemi eszményét. Ép ezért nagy értéke van annak, ha minél több ember minél előbb felismeri leszállított igényeinek eszményét, az eszményhez hasonlító, de ennél sokkal több példányban előforduló, tömegcikként keringő féleszményét: a típusát.

A SZERELEM SZÜLETÉSE ÉS HALÁLA.

Oh szív édes álma, ha nem álom volnál!
 Perc, rövid múltó pere, soha el nem múltál!
 Rózsa mindig nyílnál, el som is virulnál!
 Szerelem, szerelem jaj be áldott volnál!

Arany János, Toldi szerelme.

A szerelmet előidéző külső ingerek eme tárgyalása után méltán vetődik fel az a kérdés: Hogyan alakul ki, ölti fel jellegzetes formáit az a lelkiállapot, amelyet szerelemnek nevezünk? Hogyan születik a szerelem? Ámort igen gyakran csecsemőszerű gyermekként ábrázolják, ami tehát a testi megszületés képzetét könnyen felidézi. A valóságos szerelem megszületése azonban nem olyan világos és szabályos dolog, mint egy emberé. A szerelem keletkezésének fázisai nem olyan pontosan megállapíthatók, mint ahogy megmondható, hogy a gyermek először a törzsével, aztán a fejével, avagy éppen megfordítva jön a világra. Valami egymásutánt, egy bizonyos ritmust azonban a szerelmességgé kialakuló lelki mozgólódások közt mégis meg lehet állapítani.

Azt lehet tehát mondani, hogy a legtöbb szerelem kifejlődésének ritmusa a következő: Először az általános emberi értékességek

a szerelem keletkezésének abszolút feltételei kapnak meg. A szerelmet előidéző tulajdonságok első csoportja ez. Valakit meglátunk: mily szép, mily kiváló, mily nemes lény! Ez az első hatáshullám. A nagyon szép emberek ezt a hatáshullámot folyton árasztják magukból s a legtöbb emberbe belevetítik. Az ilyen kivételes lények szerelmet vagy legalább is szerelemkezdeteket ébresztenek a bűvkörükbe kerülő legtöbb emberben. A szerelmesség ebben a stádiumban inkább csak a nemi ösztön vagy az esztétikai érzék mozgolódása, mint átszellemült igazi szerelem. S ez természetes is, mivel a kezdő megfigyelés számára kínálkozó tulajdonságok, az imponáló alak, hatásos arckifejezés, általános virulás és élettelenség, a szabályosság és szépségnek emez alapvető és szembeszökő elemei inkább általános emberi és testi, mint egyéni és szellemi tulajdonságok. Futólagos látás, esetleg távolból történő, nem is igen engedi az igazi mély szerelmet kifejlődni. Vagy legfeljebb a nagyon kiváló lények iránt. A fizikai távolság helyett olykor szerepelhet társadalmi távolság is. Ilyen esetben a szerelem rendszeren megreked a csodálat stádiumában. A nagyon fiatal vagy alárendelt lények szerelme ez teljesen kifejlődött vagy társadalmilag fölöttük álló lények iránt. Az apród szerelme úrnője iránt, az udvarhölgyé a fejedelem, a bakfisé a nagy művész iránt ilyen természetű lelkiállapot. Az ilyen szerelem örök életű lehet, főleg ha testi kielégüléshez nem jut; ez ellenben zuhanásszerű csalódást idézhet elő, épen

mert a másik tényező, az egyéni összeállítás könnyen hiányozhatik belőle.

A második hatáshullám az egyéni tetszést felébresztő tulajdonságokat hozza. Ha persze hozza. Miután észrevettük, hogy tetszésünk tárgya szép, jeles, kiváló s más ilyen mindenkire ható jó tulajdonságokkal bír, észrevesszük, ha ugyan észrevesszük, hogy nekünk való, hogy a mi Ízlésünknek megfelelő sajátságokkal bír. Ezzel az észrevéssel válik az elbűvölődés igazi szerelemmé. Az előbbi stádiumban nagyobbára általánosságok, mindenkire szóló jelességek bűvöltek el. Ebben a második stádiumban felfedeztük a test árnyalati részletszépségeit s a jellem és szellem tulajdonságait. Ilyenkor az alaposabb megismerkedés folyamán vesszük észre, hogy a megkívánt lénynek olyan a hajszíne, szemmetszése, száj alakulása, haja, keze, amilyen, bár esetleg már el is tér a tárgyilagos szépség eszményétől, a mi sajátos ízlésünknek megfelel. Itt kezdenek továbbá szerepelni a viselkedés, a modor, a cselekvésmódok, mindaz a mi sokkal inkább idomítottan és megjavítottan léphet fel, mint a testi külső, tehát sokkal inkább felelhet meg egy bizonyos meghódítandó lény egyéni ízlésének – ha tulajdonosuk akarja. Szerelmesek testisége gyakran nem illik teljesen össze. Lelki mivoltuk, épen, mert ez könnyen idomítható és kendőzhető, ha igazán szeretik egymást, előbb-utóbb teljesen egymásnak teremtettnek fog látszani.

Hogy ez a második szakasz rendszeren

valóban az előbbi után lép fel. ez tulajdonképpen minden emberekközi megismerkedés természetes folyamánya. Ha egy ember látóhatáromba vetődik, akkor először azt veszem raj t a észre, hogy ember, továbbá, hogy normális ember; tehát nem sánta vagy púpos. Egyszóval az általános embe-riesség alkatelemeit. Később fedezem fel rajta aztán, hogy világosbarna haja, római orra, májfolijai, meleg hangja, egy s más kedves mozdulata vagy finom modorossága van. Ha tehát az emberekkel való bármiféle megismerkedésnek ilyen a rendes lefolyása, akkor érthető, hogy a szerelmi összeismerkedés is így alakul ki.

Ez a törvényszerűség természetesen nem minden szerelemre, hanem csupán a szerelmek túlnyomó részére illik. Megtörténhetik az is, hogy a két hatáshullám megfordított sorrendben követi egymást, hogy valakit egyes, az ő ízlésének különösen megfelelő sajátságok ragadnak meg előbb s az általánosabb értékű tulajdonságokat csak később fedezi fel. A vörös haj kedvelője egy egész nőáradatból kiragadja pillantásával a vörös hullámot, közeledik feléje, tetszésre gyullad birto-kosa iránt s esetleg csak később a vörös haj ébresztette izgalomból való fölocsúdás után jön rá arra, hogy a vöröshajú lény minden-kire egyformán ható jó tulajdonságokkal is bír, hogy például magas, karcsú termetű, szabályos arcmetszésű, finom kezű és lábú stb. Már ez a példa sejteti azonban, hogy az egyéni ízlésnek megfelelő, tulajdonságok helycseréje az abszolút értékűekkel nem

gyakori s inkább csak az átlagostól nagyon eltérő, bizonyos feltűnő tulajdonságok iránt érzékeny, «szeszélyes» ízlésű egyéneknél fordul elő. Hisz már az oly tulajdonságok különös kedvelése, melyek messziről is könnyen feltűnnek s maguk is szabályellenesek, mint például a vörös hajzat, a feketebőrűség a fehér emberek között vagy valami nyomorékság, abnormis lelkületre vallanak.

Igaz ugyan, hogy az éles és gyakorlott szemű emberek rejtett s egyáltalában nem beteges egyéni sajátságokat is az első látásra észrevesznek. Ezekben aztán szintén ilyen megfordítottan születhetik meg a szerelem; vagy legalább is az első stádium, a tárgyilagosságot csodálat stádiumát rögtön követi a második, az egyéni megkedvelése. Ilyenek azok, akik egy élesen kialakult típusnak a kedvelői s akik mindig ezt hajszolják.

E két szakasz azonban nemcsak különböző sorrendben szerepelhet, hanem különböző hosszúságú és erőteljességű is lehet. Félénk embereknél, vagy olyanoknál, akik bármi oknál fogva nem férközhetnek közel szerelmük tárgyához, az első szakasz, a távolból való rajongásé sokáig, évekig, esetleg holtukig eltarthat. Kritikus természeteknél, főleg ha nagyon egyéni és igen részletesen kialakult eszményképet hordoznak magukban, a második stádium lehet hosszú. ^Ide tartoznak a kifejezett észemberek, akik emellett nagyon érzékenyek és érzékiek. Ezek folyton lángrollobbannak, de hamar kioltják a lángukat.

Erőteljességben a két fejlődési szakasz

közt sok a különbség. Az első szakasz a legtöbb teljes kialakuláshoz jutott szerelemnél gyenge. S ez természetes is, mivel ennek a szakasznak erős és döntő volta egy általános emberi szempontból rendkívül kiváló, főleg testileg nagyon szép embert tételez fel. Az ilyen lény, a nagyon szép s kiváló ember rendszeren csak a magával egyenrangúakkal ereszkedik össze, lehetetlen tehát, hogy kész, teljes szerelem fejlődhessék az iránta érzett összes csodálatokból. Mint szerelmi csira azonban az ilyen díszlény hatása beleszáll töméntelen lélekbe. A nagyon szép nő vagy nagyon szép férfi megindít szerelmi folyamatokat száz és száz-számra, folytatást azonban legtöbbször ezek nem nyernek, mert a csodálatra gyulladt fél érzi, hogy a felette álló lény elnyerésére nincs valószínűség. A szürke, félszeg, testileg közepes lények ébresztette szerelem első szakasza viszont nagyon gyenge, jóformán alig létezik; a második azonban annál erősebb. Itt az első feltűnés nem kelthet valami kinyilatkoztatásszerű hatást; ehhez hiányzik az alap, a szépség, az első összbenyomás varázsa. Az ilyen egyénekre először nem bémult ámulással tekint az, aki később beléje fog szeretni, hanem esetleg észre sem veszi őket. Ha azonban így vagy úgy esetlegesen egész jelentéktelen okoknál fogva feléjük terelődik a figyelem, az érdeklődés bennük mintegy horgot vet, felfedezi bennök az érdeklődő egyéni ízlésének megfelelő tulajdonságokat, akkor ép oly erőteljes és életképes szerelem ébredhet irántuk, mintha

fejedelmekként léptek volna fel már első alkalommal s jöttek, láttattak és győztek volna.

Az előbbi fejezetekben mondtak után elég ha csak jelzem, hogy a szerelmes hajlama, szerelme céljának eszményesítése nagyban hozzájárul a szerelem e két születési szakának egybefolyásához, egymásra torlódásához, sőt felcserélődéséhez. Különösen nagy szerepe van ennek a hajlamnak, ha a szerelmet ébresztő lény nem bír azokkal a sajátságokkal, melyek az első szakaszt erőssé tehetik, nem szép, nem hatásos külsejű. Ekkor a második szakasz, az egyéni ízlés felgyulásának a hatása alatt a megszeretett lény megszépül, megnemesedik, eszménynyé magasztosul, úgy hogy utólag mégis felébreszti azt a csodálatot és rajongást, amit kezdetben a szerelem előtti időben nem tudott előidézni.

Ritka esetekben a szerelem születése oly gyors, hogy kezdet és kifejlődés, az első és második szakasz nem különböztethető meg egymástól, hanem az első szempillantás nyomán megszületik a kész szerelem. Ez a világhírű «villámcsapás». Das ist der Liebe heiliger Götterstral, der in die Seele schlägt und trifft und zündet. Wenn sich Verwandtes zu Verwandtem findet da gibts kein Widerstand und keine Wahl. Kivételesen egymásnak való lények, akiknek külsején is rögtön meglátszik ez, tehát akik inkább testi tulajdonságaikban bírják az egymásnak anynyira megfelelő jelleget mint a szellemiekben, érezhetik ezt a villámcsapást. Az élet-

ben, kultúremlerek közt, főleg ha ezek az első fiatalságon már túl vannak, azonban nem túlságosan gyakori ez a természeti tü-nemény.

*

A szerelem hajnaláról, a megismerke-désről s a szerelem megszületéséről tömén-telent daloltak a költők, meséltek a regény-írók s mivel a legtöbb szerelmes szívesen közli másokkal érzelmeit, tehát az átlag-egyé-nek felfogásából összerakódó köztudat is eléggé át van hatva az idevonatkozó ismeret-ekkel. Hogyan születik a szerelem, ez egy ked-velt, derűs, szájról-szájra járó téma. Mennyire ellentéte ebben is a szerelem kezdetének a szerelem alkonya! A szerelmi kapcsolatok lazulásának és szerelem kihülésének ideje. Erről a lelkiállapotról, bár alig akad ember, aki át nem élte volna, már sokkal gyéreb-ben hangzik a szó s főleg az őszinte. A pesz-szimista líra ugyan szívesen zeng sirámokat elmúlt szerelmekről, hűtlen kedvesről s a lélektani naturalizmusra törekvő irodalom szívesen mutat reá a felbomló szerel-mek hullafoltjaira. Mi ez azonban mind-ahhoz a mélabúhoz és keserőséghez képest, amit az elhervadó és elrothadó szerelmek tömege az emberi lélekben előidéz! Mint minden kínos és fájdalmas ügyét, az átlag-ember ezt is rendszeren titkolja vagy leg-alább is kendőzi. Épp azért, míg a szerelem születésével járó érzelmek a bőven ömlő vallomások özönéből könnyen kiol-vashatók és éppen ezért nagyon ismerete-

sek is, a szerelem halála már egy inkább homályban maradó, temérdek magán-némaságban rejtőzködő jelenség.

A szerelmesség egy bizonyos rögeszmétől való megszállottsághoz s mámorossághoz hasonló állapot. Elmúltával pedig a mámorokból való kijózanodás, egy bizonyos lelki «Katzenjammer» jelentkezik. A szerelem kezdetén s virágkorában a szerelmes vágyának felébresztőjét és szítóját túlbecsüli, kivételes, rendkívüli lénynek emeli: eszményesíti. A szerelem halványulásával ez az eszményesítési hajlam megszűnik s az ellenkezőbe csap át. A kiábrándult szerelmes a megfordított eszményesítésre, egykori szerelmesének lebecsülésére hajlik. Míg előbb a jó tulajdonságok részesültek csak figyelemben, a szeretett lény életének csak előnyös mozzanatai kerültek előtérbe, most a gyarló vonások, a dicstelen cselekedetek számára is élesül az elme. A végeredmény aztán az, hogy a szerelmes csodálkozik előbbi dőreségén, becsapottnak érzi magát s ellenszenvvel fordul el az egykor istenített lénytől.

S ez az ellenszenv dühvé, gyűlöletté, emelkedhetik." Miként az, akire rászakad a hír, hogy vagyonát egy börzei baisse szétfoszlatta vagy aki megtudja, hogy ezeregy éjszakai kincshalmaznak vélt gyémántjai és rubinjai hitvány üvegkristályok: az elképedés s dühös boszankodás érzelmeit szenvedni át a kiábrándult szerelmes is. Igaz, vannak szerencsés szerelmesek is, akik szépen lassan hülnek ki s a civódás s gyűlölködés pernyéje nem szennyezi be lelküket.

Legszerencsésebb helyzet minden esetre az, ha két szerelmes kölcsönös vonzalma két összeigazított s így egyszerre lejáráó órához hasonlít. Ez azonban ritkaság. Több-kevesebb keserűség minden szerelem után marad és pedig rendszeren az egyik félnél több, mint a másiknál. Bizonyos, hogy majdnem minden szerelem szétbomlása fogyasztja a lélek energiáját, sebeket hagy a lélekben. «Minden szerelem vége hasonlít egy költözködéshez. Valami közben mindig eltörik. Hány butor marad a tizedik után épen?» Paul Bourget e mondása ugyan inkább illik a szaporább és alantasabb szerelmeskedésekre, mint a nagy, komoly szerelmekre. Amazokra gondolva nem is lep meg az, hogy az író mindjárt tíz szerelemről beszél. Nagy, igazi szerelmet ellenben nem igen él át az ember mindjárt tizet. De az ilyennek halála rombolóbb is, mint egy költözés s már egy lelki leégéshez hasonlítható, amely tudvalevőleg a költözések tekintélyes számával felérő katasztrófa szokott lenni.

A VISZONZATLAN SZERELEM ÉS A SZERELEM GYÓGYÍTÁSA.

A hős szegyei minden pa-
naszkodást, csak a szerelmi
anaszkodást nem, mivel ezek-
en nem ő maga, hanem a faj
nyöszörög. *Schopenhauer.*

Szent ügynek tekinti s az emberiség tökéletesedésének eszközeként fogja fel a komoly s mélyreható gondolkodás a szerelmet; töméntelen ember azonban részint nyíltan, nagyobbbrészt elhallgatottan a nemi ösztön beteges elfajulását látja benne. A szerelemtől időlegesen vagy végleg ment emberiség legnagyobb része, főleg pedig a korosak, a lehiggadtak, az öregeknek születettek, ha csak nem bírnak különösen éles elmével, hajlanak erre a felfogásra.

S be kell vallani, hogy ez az álláspont nem egészen oktalan, lévén a szerelmeségnek temérdek tünete, amely betegségi jelenség is szokott lenni. Mégha a hűvös szemlélő, aki nem volt sohasem szerelmes, nem is tudja saját tapasztalásából, hogy a szerelmes embert gyakran emésztési zavarok, heves szívdobogás, fejfájás és láz gyötri, az a kép, melyet a szerelmes viselkedése

nyújt, felébresztheti benne azt a hitet, hogy egy beteg áll előtte. A legtöbb szerelmes külseje, beszéde, viselkedése felébresztheti ezt a gyanút. Ehhez véve már most azt, hogy a tárgyilagos harmadik a szerelmes szerelmi céljában, az imádott lényben igen gyakran nem talál semmi olyan különös varázst, mely az érte lobogó emésztő lángolást érthetővé tenné, el kell ismerni, hogy a szerelmes beteggé nyilvánítása, ha korlátoltságból fakadó tévedés is, de azért nem teljesen érthetetlen.

A szerelmes veszedelmesen hasonlít egy mániákushoz, valami rögeszmétől megszállott bolondhoz. De ezen nincs semmi csodálni való; nem-e tartozik a szerelem fogalmához az, hogy a_ nemi ösztön benne egy bizonyos egyén felé irányul, ezt akarja mindenáron elérni és senki mással meg nem elégszik? Ez az éles célzás egy bizonyos személyre, ez a csüngés egy bizonyos ezer és ezer közül kiválasztott lényen, a szerelmen kívüli összes érdekeknek feláldozása e más számára gyakran silánynak feltűnő egyén bírásáért, nem-e mutat igen érthető módon olyan lelkiállapotot, sőt oly fizikai tünetcsoportokat is, amelyek bizonyos mániákus örületeknél fordulnak elő? Kétségtelenül! A szerelmet azonban mégis megszabadítja betegsébélyegétől az a tény, hogy egy általános emberi jelenség, mely a szabályszerű egyéni fejlődés rendes terméke s hogy teljes célhozjutásának rendes eredménye: egy új egyén megszületése a szerelmes egyénekre s a fajra nézve hasznos

és kedves. A szerelmi szenvedély érzelmi hegyei vajúdnak, de nem nevetséges egeret szülnek, hanem a mindenkori jövő nemzedéket. Állapodjunk tehát meg abban, hogy amiként a nő szüléskörüli testi és lelki zavarait, bár nagyon is betegségrűek, nem lehet mégse betegségnek tekinteni, ép úgy a szerelem is, bár hasonlít az elmezavarhoz, mégsem az.

Ennyit kellett bevezetésül felelnem arra a kérdésre, melyet ez a fejezeteim természetsszerűleg felébreszt: betegségbe a szerelem?

Ha azonban a szerelem általában nem is nevezhető betegségnek s így nem is szükséges, hogy tőle az emberiség megszabaduljon, egyes szerelmek igenis kihívják maguk ellen az orvoslás szükségességét. Nem a nemi ösztönnek kifejezetten kóros elfajulásaira gondolok; ezeknek kutatása és gyógyítása könyvem keretein túlesik. Az egészségesnek, normálisnak nevezhető szerelmek ama fajtájáról akarok beszélni, amelyek viszonzás hiánya folytán nem érhetik el céljukat, nem juthatnak kielégüléshez s így súlyos gyötrelmek forrásaivá válhatnak.

Viszonzatlan szerelem! Mind az az édeség, melyet a szerelem, ha viszonzásra talál, felébreszt s a kékj belső tengereként végighullámoztat a lelken, keserűséggé, rettenetesen emésztő méregözönné változik, ha a szerelmi vágy egy közönyös vagy pláne visszautasító lény felé irányul. Borús napok, feldúlt éjszakák, elpazarlott évek, letört, olykor szándékosan eldobott életek jelzik a

viszonzatlan szerelem rontó hatalmát. Van-
nak ugyan lelkek, akik még ebben is örö-
müket lelik s egy reménytelen, elérhetetlen
távolban levő vagy esetleg nem létező lény-
hez való szerelmet egyenesen ápolnak keb-
lükben. A középkori troubadour- és min-
nesanger-világ nagy volt az ilyen dőre
rajongások létrehozásában. Típusa ennek a
szerelmet magáért a szerelemért hajszoló,
gyakran a viszonzás minden reménye nél-
kül ápoló s az imádott lényt földöntúli esz-
ménynyé magasztaló érzélgésnek a Heine
és Edmond Rostand megénekelte Geoffroy
de Rudel esete, aki egy más világrészben
élő, csupán hírből ismert szépség iránt gyu-
ladt féktelen szerelemre. Az ilyen távoli s
olykor teljesen elérhetetlen eszményekért
való rajongás tulajdonképen az öncélú lelki
kéjteltség egy fajtája s ép ezért a viszonzat-
lanságot viszonylag könnyen elviseli. E trou-
badour-szerelmek az Ellis Havelock-féle
auto-erotizmus körébe tartoznak s a beteg-
ség határait súrolják.

Ha azonban a szerelem tárgya a közel-
ben s a valóságban tartózkodik, ha elér-
hető, megfogható, ölelhető volna, de maga
nem kér a felkínált szerelemből, ez aztán a
viszonzatlan szerelemnek egy nehezen elvi-
selhető, gyakran megszegyenülést és gyűlöl-
séget támasztó s ép ezért orvoslást kívánó
formája. Mert mégha az így sújtott szerel-
mes esetleg nem is gondol arra, hogy szenvedé-
lyétől megszabaduljon, nyilvánvaló, hogy
érdeke ezt kívánja. Előbb jeleztem, hogy
a szerelmet az különbözteti meg a beteg-

ségtől, hogy célja az egyénre és fajra nézve kellemes és hasznos. A viszonzatlan szerelem azonban éppen ezt a célt nem érheti el, nem ünnepelheti az imádott lényel való egyesülést, nem örülhet azoknak a gyümölcsöknek, melyek ebből származhatnak, tehát oktalan, dőre önemésztődés. Az ilyen vágyakozás továbbá nélkülözi minden szerelemnek legfelsőbb megpecsételődését, a kölcsönös lelki vonzódást. Hiszen ha az észre sem vett, vagy pláne visszautasított szerelmes elemzi saját lelkiállapotát, rá kell jönnie, hogy ő maga is imádottjának csak testiségére vágyik, ízlését, kedélyét, szellemét ellenben ellenszenvesnek, sőt esetleg gyűlöletesnek tartja. S hogy így is volna ez másképen? Hisz épp ez az ízlés és ez a gondolkodás az, amely őt észre sem veszi, magához méltatlannak tartja, visszautasítja, esetleg kigúnyolja. A viszonzatlan szerelmes tehát szerelme tárgyának is mintegy csak egyik felére, testi mivoltára vágyik; ízlését, leginkább pedig gondolkodásmódját ellenben saját ellenségének tekinti. Az imádott lény eme kettéosztása folytán aztán a vágy is inkább csak érzékies bírasi rögeszmévé hanyatlik, semminthogy fenn tudná tartani magát az igazi szerelem nemes színvonalán. Nem egyszer párosul épp ezért az ily szerelmekkel a gyűlölség, amely a megkívánt lényben csak egy átkos lelket tartalmazó kívánatos burkot lát.

Ily meghasonlást idézhet elő íme a viszonzatlan szerelem! De felébresztheti azt a talán legsúlyosabb s legkétségbeejtőbb

lelki fájdalmat is, mely egész lényünk alsórendűségének, valakihez viszonyított gyarlóságának belátásából fakadhat. Mert ez az érzés lepi meg azt, aki szerelemre gyullad s nem talál viszonzást; és pedig különösen abban az esetben, ha a szerelem valami rendkívüli lény, valami szépségét, sőt esetleg társadalmi állását és szellemi nagyságát illetőleg toronymagasságban kiemelkedő egyén iránt ébred fel. A természet testi-lelki remek példányai, az élet királyai és királynői ébresztik tömérdek szürke lényben az ilyen viszonzatlan szerelmeket, amelyek nyomán föltámad az alsórendűség, vagy legalább is a nemi jelentéktelenség tudatának kínja. Ez a gyötrelem az, mely menti a nő szeméremellenes kínálkozását s a férfi kolduló könnyét is.

E komor képek, melyeket a viszonzatlan szerelemről festettem, nagyon is érthetővé teszik azt, hogy az ily lelkiállapotok gyógyítása egyáltalán nem fölösleges törekvés. Mert ha maga a szerelmes is igen gyakran hallani sem akar arról, hogy bajától megszabaduljon, az a tény, hogy vágyának célja elérhetetlen, e vágyát még azok szemében is leküzdendőnek fogja feltüntetni, akik a nemi élet és szerelem összes megnyilvánulásait a legnagyobb mértékben támogatni hajlandók. Az ily viszonzatlan vágyú szerelmesekkel szemben tehát felvonulhat a szerelem gyógyításának tudománya és művészete, amelyeknek néhány elvét és eljárási módját itt vázolni igyekszem.

Nem részletezem természetesen azokat a

gyógyítási eljárásokat, melyekkel az orvos fizikai utón mintegy alulról igyekszik megtámadni a lélek rettenetes bélférgét, a viszonzatlan szerelmet, a testiségben jelentkező zavarok eltüntetésével s a fizikai élet erősítésével elvonva mintegy a talajt ez alól az átkos lelki vendég alól. Az a szerelem, amely így, alulról meggyógyítható alig volt méltó erre a névre. Szólok ellenben a lelki, főleg értelmi hatások útján történő szerelemgyógyításról, amelynek éppen az a célja, hogy egy testi egészségében teljesen megingatlan lény lelkéből a káros szerelemszülte képzetsoportokat, a nemi ösztön eme szellemi hajtásait irtsa ki. Éppen a legszívósabb és legnemesebb szerelmek összetételében van ennek a szellemi alkatelemnek döntő jelentősége s éppen ez az, amit fizikai gyógymódokkal igen gyakran nehéz széttörni s a lélekből mintegy kisöpörni. Hogy a szellemen keresztül, rábeszéléssel és «kibeszéléssel» lehet gyógyítani, ez egy ősi tény; legújabbán a Freud-féle orvosi iskola súlyos lelki betegségeket old fel ilyen tisztán értelmi hatásokkal, rábeszéléssel és kibeszéléssel- igyekeztén a kedély, sőt az idegrendszer sebeit behegeszteni. Mennyivel jogosabb és remény teljesebb igyekezet már most fizikailag mi kórost sem mutató s csupán szellemükben túlfeszült lényeknek, tehát a legtöbb viszonzatlan szerelmesnek adni vissza a lelki egyensúlyt.

Azok a tanácsok, melyeket az ilyen szerelmeseknek s főleg hozzátartozóiknak leggyakrabban szoktak adni: az utazás,

fokozott tevékenység s más effélék ajánlása mintegy átmenetet alkotnak a fizikai és szellemi gyógyító hatások közt. Az utazás levegő-változással és a rendesnél több mozgással jár, ennyiben tehát fizikai gyógymódnak illik be; azok az új és hatásos látványok, tapasztalatok és emberek azonban, amelyek és akik egy utazás során hatásukat éreztetik, már a szellemi természetű ingerek árját képviselik. Hogy persze használ-e az utazás, ez már kérdés. És pedig egy olyan, amelyre kitűnő feleletet ad a nagy Laroche-foucauld e maximája. «Távollét csökkenti a közepes szerelmet s gyarapítja az erősét, amiként a szél kioltja a lámpát, de szítja a tüzet».

Ugyanilyen felemás a munkába, főleg a testi munkába s a sportba való elmerülés hatása; az erősebb fizikai tevékenység testi változások útján hathat kedvezően a kedélyre, az a szellemi érdeklődés és elfoglaltság pedig, amivel bármiféle munkálkodás, sőt némileg a sportolás is jár, sajátosan szellemi utakon támadhatja meg a szerelmet. Minderre azonban illik az, amit az egészen fizikai gyógymódokra mondtam; éppen a szerelem legfelsőbb csúcsáig, a teljesen szellemi természetű megátalkodottsáig nem igen érnek el hatásukkal.

Elérhet ellenben ide az ügyesen érvényesített szellemi befolyás. Mit tegyen tehát az, aki akár a saját, akár valamelyik hozzátartozójának avagy barátjának szerelmét akarja elhervasztani, széttaposni és kisöpörni? Miféle bűvös igéket hullasson abba a lélekbe, amelyen ez a vészes vendég garázdálkodik.

Nos, bűvös igéket, rövid ráolvasási formulákat nem lehet jóhiszeműleg ajánlani; lehet azonban egy bizonyos fajtájú s a szerelem mondhatnám bonctanának ismeretén alapuló *lelki másságéről*, mint elég sok reménnyel kecsegtető szellemi gyógymódról beszélni.

Egyik legcélszerűbb eljárás az, amit *elleneszményesülésnek* lehet nevezni. Tudjuk, hogy a szerelmesség egyik legdöntőbb tünete a szerelem tárgyának eszményesítése. A nemi vágy hatása alatt ennek szépségei és jó tulajdonságai kigyúlnak és megsokasodnak, gyarlóságai ellenben elhalványulnak és elvesznek. A szerelemből való kigyógyulás egyik döntő feltétele ennek az eszményítésnek a visszacsinálódása. Ez természetesen nem történhetik másképen, mint a szeretett lény jó tulajdonságainak árnyékba borítása s tökéletlenségeinek éles megvilágítása által. Mindenki a szép és rút, a jó és gonosz vegyülete; mindenkiben van tehát kedvezőtlen elem, melyet ki lehet emelni, megnagyítani s a szerelmes rajongása ellen kijátszani.

Természetesen azonban csak a hozzáértő és finom érzék végezheti sikeresen ezt az eszményesítést visszacsináló munkát. Túlzó ócsárlással, handa-bandázó befeketítéssel, csak még több rokonszenvet terelünk a leöntendő bálvány felé. Egy szép nőt nem szabad egyszerűen rúttá deklarálni, hanem szépségének okvetlen létező foltjait kell ügyesen megnagyítani. S az erkölcsi szépséghibák közül is inkább csak azokat szabad benne fölfedezni, amelyeknek némi nyoma fellel-

hető. Meglevő gyarlóságokat kell túlozni s nem egyszerűen csak ráfogni és rágalmazni. Nyilvánvaló tehát, hogy a szellemi gyógyítás e terén igazi mester csak a testi szépség s az emberi lélek alapos ismerője lehet. Ez aztán egy Vénusz-szoborról is ki tudja mutatni, hogy torz banya s egy angyali lélekről is, hogy alapjában a gonoszság megtestesülése. A gyógyítás kegyes célja érdekében ez a kis család menthető. Amiként a fizikai orvosszerek közt helyet foglalhatnak a különféle mérgek, ép így a szellemiek közt szerepelhetnek a mesteri kézzel csepegtetett hazugságok.

Az áhított lény értékét leszállító megvilágítással együtt vagy ezt támogató segítőcsapatként fel lehet vonultatni *magának az egész szerelemnek rideg, sőt elítélő kritikáját*. Itt aztán az érvek egész sortüzet lehet ropogtatni. Nem kisebb ember mint Schopenhauer minősítette az egész nemi fellángolást egy szégyenletes becsapódásnak, melyben az egyén a faj géniuszától részesül. Nagyon hatásosan kiábrándító lehet az utalás arra a tényre, hogy a nemi szervek a szervezet ekskremenlum-kivezető csatornáinak tözsomszédságában, sőt egyikkel mintegy összeolvadva működnek; a szerelem tehát igen szennyes, sőt undorító vidékekről származik; s az egész nem is egyéb, mint bizonyos nedvektől való megszabadulás, akár csak a tüsszentés, vagy más valami ... S ugyanígy túlozva lehet a szerelem legfinomabb s legszellemibb kisugárzásait is hitelüktől megfosztani s rögeszmévé és elmebajjá bélye-

gezni ezt az egész érzést. A pesszimista szerelemellenes irodalom dúsan termetté az ilyen érveket. Csak meríteni kell belőlük.

Fel lehet vonultatni végül a kiirtandó szerelemmel szemben egy: *ellenszereimet*. Mi sem alkalmasabb a szerelmezt vágyának rögeszmeszerű jellegéről meggyőzni, mint az a saját magán gyűjtött tapasztalás, hogy egy más lény is képes benne nemi, sőt szerelemszerű izgalmakat ébreszteni. Sok szerelmes ép ezért viszonzatlan, vagy csalódott szerelmétől szabadulandó a kéjek iszapfürdőjébe veti magát. S valóban, ha a fürdő jól esik, akkor gyakran meg is jó a gyógyulás. A tisztán érzéki kéjek azonban nem elég erősek egy nagy átszellemesedett érzéssel szemben; itt egy másik szerelemszerű érzést a maga egész emelkedett és differenciált szellemi bimbózásaival kell fölvonultatni. Hogyan kapjon a szerelmes vagy ennek lelki orvosa egy ilyen kísérletre alkalmas lényt, hogyan szerzendő be az a Belzebub, akinek ki kell üznie Sátánt, ez aztán már egy olyan mértékben gyakorlati kérdés, hogy itt nem is tárgyalom. Bizonyos persze, hogy ez a módszer veszélyes, mivel az ember cseberből-vederbe eshetik. A viszonzatlan szerelem tökéletes és biztos gyógyítását nem is garantálhatja semmiféle elmélet. Igen sok esetben bizony a léleknek magától, a maga erejéből kell kiheverni ezt a balesetet, nemi ösztönének ezt a nagyra-vágyó vagy kóros tévedését.

SZERELEM ÉS ÉSZ.

Wer wird die Klugheit tadeln? Jeder Schritt
Des Lebens zeigt -wie sehr sie nötig sei;
Doch schöner ist's wenn uns die Seele sagt,
Wo wir der feinen Vorsicht nicht bedürfen.

Goethe, Tasso.

Még azok is, akik nem tekintik üres, vagy beteges ábrándozásnak a szerelmet, hanem reális, komoly hatalomként elismerik, hajlanak arra, hogy kormányozhatatlan, a lélek mélyeiből feltörő titokzatos démonként fogják fel s ezért az észnek azt a képességét, hogy reá hatni tudjon, rendesen kétségbe vonják. A szerelem vak, a szerelem egy elemi erő, le coeur a des raison que la raison ne connaît pas, ezek s ilyenek azok az ismert vélekedések, melyekben ez a felfogás kivirágzott.

Mint minden vélekedésben, mely az ész szerepét az életben kicsinyli, ezekben az állításokban is megvannak az olcsó hatássosság alapföltételei. Népszerű is a szerelmet megérteni és magyarázni igyekvő gondolkodás kicsinylése. Hogy azonban az eszet a szerelemre ható erők közül kiutasító felfogásnak teljesen igaza van-e, az már egy egész más kérdés. És pedig egy olyan, amely

határozottan az észre – és a szerelemre – nézve kedvezően intézhető-e; és pedig olyképen, hogy az észnek igenis van szerepe a szerelemben és a szerelem körül.

Már az a meghatározás, amit a szerelemről adtunk, természetessé teszi ezt. Ha a szerelem átszellemesedett a lélek összes alkatelemeivel összeszövődő nemi ösztön, akkor hogyan volna lehetséges az, hogy éppen az ész, a gondolkodás, az ítélőképesség teljesen távol maradjon tőle? Ha a szerelem, mint a szerelem fogalmáról szólnak jeleztük, egy sajátságos vegyülete a nemi ösztönnek és a barátságnak, akkor hogyan hiányozhatnék belőle éppen az ész, amelynek szereplése, egy tudatos ítélkezéssel alapuló választás nélkül a barátság ki nem alakul?

Igaz, a szerelmi eszmény klasszikus példája az, ha az észnek csak az a szerepe van, *hogy az ösztön ellenállhatatlan érvényesülési rohamának mintegy élére álljon* s az értekek vágyakozását helyeslő szentesítéssel lássa el. Az ilyen nagy szerelem ellen az észnek éppen az eszeség szempontjából nincs is oka a küzdelemre, mert hiszen két lénynek elementális erejű egymásra vágyakozásában egy olyan faji és egyéni érdek találkozik, amelyet elnyomni dőreség volna. Az igazi, nagy szerelem akkora boldogság, hogy az ész, amelynek ép az a feladata, hogy az emberi boldogságra hasznos cselekedeteket megállapítsa és irányítsa, az ily szenvedély támogatásánál okosabbat nem tehet.

Oly esetekben persze, mikor a szerelem illetve valami szerelemszerű szenvedély ellen-

tétbe kerül az egyén többi érdekeivel: egészségével, vagyoni helyzetével, társadalmi érvényesülésével és hírnevével, igenis, mérlegelnie kell az észnek azt a kérdést, hogy: mennyit ér ez a szerelem? Ha a szerelem csak a faj érdeke volna s az egyén a szerelem csábját követvén, valami óriási rászedés áldozatává válnék, amint ezt Schopenhauer tanítja, akkor az észnek el kellene tiltania az egyént a szerelemtől, főleg pedig az életet feldúló, kárt okozó szenvedélyektől; mivel azonban a szerelem nemcsak a faj ügye, hanem hatalmas élvezetforrás a szerelmes egyén számára is, tehát ilyen röviden elintézni ezt a kérdést nem lehet. Tekintve, hogy örömeket és fájdalmakat, ma legalább még, mérni nem lehet, tehát azt se lehet pontosan megállapítani, hogy egy oly szerelem, mely esetleg feldúlja a szerelmes életét, tehát a belőle származó örömekért a fájdalmak tömegét is idézi fel, kíméletet érdemel-e vagy könyörtelen elnyomást. Itt tehát az az elv lehet irányadó, hogy a szerelem, amely az ész legerősebb ellenkezése dacára is érvényesíti magát, meg is érdemli, hogy érvényesüljön. Igaz, hogy ez gyakran nem a szerelem nagyságát, hanem a szerelmes egyén gyarlóságát is bizonyítja... Ha a nagy szerelemmel szemben az észnek más szerepe, mint a helyeslés nem lehet, a kis szerelmek, az érzéki gerjedelmek, a hiúságból támadó hajlamok esetében már igenis változó és irányító tényezőként léphet fel. A szerelem belső démonként jelentkezik s erkölcsi törvényfelettségre törekszik. Helyes; de nem

minden az ő nevében jelentkező gerjelem érdemli meg ezt a kiváltságot; a kéjvágy apró manói, bár szintén arrogálják maguknak ezt az erkölcsi törvényfelettséget s bár szintén nem akarják magukat az ész törvényeinek alávetni, nagyon is megérdemlik ezt az üdvös igát. Ép ezért nagyon fontos, hogy tudjunk különbséget tenni szerelem és szerelem közt; nem mind arany, ami fénylik s nem mind szerelem, ami vak. „A kis szerelmek, a vérnek múló gerjelmei s az idegzet beteges szeszélyei nem érdemlik meg, hogy abban a kivételes eljárásban részesüljenek, amiben a nagy, az igazi szerelem részesül. Igaz, kívül álló személy nehezen tudja megállapítani, mikor gyúlt valaki élete nagy szenvedélyére s tnikor áldozata csupán valami felszínes megkívánásnak. Sőt legtöbbször maga a szenvedő, illetve a szerető fél se. Minden esetre azonban nagy szerepe lehet itt a szerelmi önbírálatnak, amely persze csak a szerelem törvényeinek, a szerelmesség mivoltának ismeretéből indulhat ki. Az a szerelmes, aki nincs tisztában ennek az érzelemnek a törvényszerűségeivel, esetleg a legjelentéktelenebb, hozzá teljesen méltatlan szerelmet is, valami nagy, kivételes, titokzatos szenvedélynek fog tartani; akár csak a legelemibb élettani ismeretek nélkül szükölködő vadember, aki azzal magyarázza a hascsikarását, hogy megszált az ördög.

De nemcsak a méltatlan szerelmek elnyomására, hanem méltók fejlesztésére is hivatott az ész. Lelkünk e legmagasabb

rendű működése a nyesegető és ojtogató kertész szerepére hivatott. Az érzelmi burjánok és fattyúhajtások irt ójaként s a nemes csirák és rügyek ápolójaként kell működnie. Kivéve azt a néhány ritka esetet, mikor a szerelem villámcsapásként jelentkezik, ez az érzés lassan, ingadozva, tapogatózva fejlődik ki. A lélek a szerelmi csirák és zsenge hajtások egész tavaszát rejtí magában. Mint mindenféle csirák közül, a szerelmiek közül is csak kevés szökken sud árba, növi ki magát valóságos szerelemmé. S abban, hogy melyik legyen ez, van éppen nagy szerepe az észnek. Igaz, nemcsak neki; a sok szerelmi hajlandóság és kezdődő nemi érdeklődés közül azok bírnak legtöbb eséllyel a kifejlődésre, amelyeknek a legerősebb a gyökerük, azaz amelyiket a legerősebben táplálja a nyers nemi ösztön. Nagy szerepe van továbbá a külső körülmények hatásának is. Mindazonáltal azonban az ész is rendkívül fontos tényező. Ez bátorítja az egyik érzést, elnyomja a másikat. Ez választ ki végül egyet a sok hajlam közül s neveli, ösztönzi, ápolja, míg végre kész szerelemmé fejlődik. Így koronázza meg a tudatos választásba szellemi helyeslés az ösztön és az érzelmi vágyódás művét. Ez az ész legszebb szerepe a szerelem terén; hasonlít ez az áldást osztó szülőéhez a szerelmes fiatalokkal szemben. Miként ez kívülről a szerelmeseknek, az ész mintegy belülről mondja az érzéki vágyódásnak, a szerelmes érzelmeknek, a bírásí szenvedélynek: *áldásom reátok.*

MÁSODIK KÉSZ.

A NEMEK KÖZÖTT.

NŐ ÉS FÉRFI.

Behandelt die Frauen mit Nachsicht.
 Aus krummer Rippe ward sie erschaffen
 Gott konnte sie nicht ganz grade machen.
 Willst du sie biegen, sie bricht;
 Lässt du sie ruhig, sie wird noch krümmen.
 Du guter Adam, was ist denn schlimmer?
 Behandelt die Frauen mit Nachsicht.

Goethe.

Mindeddig a szerelemről általában mint emberi érzésről volt szó s bár itt-ott már jeleztem egyes vonásokat, melyek a férfiszerelemet a nőétől megkülönböztetik, azért ennek a szenvedélynek sajátos kétformájúságát eddig még nem méltattam elég figyelemre. Pedig éppen az, hogy a szerelem, a szerint hogy férfiban vagy nőben fejlődik ki, sajátos vonásokat ölt magára s így tulajdonképpen két szerelem létezik, ennek az érzésnek legsajátosabb érdekessége. A férfi és nő két igen sokban különböző lény s nincs is indulat vagy érzelm, amely sajátos vonásokat ne nyerne attól, hogy ebben vagy abban ébred fel. Az összes érzelmek közül azonban a szerelem az, mely ezt a kétformájúságot legkialakultabban mutatja, aminek érthető magyarázata az, hogy ennek az érzelmnek a nyers nemi ösztön s az ezt szolgáló élettani felszerelés a gyökere; olyas-

valami tehát, amiben férfi és nő legerősebben különböznek egymástól.

Legjellemzőbben és legszembevetőbben az különbözteti meg egymástól a szerelem e két formáját, ami a hím és nőstény csirasejtek egymással szembe való viselkedését is megkülönbözteti. Sőt lehet azt mondani, hogy bizonyos szempontból nézve a férfi és a nő szerelmi viselkedése a két különböző nemű csirasejt herce-hurcájának bonyolódottabb drámaisággal és új körülmények hatásától gazdagodottan történő ismétlődése. Tudjuk, hogy a hím és nőstény csirasejtet alaki és viselkedési sajátosságuk különböztetik meg egymástól: az előbbi hosszúkás, élénk, mozgékony, az utóbbi kerekded, tartózkodó, nyugodt; az előbbi inkább cselekvő, az utóbbi inkább szenvedő természetű. Nos, a férfi és nő szerelmén is, mely a fejlett kultúremberek tudatában a szenvedélyek, érzelmek, képzetek és gondolatok egész világát mozgatja meg, mintegy előmlik ez az ellentétesség.

Természetes azonban, hogy ez a megállapítás távolról sem meríti ki egy kulturális férfi és egy kultúr-nő szerelmének egész mivoltát. E két szerelmi érzésmódnak formái f, árnyalatait, kisugárzásait, mellékzöngeit csak úgy érthetjük meg, ha előbb a két nem sajátos lelki különbségeit is megismerjük. Mivel pedig az életben és irodalomban egyaránt, ha emberről vagy emberi lélekről van szó, legtöbbször férfit, vagy férfileletet gondolnak, nemkülönben mivel a nő nemi élete és a női lélek általában még is-

meretlenebb és lefátyolozottabb, mint a férfié, tehát a következő fejezetekben, melyekben a két nem szerelmének különbségeiről van szó, különös méltatásban fog részesülni a női nemiség és a női lélek, amelyek a nő szerelmének jellegét meghatározzák. Mindaz, amit eddig mondtam, sokkal kevesebb módosítást és kiszínezést követel meg, ha a férfi szerelmét nézzük, mintha a nőét figyeljük meg. A nő és férfi szerelmi érzésmódjának festésekor tehát meg kell fordítani azt a hagyományos igazságtalanságot, hogy mindig és mindenben többet juttatnak a férfinak, mint a nőnek: itt a nőről kell többet beszélnünk.

Az élő lények két nagy törekvése, az önfenntartás és fajfenntartás közül a nő a másodikat több áldozattal szolgálja, mint a férfi. A nő egész szervezete sokkal inkább eszköze a fajfenntartásnak, mint a férfié. Míg emennél a nemi élet majdnem kizárólag a szeretkezés rövid, múltó és ránézve kellemes óráiban zajlik le, a nő erőit a faj bizonyos periodikusan visszatérő élettani folyamatok formájában fél élelén keresztül a szülés és gyermektáplálás formájában pedig, ritkábban bár, de egyszerre nagy adagokban veszi igénybe. Lehet mondani, hogy a nő a fajfenntartás rabszolgája. *Schopenhauer* teljesen a maga férfiúi nemi élményeiből kiindulva azt vallja, hogy a faj becsapja az egyént, mivel rövid és keserű utóizü mámor után sivár kiábrándulást nyújt; milyen gyűlölettel írt volna a szerelem ellen a frankfurti bölcs, ha nem csupán itt-ott a

faj génuszától kissé megkötyagosodó férfi, hanem folytonosan igában tartott, minduntalan megcsapolt, évről-évre kibányászott s végűi félredobott nő lett volna? Mert így nehezedik a nőre a nemi élet. *Michelet*, a szerelemről irt könyvében «örök sebesültnek») nevezi a nőt; s valóban az a vérvesztés, melynek a nő időről-időre alá van vetve, a szó legszorosabb értelmében bebizonyítja, hogy a nő a fajfentartás vértanuja. Igaz, hogy az egyes nő, ha már egyszer belenyugodott abba, hogy a gyengébb nemhez tartozik – aminthogy másként nem is tehet – nem érzi okvetlen csapásnak ezt a rabszolgaságot, magán az egész nemben azonban meglátszik ez a folytonos sarc s a nő minden életnyilvánulásán s így szerelmén is meglátszik az, hogy maga számára kevesebbet tarthat meg az életerőiből, mint a férfi.

S itt jutottunk el ahhoz a ponthoz, melynél a nő sokat emlegetett és vitatott alsórendűségéről lehet és kell beszélni. Főleg azért szükséges ez, mivel a két nem e rangviszonya belejátszik a szerelem egész lélektanába s színezőleg hat a külön női és férfi-szerelemre egyaránt. A nőre vonatkozó élettani tények bizonyítják, hogy a nő – szoros értelemben vett nemi sajátosságaitól eltekintve – egy átmenet a gyermek és a férfi közt. Egy ki nem fejlődött, kibontakozásában akadályozott férfi mintegy. Testi magassága, egyes testi arányainak viszonya egymáshoz, legtöbb nem nemi szervének kialakultsági foka, vérének összetétele s még

egy csomó tény a gyermekhez közel álló típusú teszik a nőt. Még azokban az esetekben is, amikor, mint pl. a nő viszonylag a férfiénál súlyosabb agyveleje esetében egy látszólagos fejlettség jelentkezik, tulajdonképpen éppen megfordítva áll a dolog; ez ugyanis szintén egy gyermeki tulajdonság, mivel a gyermeknek általában viszonylag nagyobb feje és súlyosabb agyveleje van, mint a felnőtteknek. A nő tehát bizonyos szempontból egy nemi terhek alatt roskadozó félgyermek; egy egész életében a férfihoz viszonyítottan éretlen lény. Igaz, ezt a testi és szellemi fejletlenséget a társadalmi viszonyok évezredek óta fokozzák s azt a kizsákmányolást, melyet a természet a nővel üz, párosítják egy másikkal, mely a társadalomból, sajátosan pedig a férfiakból indul ki. Éppen ezért nagyon valószínű is, hogy amily mértékben a nő fel fog szabadulni az igazságtalan társadalmi nyomások alól, amelyek őt mint nőt, de általában is mint embert érik, oly mértékben fog a férfihoz nemén kívüli, emberi lényében közeledni. Lehetetlen azonban, hogy addig, amíg a nőnek menstruációja, szülési és szoptatási elfoglaltságai vannak, amíg vére gyöngébb minőségű s egész szervezete gyengébb és fejletlenebb, mint a férfié, azaz amíg sajátos élettani női tulajdonságait megtartja, tökéletesen utolérje a férfit.

Ha tehát nem az emberi fejlődés nagy távlataiba meresztjük a tekintetünket, hanem a mai emberek életét és szerelmét nézzük, akkor legalább is, mint bár idővel jelenték-

telenné váló, de ma még szükséges *szerelem-megértési segédfogalmat el kell fogadnunk a nő alsóbbrendűségének, vagy mondjuk szelidebben, fejletlenségének tényét.* Ez persze nem egy olyan természetű alsóbbrendűség, amilyen két egymás fölé rendelt állatfaj közül az egyikre, a másikkal szemben megállapítható, hanem egy olyan, mely két nagyjában hasonló szerkezetű, de különböző munkaképességű gép közül a kisebb munkaképességűre mondható ki. *Különben is mindaz, amit a nőről s a férfiről mondok, csak egy képzelt s a két nem átlagát jelentő elvont lényre illik.* Egyes nők vagy egyes férfiak kieshetnek eme szükséges általánosítás alól, sőt esetleg az ellenkező általánosítás körébe tartozhatnak. Vannak ugyanis férfiasan szerető nők s nőiesen érző férfiak. Bizonyos azonban, hogy a nők legnagyobb része nőiesen s a férfiak legnagyobb része férfiasan szeret.

A nő sajátos szervezeti fejlettsége, illetve fejletlensége kihat az úgynevezett lelki működésekre s egy sajátosan nőies lelki alkatot hoz létre. Mivel pedig a nemi ösztön magasabbrendű hajtásai, a sajátos szerelmet alkotó érzelmek itt játszódnak le, tehát ezt kissé részletesebben festem le. A nőlélek! Alig van valami, amiről annyit daloltak, érzelegtek, gondolkoztak vagy írtak volna, mint erről a titokzatosnak látszó jelenségről. Szfinksznek nevezték el a nőt, főleg épen lelke miatt, mely a férfi számára mindenha oly érthetetlennek tűnt fel. Rejtelemként, titokzatos örvényként írták le ezerszer a

női lelket, mellyel nem tud megbirkózni a férfiesz. Hol csábos, vészes szirént alkottak a nőből, hol felmagasztosították félisteni eszményé.

Nos, bármily tisztelője vagyok is a női lélek nemességének s bármennyire tudom is méltányolni a női szerelem sajátos varázsait, azért mégis ezt az egész áhítatos, hol riadozó, hol hódoló rejtély-kultuszt tévesnek tartom. A női lélek csupán annyira titokzatos, mint amennyire minden a nap alatt az. S mint minden, amit egyáltalában elménkkel felfoghatunk, a nő lelki élete is természeti törvényszerűsége vezethető vissza.

A nő úgynevezett lelki életéről is, akár csak a testi szervezetéről, ki lehet mondani, hogy átlagban gyengébb, mint a férfié. E kissé túlságosan általános jellemzéssel azonban nem elégszem meg s igyekszem a női lélek kissé részletesebb jellemrajzát adni. Két ponton állapítható meg a női lélek sajátossága: a nő lelke kevésbé szenzibilis, azaz tökéletlenebb érzékelő és felfogó képességű és inkább impulzív, azaz inkább induktív és érzelmi jellegű, mint a férfié. Azt jelenti ez, hogy a nő az érzékszerveire, szemére, füvére, szaglószervére stb. ható benyomásokat nem fogja fel olyan élesen, mint a férfi, ellenben az a visszahatás, amivel ezekre a benyomásokra felel, nála gyorsabban jelentkezik, mint a férfinél.

Ennek az állításnak az első része kevésbé nyilvánvaló, mint a második. A nő kisebb szenzibilitása különben nem jelenti okvetlen azt, hogy maga az egyszerű inger-hatás,

pl. az egyszerű hang vagy szín-hatás az ő érzékszervében azonos inger esetében kisebb volna, mint a férfiéban, egy szóval, hogy maguk az érzékszervek, a felfogó-készülékek nála tökéletlenebbek volnának, mint a férfínál, hanem csupán azt, hogy a külső benyomások tudatossá-tevését, tehát egy már összetettebb s az érzékszervek felfogó képességén kívül más feltételektől is függő folyamatot a nő gyarlóbban végez el, mint a férfi. Különben én azt is valószínűnek tartom, hogy az érzéki felfogó képességgel kísérletileg foglalkozó lélektan ki fogja végérvényesen deríteni, hogy a nő érzéki felfogó képessége is gyengébb, mint a férfié s hogy a nő átlagban a férfihez képest gyengébb szemű, gyengébb halló-képességű és így tovább. Mindazonáltal belátom, hogy sokan eme állítással szemben egyelőre kételkedők maradhatnak.

A nagyobb fokú impulzivitás, amit ha nőről van szó, köznyelven érzékenységnek szokás nevezni, már egy nagyon is ismert s alig is vitatott női sajátság. A nő könnyebben és hamarabb nevet, sír, vonzódik valakihez, kedvel meg valamit, hajlik a tréfára, alakoskodik, válik borongóvá, derül fel, mint a férfi. A nő lelke ingatagabb, reszketegebb, mint a férfié; egy állandó április lakik benne. Az érzelmek, szenvedélyek, az ízlés és gondolkodásmód nem merevedett meg benne oly mértékig, mint a férfiéban. Kevesebb nőnek vannak elvei, mint férfinak; a nőnek lelki gerince lágyabb, mint a férfié. Jól jellemezte ezt Heine, aki egy, a nőt karakter nélküli

lénynek nevező embernek így felelt: «Dehogy nincs a nőnek karaktere, sőt minden nap más van».

Sokan abból a tényből, hogy a nő külső benyomásokra gyorsabban és gyakrabban reagál és általában érzelmesebbnek mutatkozik, mint a férfi, arra következtetnek, hogy a nő ennél mélyebben érez. Ez, úgy vélem, tévedés. Igaz, hogy a nő – a nemi érzéstől egyelőre eltekintve – sokkal gyakrabban rezdül meg a külső benyomásoktól és sokkal könnyebben lép érzelmi kapcsolatba a külvilággal, mint a férfi. Mivel azonban ezeket a kapcsolatokat folyton változtatja, mivel egyik érzelmi hullám nála rögtön elborítja a másikat, tehát az izgalmak nála inkább csak a lélek felszínén maradnak.

A most mondottakhoz járul a mai nőnél az is, hogy meglehetősen szűk körben mozog az élete, tehát a benyomások, amik érik, igen kis területről származnak. A nő lelki élete tehát nemcsak hogy nem mélyebb, *de* nem is szélesebb, mint a férfié; csak talán a felszínén fodrozottabb. A férfi lelke a nagyobb vizekhez hasonlít, melyek sokáig egész simán terülnek el, de ha aztán végigszántanak rajta a szelek, rettenetes hullámokat tornyosítanak magukból. A nő érzelmi élete, mely folyton redőződik, de ritkábban vet nagyobb hullámokat, ellenben inkább egy viharhoz a pohár vízben hasonlítható.

A nő gondolkodása szintén egy alacsonyabb fejlődési fokot képvisel, mint a férfié. Kitartó, rendszeres, elvont gondolkodásra a nő kevésbé hajlik, mint a férfi. A nők

inkább csak aforizmákban gondolkoznak; persze nem mindig szellemesekben. Magasabb rendű gondolkodó képességük hamarabb fárad, mint a férfié. Leginkább lehet reájuk hatni az élccel, tréfával, mókával, amelyeknek lelke a rövidség. Kürze ist des Witzes Seele. A női gondolkodó-képességé is. Az érzelmeknek és megfontolásnak viszonya nála kedvezőbb az érzelmekre nézve, mint a férfínál. Kant szerint a nő értelme «szép értelem», a férfié «mély értelem». Még rövidebben: a nő inkább szív-lény, a férfi inkább ész-lény. Mindez azonban, ismétlem, csak a két nem átlagára vonatkozó ítélet, ami nem zárja ki, hogy igen sok nő felemelkedjék a szellemi fejlettség oly magas fokára, amelyet a férfiak túlnyomó többsége meg sem közelít. S mindennek az összefoglalása pedig az, hogy a nő és férfi közt, ha mint nem-nemi lényeket, mint érző és gondolkozó embereket nézzük őket, nincs lényeges, hanem csak fokozati különbség.

A NŐ SZERELME.

Si je n'aime rien, je ne suis rien. George Sande.

Ilyen tehát a női természet, az a szövet-hálózat mintegy, melyre a nemi ösztön a szerelem ezerszínű virágját hímezi. Milyen már most a virág, a női szerelem?

A nő egész szerelmi viselkedésének megértésére nézve alapvető fontosságú az, hogy az a testi gépezet, amely a nő nemi ösztönét szolgálja egyrészt sokkal összetettebb, másrészt sokkal nehezebben hozható működésbe, mint a férfi nemi felszerelése. Nemkülönben az is, hogy azok a belső ingerlő hatások, melyek a férfi szerelmi harckésztségét és szeretkezési vágyát előidézik, sokkal türelmetlenebbek és erősebbek, mint a nőéi. A Montaigne-féle «plaisir de décharger ses vases» a férfínál nagyobb és követelőbb, mint a nőnél, éppen az itt szóba jövő nedvet kibocsátó szervek, a «vases» tartalmának jelentőségben különbségénél fogva. Egy erőteljes hasonlattal szólva – a férfi szerelmi hajlama az alsó régiókban parancsolóbb, mint a nőé.

A nő gyengébb fizikai gyökerű nemi vágya azonban a sajátos nőies lélek labi-

rintusában különösen dus érzelmi és képzelődésbeli kristályosodást hoz létre. Ha a nő szerelme az alsó régiókban gyengébb mint a férfié, viszont a felsőkben, a kedély magasabbrendű mozgalmi közepette, ha nem is erősebb, de terjeszkedőbb, dúsabban sarjadó. A nő s főleg a mai nő, leginkább pedig a fiatal, majdnem alvó nemi ösztönű leány szerelme hasonlít a mohához; nincs vagy alig van gyökere, de szélesen terjed el s a remény zöld színével borítja be az egész lelket. Hogy ez így van, az nemcsak a nő nemi gépezetének a férfiénál nyugodtabb, mintegy szendergő jellegéből következik, de a női lélek már jelzett fősajátságaiából is. A viszonylag kis szenzibilitásból s a viszonylag nagy impulzivitásból. A külvilágnak az érzékszervekre való hatása, szín, forma, hang, szag, a nőre nem gyakorol olyan élesen felfogott benyomást, mint a férfira. A férfi testi szépsége iránt – mint ezt később részletezni fogjuk – a nő kevésbé fogékony, mint a férfi az övé iránt. Egy hang és illat nem korbácsolja fel oly mértékben a nő vérét, mint a férfiét. Ha tehát az egyszerű érzéki ingert, a lélek eme építőköveit a lélek összetettebb és magasabb rendű képleteihez, az indulatokhoz, érzelmekhez, szenvedélyekhez viszonyítva alsóbb rendű, alullevő jelenségeknek tekintjük, akkor megint látjuk, hogy a nő szerelme alul gyengébb, mint a férfié. Ez az *alul* ebben az esetben azonban inkább *kívüli*, kijebben fekvőt jelent, lévén az egyszerű érzet a külvilághoz közelebb álló tudattartalom, mint a bonyodalma-

sabb, az érzetek és képzetek egész sorát feltetelező érzelem vagy szenvedély. Azt lehet tehát mondani, hogy a nő szerelme alul és kifelé, tehát a lélek perifériáján gyöngébb, mint a férfié. A férfi szerelme inkább van a szemben, a kézben, a szerveiben, mint a nőé; a nő szerelme inkább a lélekben van. Nem mintha a nő lelke általában fejlettebb volna, mint a férfié, mivel azonban a nő fizikai nemi berendezése nehezkesebb s érzéki élvezőképessége kisebb, mint a férfié, lelki részvételét a szerelemben ellenben ilyen szervi akadályok kevésbé hátráltatják, tehát a lélek válik azzá, ahol a nő szerelme a férfiéval egyenrangúvá, sőt ezen túl tevővé erősödhetik; s így aztán a női lélek, nem mintha abszolúte alkalmasabb volna a szerelemre, mint a férfié, hanem mivel még mindig inkább felveheti a versenyt a férfi lélekkel, mint a női testiség a férfiéval, a női szerelem főterületévé vált.

Sajátossága a női léleknek, hogy benne az eszményesítés, a szerelem eme általánosan jellemző hajlama gyorsabban és dúsabban fejlődik ki, mint a férfiéban. Minden szerelmes hajlik szerelme tárgyának túlbecsülésére; a nőnél azonban ez a túlbecsülés éppen a lelki alkat sajátosságainál fogva nagyobb szerepet játszhatik. A külvilág benyomásainak kevésbé éles felfogása, minél fogva mindent, tehát az eléje tűnő férfit is a nő viszonylag felszínesen látja meg, nagyban elősegíti ezt. Egy rosszul látott képről inkább hiheti el a képzelődés, hogy a valóságnál szebb, mint egy élesen

meglátotról. Különösen akkor, ha ennek a képzelődésnek az egész lelki élet ingatagsága kevés gátat vet. Mert abban a tudatban, amelyben a vélemények, az ízlés, a hajlamok viszonylag mérsékelten megmerevedettek, ott minden újabb vélemény, ízlés és hajlam könnyebben érvényesül, mint ott, ahol mindez már szilárdabb. A nő bíráló képessége, kritikai érzéke – mindig a férfiéhoz viszonyítva – fejletlen. Nem tudja tehát oly határozottan megállapítani, hogy a szeretett lényben mi a jó és rossz, a szép és rút, mint a férfi. Könnyebben megy tehát végbe lelkében a jó és szép kigyúlása s a rossz és rút elhalványulása, mint a férfiéban, azaz éppen az a folyamat, amit eszményítésnek nevezünk.

Szól ez a férfi testi megjelenésére vonatkozólag; illik azonban és pedig fokozottabb mértékben a szellemire is. A nő kevésbé ismeri az életet, a társadalmat, az embereket, a férfiakat, mint a férfi ugyanezeket s a nőket; ha tehát esetleg meg is érzi egy férfi brutális nemi értékét, s épp ezért nemi ösztöne egy társadalmi konvencióktól és gazdasági érdekektől ment paradicsomkertben biztosan és kielégítően működnek, a férfiről, mint társadalmi, szellemi, erkölcsi lényről, már nem tud pontos ítéleteket alkotni s így szerelmi hajlandóságának, lelki vonzalmának kialakulásánál már nem ily biztos.

Az a folyamat, mely a mai átlagos nő szerelmének kialakulására nézve tipikus, a következő: A férfi egy vagy néhány előnyös testi, társadalmi vagy szellemi tulajdonsága megragadja a nőt. Szerelemre a

női lélek mindig éhes s bizonyos korban és helyzetben pedig, mikor pl. a vénülés vagy visszás gazdasági állapot a férjhezmenést különösen kívánatossá teszi számára, különösen az. A nő tehát úgy is, már mintegy elvből szeretne szerelmes lenni egy férfiba; ha tehát ez az egy-két kedvező tulajdonság a nő lelkébe esik, ott az előbb jelzett általános női kritikátlanság és érzelmesség segítségével hamarosan kinövi magát a férfi egy eszményesített, szépített, csupa vagy majdnem csupa jó tulajdonságból álló ábrándképévé. Mert bár a költő megmondta, hogy «ábrándozás az élet megromtója», az auto-erotizmusnak ez a fajtája sajátosan női lelki sport. A felsőbb osztályok nőinek sokkal több a szabad ideje, mint a férfinak, tehát már ezért is többet ábrándozhatnak. De általában is a nőnek hajlama van a képzeletbeli lelki élvezésre, a kellemes lelki, főleg szerelmi állapotok képzelődés útján való előidézésére. A férfi emléke tehát könnyen ilyen többé-kevésbé érzéki színezetű auto-erotikus ábrándozások központjává válhatik s ezekből egyre eszményesítettebben és igézöbben kerülhet elő. Csillogóan szemlélteti ezt a folyamatot Stendhal híres kristályosodási elmélete: amiként a salzburgi sóbányába sülyesztett száraz ág bizonyos idő alatt ragyogó gyémántszerű kristályokkal rakódik tele, azonképen a szeretett férfi vagy nő jelentéktelen lénye is a szerető lélek ábrándozásaiból tökéletes ideálként születik újjá. Ezt a második, lelki műférfit szereti tulajdonképen a nő s nem az

igazit. Igaz, maga sincs egészen tisztában ezzel a tévedéssel, főleg ha nagyon fiatal s a szeretett férfi főleg testi, tehát képzelődéssel kevésbé pótolható varázsokkal valóságban is bír. *Nagyjában azonban igenis áll, hogy a női szerelem kialakulásában nagyobb szerepe van az auto-szuggesztiónak, mint a férfiéban.* A nő szeret, mert akar szeretni, mert érdemes szeretnie, mert erkölcsös szeretnie, mert muszáj szeretnie; míg a férfi szeret, mert a megfelelő lényt megtalálta. Ezért azt is lehet mondani, hogy a nő szerelme belülről kifelé, a lélekből az érzékek irányába, a férfié kívülről befelé az érzékektől a lélek felé fejlődik inkább. «Aus den Augen, aus dem Sinn» ez sokkal inkább illik a férfira, mint a nőre. Ennél a szerelem akkor még gyorsabban fejlődik, ha a szerelmes nincs szemei előtt, mint amikor együtt van vele. A mai társadalmi viszonyok közepette nagy szerencse a nőre nézve, hogy ez így van. Igazi szerelmét: a testnek-léleknek megfelelő lényt a legtöbb nő nem találhatja meg s érzéki szeretkezésekkel nem kárpótolhatja magát oly sok esetben, mint a férfi. *Kifejleszt tehát magából egy műszereimet, s szereti azt, akié lesz, mivel nem lehet azé, akit szeretne.* Az a sokszor érthetetlen tény, hogy nők beleszeretnek férjükbe, akit leánykorukban egyáltalán nem szerettek, sőt aki egyáltalában nem is szeretetre méltó, ebben leli magyarázatát. Az a nagyfokú tájékozatlanság, mely a legtöbb nőben a nemi élet fizikai oldalára vonatkozólag uralkodik, nagyban elősegíti ezt. A nők legnagyobb

része e téren majdnem teljesen tapasztalatlan. A felsőbb társadalmi rétegek nőinek legnagyobb része egész életében egyetlen férfit, a férjét ismeri nemileg; eme egyetlen férfi nemi erőteljessége, ügyessége felől tehát nem alkothat véleményt, mivel összehasonlítás nélkül ítélni nem lehet, anyaga pedig az összehasonlításra nincs. Ez az egyetlen férfi, rendesen a férj, nemcsak a maga gyakran szerény értékét képviseli, hanem magát az egész hím nemét, magát a férfíúi nemi ösztönt. Az ilyen nő a szerelmet csak férjén keresztül ismeri; mivel pedig a szerelem és szeretkezés egy még oly gyenge képviselőben is arra nézve, aki nem ismer jobbat, nagyszerű és boldogító, tehát sok nő természetesen el van ragadtatva férjétől, illetve attól az egyetlen férfitől, aki vele a szerelmet megismertette. A nő általában kevésbé egyénített szerelmet él át, mint a férfi. A nemi ösztön szerelemmé való nemesedésének létráján a nő alacsonyabb fokozaton szokott megállni, mint a férfi. A legtöbb nő nem jut annál a kívánságnál tovább, hogy a férfi testileg és szellemileg megüsse azt a mértéket, amit az ő társadalmi rétegének átlaga képvisel. A férfi már ezen a körön belül is válogatós s elég gyakran felküzd magát a típus-szerelem színvonalára, azaz bizonyos testileg és szellemileg szűkebben elhatárolt nő-genre kedvelésére. Igaz, annak a ténynek, hogy a nő ma kevésbé egyénítetten szeret, mint a férfi, döntő oka a mai társadalmi berendezkedés. Épen ama nők körében, akikről itt leggyakrabban, ha e szót: «nő», használom.

szó van, azaz társadalmunk középső osztályainak női között a párválasztás igen gyakran szorosán összefonódik a férjhezmenés, azaz az anyagi életbiztosítás és társadalmi elhelyezkedés kérdésével. Ezek persze a legtöbbször megalkuvásra, igényleszállításra kényszerítik őket. Mindazonáltal a nő organikus berendezése is hozzájárul ahhoz, hogy kevésbé egyénítetten szeressen, mint a férfi. Összefügg ez azzal a ténnyel, hogy a nő kevésbé kívánja meg a férfiban a szépséget, mint ez benne.

Ezerszer hallott s túlzott alkalmazása miatt már kissé kompromittált állítás az, hogy a férfinak csak egy fokkal kell szebbnek lennie az ördögnél. Különösen oly rétegekben és viszonyok közt, ahol a nő nagyon rá van szorulva a férjhezmenésre, kelendő ez a jelszó. Nos, bármily mértékben túlzás is ez, azért nem tisztán és teljesen férfikerítő nagynéne-bölcsesség. Mert hiszen mindenütt a vagyonosabb és felszabadultabb nők körében is hallható annak hangoztatása, hogy a férfinak nem kell szépnek lennie s elég, ha férfias, erőteljes, imponáló. S az élet is azt bizonyítja, hogy sokszor adja oda magát a nő, sőt a szép nő törvényes formák keretében vagy azokon kívül oly férfinak, aki varázstalan külsejű, vagy pláne rút. Ha tehát természetellenes tévedés is az, hogy a férfinál egyáltalában közönyös a szépség, igaznak látszik, hogy valamivel kevésbé fontos tényező, mint a nőnél.

Miért? Némi szerepe lesz ebben a nő már említett kisebb külvilágfelfogó képessé-

gének, sajátosan annak, amit megfigyelő-képességnek nevezünk. Kivéve a tünemény-szerűleg tökéletes testű lényeket, akiknek szépségét lehetetlen észre nem venni s inkább a testi tetszetősség középfokait tartva szem előtt, ki lehet mondani, hogy a gyakorlott szem, a hozzáértés ezek között sok oly fok- és értékbeli különbséget képes meglátni, a miknek felfogására a naivabb, tökéletlenebb látás képtelen. A női látás, főleg pedig megfigyelő-képesség fejletlenebb, mint a férfié. Ezért tehát a nő könnyebben «esik bele» mérsékelten szép férfiak hálójába, mint ez a férfival rút nőekkel szemben történik.

A nő emez organikus tökéletlenségénél azonban sokkal fontosabb tényező a mai társadalmi berendezkedés, mely a női szépséget egy előtérben álló, folyton csodált és megvitatott, halványként, árucikként szereplő jelenséggé, a férfiszépséget ellenben egy elméletileg legalább elhanyagolt tüneménnyé tette. A női szépség a mai férfi utolsó bálványa. Míg a társadalmi fejlődés kezdetein a nő a férfi rabszolgája, igavonó munkabarma volt, a fejlődés eddig elért utolsó állomásain minden széppel és jóval teleagatott bálvány. S mint általában az egész társadalmi fejlődés, ez változás is rövidítve megnyilatkozik a mai társadalmak osztályfokozatai során. A proletárnő igavonó állat, ha talán nem is mindig a férjé, a felsőbb osztályok nője díszlány, gyakran szintén nem elsősorban a férje számára. A felső osztályok adják azonban meg a hangot és így a női szépség kultusza uralkodik az egész társadalmon. A

legprózaibb lélek is, aki már kiábrándult minden eszményből s az illúziók utolsó foszlányát is elhessegette magától, aki a művészet és költészet nyújtotta örömeiket is nélkülözni képes, hű marad még gyakran a női szépség és elegancia csodálatához. Fenn a társadalmak ormán, a felsőbb osztályok délövi jóllét hőben fürdő életének minden kéjjel és szépséggel teleültetett függőkertjében, kápráztató tollazatú pávaként díszileg a szép nő. Kétségtelen, hogy a nőnek ez a nagyfokú díszelgése megfordította annak az állapotnak, mely az állatvilágban majdnem mindig a nőtényt szürkének s dísztelennek, a hímet pedig hatásosan felékesített lénynek mutatja s nem is a mai társadalmi élet legüdítőbb jelensége. Értékeljük azonban ezt így vagy úgy, bizonyos, hogy a női szépség ma egy sokkal ápoltabb, szereplőbb és ünnepeltebb jelenség, mint a férfié. A nagy városokban, a mai kultúrélet emegócpontjaiban számontartják a nagyon szép nőket, a társas élet, a színpad és a félvilág disznóit s maguk a nők, különösen a fiatalok vetélkednek a férfiakkal e szépségek ünneplésében és csodálásában. Többet beszélnek s írnak a női szépségről, mint a férfieről, több művészi ábrázolás tárgya, több költői munka központja ez, mint a férfié. A női divat, a testékitésnek ez az örök tavaszban viruló óriási mű-vegetációja sokkal bujábban és változatosabban sarjad, mint a férfidivat. A női öltözködés sokkal fejlettebb művészet, mint a férfié s a felöltözetlen, meztelen nő is hasonlíthatatlanul

gyakrabban tárul az emberek szeme elé, mint a meztelen férfi. Természetes tehát, hogy a szemek, az ízlések, a vélemények sokkal iskolázottabbak a női szépségre, mint a férfiera vonatkozólag. Már pedig a szépségnek különösen finomságait nem lehet az ösztönszerű felfogással egyedül méltányolni; a sok szépség szemlélésén már kiélesbült ízlés az, ami igazán tudja méltányolni az eléje kerülő új szépséget. A szépséget nemcsak érezzük, de fel is ismerjük, nemcsak nézzük, de látjuk is. Ha tehát az emberiség férfi és női fele egyaránt jobban van iskolázva a női szépségnek, a férfiak nemi ideáljának méltánylása, mint a férfiszépség megítélése számára, akkor érhető, hogy a férfiszépség nem játszhatik olyan nagy szerepet a párválasztásban, mint a nőé. Ez is persze egy átlagos s a mai állapotokhoz között igazság. Amily mértékben a nők érzelmileg s társadaTmīā^"JelszaFadīīnak, oly mértékben fog a férfiszépség csillaga felragyogni; A gazdasági és szellemi elnyomottság az, ami a nőt részben a férfiszépség iránt mérsékeltlen fogékony, de főleg a férfiakban válogatni alig merő lényé teszi. Ott, ahol a nő kinyíltabb szemű és bátrabb erkölcsű, a felsőbb osztályok vagyos vagy a művész-, színház- és mulatóvilág pénzkereső női körében már nagyobb szerepe is van a férfiszépségnek, amit az is bizonyít, hogy ezek a rétegek a nemi kalandorok, nőcsábítók, házassági szédelgők, kirtartott férfiak a mindenféle hímkokottok vadászterületei.

HOGYAN SZERET A NŐ S HOGYAN SZERET A FÉRFI.

Minden szeretkezési tanyán, ahol végül társadalmi, esztétikai és erkölcsi feszélytől menten szembekerül egymással két szerelmes lény, megvalósul egy nagy visszatérés a természethez. Visszatérés az őserdőbe, sőt visszatérés a sejthez! Mert miként már mondtam nemcsak az élő anyag fejlődési kezdetein ismeretes sejt-találkozás ismétlődik magasabb ritmuson az útszéli cigánysátor zugában, a kispolgári alkóv füledt homályában vagy a nagyúri kéjelgők csipkepárnáin, hanem a fejlettebb, magasabbrendű állati szervezetek párválasztási és egyesülési huzavonája is. A kultúremler szerelmeskedésében benne van az egész természet, az egész állatvilág szeretkezésének kivonata.

Még a biztos egyesülés jegyében alakuló együttlét alatt is kénytelen gyakran a férfi támadó, türelmetlenkedő, sőt erőszakoskodó viselkedéssel győzni a nőt, aki még ekkor is olykor védekező, ellenkező, húzódozó viselkedést fejt ki. Mert bár az állati világban lejátszódó hímviaskodásnak és nőstény-tartózkodásnak megfelelő taktikázások a kultúremlerek társadalmában már a hálószo-

ajtaja előtt lezajlottak, mégis itt is félig elokomédiázva ugyan, de félig szívből jövően is fellobban ez az örök állati dráma újra s az, hogy a legtöbbször már előre mindkét részről átgondolt s elfogadott esemény ez által mégis némileg rögtönzöttnek tűnik fel, adja meg a szeretkezésnek egyik fő zamatát.

A ruhákkal együtt lehanyaglik sok jogos és jogtalan társadalmi és esztétikai előítélet. Az ösztöntől felkavart férfi-leiek és nő-lélek, akárcsak ugyanekkor a testek, majdnem leplezetlenül mutatkoznak. Két, már a nemi kórtanba tartozó fogalommal, természetesen egy mérséklő jelzöt téve eléjük, lehet összefoglalóan jellemezni azt a két különböző viselkedési módot, amik a szeretkezés közben a férfit és a nőt jellemzik: a férfi *enyhén szadista*, a nő *enyhén mazohista*; vagy e két Krafft-Ebingtől származó szót helyettesítve a modernebb nemi kórtani irodalomban szereplőkkel: a férfi viselkedése az aktív, a nőé a passzív *algotagnia* képét mutatja. *S valóban a szeretkező férfi veszedelmesen hasonlít egy, a dülésben, fájdalom okozásban, marcangolásban örömét lelő, a no viszont egy mindezt örömmel tűrő lényhez.* Bizonyos, hogy a normális férfi soha máskor a nyomási, markolási, tépdesési mozgások ilyen tömegét nem volna képes düh-től, keserűségtől, haragtól mentesen, sőt örömteljes lelki állapotban kifejtteni, mint a nemi ösztön hatása alatt. S viszont a nő semmiféle más körülmények közt nem volna képes örömezzetek közepette elviselni testé-

nek ilyen kíméletlen dúlását, cibálását, sőt beszennyezését, mint megint csak a nemi ösztön előidézte izgalom közepette. Mondható tehát, hogy bizonyos rendes körülmények közt fájdalmasnak nevezhető benyomások okozásában vagy türésében való örömlélés jellemző, sajátos tulajdonsága a szeretkező férfinak és nőnek.

Bizonyos rendkívül finomult, lehet mondani légiés formában különben ez a két különböző viselkedési mód előmlik a két nem egész viszonyán, magától a nemi egyesüléstől távoleső, nagyon kevéssé nemi, szürkén mindennapi tényeken is. *Az általános összérzés, mely a férfi szerelmének kifejlődése számára a legkedvezőbb lelkiállapot, a nővel szemben érzett fölény. S a nő szerelme számára a legkedvezőbb lelki hangoltság az, ha a férfi imponál neki.* A férfinak a nőnél magát többnek, hatalmasabbnak, erosebbnek, értékesebbnek kell éreznie, hogy teljes erejével s zavaró mozzanatok nélkül tudjon szeretni. Igaz, enélkül is fejlődhetik benne valami szerelemféle érzés, vad nemi ösztön vagy hódoló rajongás; ezek azonban csorba, egyes, húrjaitól megfosztott hangszeren játszott dallamhoz hasonló tökéletlen szerelmek lesznek. A nőnek pedig felfelé kell tekintenie a férfira, benne egy magasabbrendű, érettebb, erősebb lényt kell látnia, hogy lelkének összes sípjain megcsendüljön a boldogító nagy szerelem orgonazenéje. Diszharmonikus melódiák, túlérzéki vagy túlszellemi szerelmek persze ezen az oldalon is elképzelhetők; a tipikus és töké-

letes női szerelemre azonban illik a most jelzett szabály.

Nos, a fölény tudata a férfi lelkében s az az érzés, hogy egy férfi imponál neki a nőében, már rejtenek magukban enyhe szadista, illetve mazohista elemeket. S meg is érződnek ezek a férfi és nő mindennapi életbéli viszonyán. A feleség szívesen nevezi a férjét «uramnak», szívesen mondja a szerelmesének hogy «tied» leszek, szívesen hagyja magát attól, akit szeret, átmenet nélkül letegezni s gyermekként, ölebként, dísz tárgyként, tehát valami végeredményben alsórendű dologként kezelni. Sőt a nő nagyon boldog perceiben önkéntes, lényé legbelsejéből jövő hódolási jelekkel meg is erősíti ezt a viszonyt; legjellemzőbb ilyen hódolási cselekedet az a kézcsók, melyet a szerelmes nő a szeretett férfi kezére, rendszeren a meghitt együttlét perceiben, de máskor is hálája és hódolata jeléül nyomni szokott. A kézcsók, melyet legtöbb ember a gyermekkorban, mint szülei vagy más felnőttek iránt érzett tiszteletének kifejező jelét tanulta alkalmazni, nagyon alkalmas arra, hogy azt a boldog meghódolást, amit a nő ilyenkor érez, kifejezze. Mindebben megvan az enyhe megalázkodás kéjes átérzésének, tehát a mazohizmusnak végtelenül megfinomult zamata. A férfi viszont hajlik arra, hogy mihelyt túljutott az ismeretség udvariassági formákkal szabályozott első korszakán s nemileg már kissé közeledett a nőhöz, ezt tréfás kicsinyléssel, alsóbbrendű lényként, gyermekként kezelje. Ami mind félreismer-

hetetlenül magán viseli a finom, játszi szadizmus színezetét.

A szadista-mazohista ellentétén kívül egy másik fontos és még összetettebb ellentét is érvényesül a két nem szerelmességi módjaiban. A férfi életében a szerelem kisebb szerepet játszik, mint a nőében; maga a nemi egyesülés vágya azonban a nőben nem olyan parancsoló módon lép fel, mint a férfiban s nem olyan viharos lefolyású. A férfi életében a szerelem csak egy nagy szenvedély a sok között; a vagyonszerzési vágy, a hírvágy majdnem mindig versenyeznek vele. A nőnél a nemi élet s származékai, a szerelem, a hitvesi és az anyai érzés majdnem maga az élet. Azt lehet mondani, hogy az átlag-férfi életében a nemi élet csak olyan helyet foglal el, mint egy napilapban a regényfolytatás, mely körül egy csomó más rovat, a politikai, a közgazdasági, a napi újdonságokat magában foglaló rovat is bőven helyhez jut; az átlagnő életében ellenben, – természetesen a felsőbb osztályokról szólva – a nemi élet olyan jelentőségű, mint egy regény kötetben maga a regény; az egész könyvben nincs is egyéb, mint ez s csupán a könyv kezdetén és végén szereplő hirdetések képviselnek némi kapcsolatot a regényen kívüli világgal, a gazdasági, szellemi, társadalmi élettel. A jómódú leánynál pláne egész tisztán érvényesül ez a hasonlat. Lelkének majdnem minden lapjára szerelmes vagy szerelem-körüli gondolatok vannak írva. S ha az asszonynál a gyermekszülés és neve-

lés gondja le is foglal sok fejezetet az életregényből, ez is csak a szélesebb értelemben vett nemi élet helyfoglalását jelenti; sőt, mivel a gyermektáplálás és nevelés nem egészen ment az erotikus mellézköngéktől, tehát még a családanyáról is azt lehet mondani, hogy a szerelem elömlik egész életén. De ha el is ömlik a szerelem a nő egész életén, sőt talán éppen ezért viszont maga a nemi egyesülés nem oly fontos és szükséges számára, mint a férfi számára. A női szerelem hasonló egy áradáshoz, mely állandósult s mely inkább szélességben, mint mélységben jelentős. A férfié ellenben inkább egy tűzokádó hegy kitöréseinek sorozatához; a kitörések gyakran bár, de elkülönült esetekben ismétlődnek, nagy mélységekből jönnek, megrázzák az egész hegyet, viszonylag rövid ideig tartanak s csak mérsékeltterületeket itatnak át lávájukkal. Azt is lehet végül mondani, ha nem is a férfi és nő eszményképéről, de legtöbb mai képviselőjéről, hogy *a férfi életében fontos a szeretkezés s mellékes a szerelem, a nőében fontos a szerelem és mellékes a szeretkezés.*

A férfi és nő különböző viszonyából a szerelemmel és szeretkezéssel szemben még sok érdekes lélektani helyzet származik. Első sorban a nő talán egyetlen igazi nemi fölény-érzése a férfival szemben. Míg ugyanis, mint jeleztem, a két nem viszonyát általában épen az jellemzi, hogy a férfi fölényt érez a nővel szemben s a nő szívesen szenved el ezt a fölényt, többé-kevésbé közvetlenül a sze-

retkezés előtt, főleg ha ez az első, a nő az úr a fölényes, a felül-levő. Ő ugyanis a cél, a meghódítandó, a húzódozó, épen mert számára a nemi odaadás jelentősebb, veszélyesebb, megfontolandóbb mozzanatot jelent. Kéjeleg is a nő az előtte kínlódó, neki-neki szökő, erőszakoskodó vagy esdeklő férfi tőle függő helyzetének komikus kínosságában. Mintha tudatos volna benne az, hogy ezek a fölényes órák csak röpke intermezzók alárendeltségének folytonosságában! Különben a nő fölénye – bár egy egész más természetű – felbukkan még egyszer és pedig a szeretkezési színjáték egy másik szakaszán, akkor, amikor a férfi már túl van a hódítás és bírás lázán s a beteltség s pihe-nés vágya töltik el lelkét. A férfi számára a koitusz, bár következményeiben sokkal kisebb jelentőségű, mint tény nagyobb energia-kifejtést jelent, mint a nőre nézve. A férfi ejakulációja egy kis szülés, a születendő lény megalapozásához szükséges két csirasejt egyikének – illetve töméntelen ilyennek – elválása a szülői szervezettől. Követi is ezt a nő szülését követő elerőtlenedésnek megfelelően nála is kisebb vagy nagyobb idegkimerültség. Ép ezért a férfi nem is bír egy szeretkezés alkalmával ugyanannyi kéjrohamot magából kifejleszteni s elviselni, mint egy nő. Igen gyakran tehát előáll az a helyzet, hogy mire a nő belemelegedett a szeretkezésbe, akkorra már a férfinak elég volt belőle. A nő eme második fölénye tehát nem igazi fölény, mert hiszen a férfira való reáutaltságtól nem ment.

Ily változatok tarkítják a szeretkezés «isteni komédiáját». Bizonyos, hogy valami lelki-testi összehangoltság szükséges a szeretkezés mind zavartalanabb és élvezetteljesebb lepergéséhez. Távol áll tőlem, hogy ezúttal eme összehangolódás elérését szolgáló tanácsokat itt felvonultassak. Csak azt jegyzem meg, hogy az igazán érzett, szívből jövő szerelem minden mesterkedő taktikázásnál és raffinement-nél könnyebben vezet reá erre az összehangolódásra.

A NEMEK KÉTFÉLE SZERELMÉNEK LÉLEKTANÁHOZ.

Din Frauen sind silberne
Schüssel in die wir goldene
Apfel legen, *Goethe.*

Közös sajátága a férfi és a nő szerelmének valamiféle tökéletesség – persze csalóka – megérezése, egy bizonyos fajtájú végtelenségi sejtelem, amely, mint ezt a szerelem lényegéről szólván kifejtettem, a szerelmi érzés alapszíne. Ezt a tökéletesedési, kiegészülési érzést a normális szerelem esetében mindig az ellenkező nemiség ébreszti fel. A férfi nemiség képes arra, hogy a nőben s a női arra, hogy a férfiben felidézze azt az érzést. Nemi szempontból ép ezért nő és férfi kétségtelenül egyenrangú. Mind a kettő a másik számára ugyanazt a kiegészülést nyújt, így egyik se ad többet, egyik se ad kevesebbet, mint a másik.

Két emberi egyén szerelmét azonban nem lehet tisztán csak mint az ondó-állatka és a pete, mint a hím és női nemiség egymásravágyását magyarázni. Sőt éppen abban a felfogásban, melyet mi a szerelemről alkottunk, nagy szerepe van az ember egész

lényének, egész testi mivoltának és szellemi sajátosságainak is. A nem-nemi egyént, amely különben a valóságban is szorosan egybevegyül a nemi egyénnel, a szerelemben sem lehet ettől elkülöníteni. Ha tehát egy férfit vagy nőt szeretünk, akkor nemcsak egy – hogy úgy mondjam – hímséget vagy nősténységet, hanem egy teljes férfit vagy egy teljes nőt szeretünk.

Kérdés már most, hogy a nősténységgel elvegyült «ember a nőben» ugyanolyan tényezőként lép-e az «emberrel a férfiban» szembe, mint a nőstényi nemiség maga a hím-nemiséggel magával szembe? A nő fejletlenségéről előbb mondtak már megadják erre a feleletet: nem! S valóban az a két nem szerelmének – legalább a szerelem mai fejlődési fokán – egyik legjellemzőbb különbsége, hogy míg a hímség és nősténység két egyenrangú, egyforma értékeket cserélő tényezőként szerepelnek bennök, a szerelmesek nem-nemi, sajátosan emberi mivolta, a férfi fejlettebbségénél fogva két különböző erejű tényezőként szerepel. Minden ember: ember + nem, tehát ember + hím, vagy ember + nőstény. Ki lehet mondani, hogy a hímség egyenlő rangú a nősténységgel; a hímmel együtt járó ember ellenben fejlettebb a nősténységgel együtt járó embernél; nyilvánvaló tehát, hogy a szerelemben a férfi hatása a nőre nagyobb, felemelőbb, mint a nőé a férfira. Azt is lehet talán mondani, hogy a férfi a nőt két boldogságfajtában részesíti. Az egyiket nemének hatása által, lévén a hímség a nősténységre a kiegyensúlyozás boldogító

érzését megsejttető hatású, a másikat emberi mivoltának hatásával, lévén a férfi egy magasabb fejlődési fok képviselője, mint a nő. A nőébredtetten szerelem ellenben csak egy ilyen boldogságfajtát idéz elő, azt, amit az egyik nem a másikban mindig létrehozhat, ebben az esetben a nősténység hímség-kiegészítő hatását; azt a boldogságot ellenben, amelyet egy magasabb fejlődésű lény az alacsonyabbra árasztani képes, a nő nem sugározza a férfirra.

Kettéhasítván imígy elméletileg a férfit és a nőt egy-egy nemi s egy-egy emberi részé s a két részpár különböző hatóerejét mérlegelve, értjük meg a két nem szerelmének magasabb lélektanát, azt, amely nem annyira a brutális, inkább a nemi ösztönhöz tartozó viszonyokra vonatkozik, hanem azt, amely az emelkedettebb, szellemi kapcsolatokon uralkodik. A nő szerelme boldogabb, összhangzatosabb, egyenletesebb, mint a férfié, mivel a férfiban nemcsak a nemi lényt, de az embert is bizonyos fajtajú tökéletesedés forrásaként szeretheti. Ez ad valami oly felemelő, boldogító lendületet a nő szerelmének, mely a férfiből hiányzik. A nő a szeretett férfiban, bár ezt se magának, legkevésbé pedig a férfinak be nem vallja, valami olyasféle lényt lát, amilyennek a vallásos képzelet a félistenekel és megváltókat elgondolja. S viszont saját maga gyarlóbságának tudata tartja vissza a nőt attól, hogy egész mivoltával, egész testével és lelkével, lényének összes zugaival és redőivel magát átadja a férfinak. Úgy

érzi, hogy nem árthat lényének elfátyolozása, csupán nehezen kicsikart részletekben való feltárása; s még így is szeret a nő valamit önmagából a férfi előtt mindig rejteni. Ösztönszerű póza a nőnek a férfival szemben ez a rejtőzködés, a mely annyira véreb-ben van, hogy a legjelentéktelenebb tulajdonságait, pl. a nevét vagy kedvenc illatszerét se szokta némi húzódozás nélkül bevallani. Ezért vonja magát a nő szívesen a titokzatosság ködébe, remélvén, hogy a férfi e köd mélyén oly tulajdonságokat fog gyanítani, melyek vonzóbbak, mint a valóságosak, íme, a női szeméremnek egyik már nem is ösztönösen nemi, hanem emberi és szellemi gyökere.

Az átlag-férfi szerelme viszont ép eme okoknál fogva csak az erotikái feszültségű lelki állapotokban, mikor a nőben csak a nemi lényt nézi, összhangzatos és boldogságteljes; oly életviszonylatokban ellenben, mikor a szeretett nővel, mint emberrel is számolnia kell, szerelme már gyakran a vegyes érzelmek csatájává válik. A nemi vonzódásba ilyenkor belevegyül a nemenkívüli szempontból való kicsinylés. Innen származik aztán az, hogy a férfi a nő varázsával nem tud tisztába jönni; a nemi lény benne vonzza és elbűvöli, az emberi ellenben unja, kicsinyli, nem veszi komolyan, esetleg szánja. A nőnek ez a felemás hatása is egyik oka annak, hogy a gyengébb nem az erősebb szemében szfinkszként, rejtélyként, nyugtalanító jelenségként szerepel. S ez az oka annak is, hogy bár a gyenge

férfiak gyakran korlátlanul imádják, az erők rendesen szelíd kicsinyléssel nézik a nőt.

Arra az általában túlbecsült, talán túlságosan gyakran, s nem is mindig őszintén hangoztatott de azért valóságban létező tényre, hogy a nő nem kivan oly mértékű szépséget a férfitől, mint a férfi a nőtől, szintén esik innen néhány fénysugár. A férfi fejlettebbsége többek közt abban is megnyilatkozik, hogy a férfi bizonyos általános fejlődési szempontból nézve szebb, mint a nő. Mint nemi lény persze a két típus összehasonlíthatatlan; az, hogy mi szebb: egy bajusz, vagy egy emlő, egy széles női vagy keskeny férfi-medence, felvethetetlen kérdés, mivel a két nemiség általában s így ezeknek külső, az esztétikai hatásban szereplő jelei is külön lényegű s így összehasonlíthatatlan jelenségek.

Már a nem-nemi lény, az ember a férfiban és a nőben azonban esztétikai szempontból igenis összehasonlíthatók. Mint már jeleztem, a nő szervezete egy átmenet a gyermek és a férfi közt. Elfogadva már most elvül azt, hogy az emberi test oly mértékben szép, amily mértékben kifejlett, összes szerveiben és működésében kibontakozódott, el kell ismerni azt is, hogy a kevésbé fejlett női test kevésbé szép is, mint a fejlettebb férfitest.

Ezt az általánosságban mozgó következtetést meg lehet részletekkel is támogatni. Nézzük, miben nyilatkozik meg az emberi test szépsége – a nemi tulajdonságokat mindig oldalt hagyva? A test magasságában, az egyes testrészek formájában s egymáshoz

való elhelyezkedésének viszonyában, bizonyos színekben, mozgási módokban s más effélékben. Maradjunk azonban ezúttal a rövidség okáért a mértani viszonyokra visszavezethető tulajdonságoknál. Mert hogy mennyire lehet az emberi test alaki szépségét ilyen mértani méretekre visszavezetni, azt bizonyítják a görög művészek szépség-mintákként használt kánonjai, melyek az egyes testrészek pontos hosszát és elhelyezkedési viszonyait tartalmzták. Ilyen szabály, hogy a fej hossza a testmagasság nyolcadrésze, a homlok, az orr s az orr alatti rész az áll hegyéig egyforma hosszúak stb. A test magassága – bizonyos mértékig – egy kétségtelen szépség-elem. Nos, a férfi általában magasabb, mint a nő. A lábak és a törzs viszonyának a lábakra nézve kedvező volta, azaz az úgynevezett hosszúlábúság, szintén egy szépségelem és sokkal inkább férfiúi tulajdonság, mint női. Schopenhauer egyenesen a rövidlábú nemnek nevezte el a női nemet. Ha pedig meggondoljuk, hogy a majom vagy a gyermek lába a törzshöz viszonyítva aránytalanul rövid, akkor rögtön nyilvánvaló lesz a női rövidlábúság összefüggése a fejletlenséggel s az előbb jelzett szempontból igazolást nyer az az állítás, hogy a hosszúlábúság egy kétségtelen szépségelem. Egy csomó más női méret és viszony, melyeket itt nem részletezhetek, mind azt bizonyítja, hogy a nő nemi tulajdonságaitól eltekintve s tisztán csak emberként nézve, fejletlenebb, s így a jelzett szempontból kevésbé szép, mint a férfi.

Hogy ez az igazság a köztudatban s főleg a férfi-köztudatban nincs benne, ennek a magyarázata az, hogy a legtöbb férfi a nőben nem az embert a tiszta esztétikai érzékével, hanem a nemi lényt a nemi ösztönével keresi és ítéli meg. Mint nemi lény persze az egészséges férfi számára a nő «szebb», azaz vonzóbb, mint a férfi. A nő ellenben nemcsak a férfi nemi varázsát a nemi ösztönével, hanem emberi fölényét egész lelkével is érzi. Persze tudatossá benne az, hogy ez a fölény többek közt éppen a férfitest fejlettebségében, tehát szebb voltában is megnyilatkozik, nem válik, így történhetett meg aztán, hogy a férfiak kinevezték a nőket a szépnemnek s a nők ezt a nekik hízeltő tévedést nem cáfolták meg. *Bizonyos azonban, hogy a nő azért is kevésbé kényes a férfi úgynevezett szépsége iránt, mint a férfi a nőé iránt, mivel a férfi már az által, hogy férfi, a fejlettségnek, tehát bizonyos szempontból a szépségnek egy magasabb fokát képviseli, mint a nő.* Azaz: az a férfi, aki a férfiak szépség-rangsorában viszonylag alacsonyan áll, a férfiak és nők közös szépségrangsorában már valamivel magasabbra jutna; összefoglalóan szólva: a férfi, még a mérsékelt kiválóságú is, a nő számára, hacsak ez nem nagyon kiváló, testileg is egy kis magasabbrendűségét képvisel.

Az átlag-férfinak és az átlag-nőnek jelzett testi-lelki fejlettségi különbsége persze az egyes emberpárok viszonyában gyakran elveszti a nő számára minden kellemetlen

következményét. Az emelkedett gondolkodású férfi, ha nem is zárhatja el szemeit a nő alacsonyabb fejlettségének ténye elől, ebben nem valami kicsinylést érdemlő nemtelenséget, hanem a fokozott védelemre és gyámolításra szoruló gyermekiséget lát. Egy nagyon kelendő felfogással szemben, mely a szerető nőről állítja, hogy szerelmesével szemben rendesen anyai érzelmeket táplál, hangsúlyozom, hogy sokkal inkább mondható az, hogy a szerető férfi a szeretett nő iránt az apai érzelmekhez hasonló érzelmeket érez lelkében buzogni. A nő inkább csak *anyáskodik* a szeretett férfival szemben; azaz ennek bizonyos kicsinyes, gyakorlati, háztartási és öltözködési ügyeiben gyámkodólag lép fel. A férfi ellenben az apaság eme örök gondjait: mi lesz a gyermekemmel? hová fejlődik az élete? meg fog-e birkózni a mostoha viszonyokkal? érzi felgyülemelni lelkében, ha az imádott nőre gondol. Biztosítani tehát a szeretett lény életét, ez az igazi férfi-szerelmezt jellemző törekvés. S valóban hány házasságnak, hány viszony tör vény esí tésének indító oka a kevésbé nemes bírasi-biztosítás mellett ez az előkelő, sajátos férfiúi és apai gond. Nem lehet eléggé kiemelni és hangsúlyozni az igazi nemes férfinak ezt az apai, protektori érzését a nővel szemben. Ez az, ami a nő számára fejlettségének tényét megfoszthatja minden megalázó vagy elkeserítő elemtől. A nőnek ezt a szervezeti gyarlóságát, ezt a női mivoltából származó fejletlenségét különben se szabad oly tragiku-

sau fogni fel, amilyen felfogást ennek az igazságnak kimondása első hallásra egyes túlönérzetes nőkben előidézhet. Ki mondaná, hogy a gyermek, amely a nőnél hasonlíthatatlanul tökéletlenebb, emiatt becsmérést, vagy pláne elnyomatást érdemel? Ily barbár nincs! Sőt; a kultúra egyik legdicsebb vívmánya a gyermeknek minél tökéletesebb óvása és nevelése. A nő viszonylagos fejletlensége is a nemes férfi szemében nemhogy az elnyomásra vagy kicsinylésre való felhívás, hanem ellenkezőleg a fokozott támogatásra, védelemre való serkentés lehet csupán. Az a lelki lehajlás pedig, amelyre a férfi a nő eme fejletlensége folytán a szerelemben kényszerül, ép úgy lehet egy sajátosan édes, a férfi önérzetét fokozó zamat, amiként a férfi magasabb fejlettségénél fogva reá föltekinteni kényszerülő nő szerelmének ez az állandó lelki felfelétekintés adja meg egyik legboldogítóbb alkatelemét.

*

Igen sok, amit a két nem különböző szerelméről s szeretkezési módjáról s főleg a női lélekről mondtam, a valószínű fejlődés folyamán megváltozni, elhalványulni, sőt megszűnni fog. A mai átlagos nő lelki ábrázata, szerelme s viszonya a férfihoz más, mint amilyen a jövőbeli nőé lesz. Társadalmi viszonyok, a nő függő helyzete, a nő szerelmi életének elnyomottsága hoztak létre nem egy olyan vonást, melyek egyáltalában nem az örök nőinek szükségszerű jellem-

vonásai. Valószínű, hogy a nőnek kijutó több szabadság lelkileg a nőt a férfihez közelebb állóvá s főleg a lélek magasabb működéseiben, a gondolkodásban s általában a nem-nemi lelki élet terén férfiszerűbbé fogja tenni. A nő szerelme öntudatosabbá, határozottabbá fog válni. Teljesen megszűnni azonban az élettani okokban, egy sajátos női testi és lelki alkatban gyökerező női érzésmód valószínűleg sohse fog. Amíg a nő és férfi nemi felszerelése mai formájukban megmaradnak, mindig fognak ezekből oly elkülönítő hatások a szerelem magasabb rendű szellemi megnyilatkozásaiba is áramlani, melyek egy külön férfiúi, külön női szerelmet, egy külön férfiúi s egy külön női lelki alkatot fognak előidézni.

A SZEMÉREM GYÖKEREI.

«Kétségtelen, hogy a szemérem meghatározása nem lehet tökéletesen pontos. Ha a havat erősen megfogjuk, elolvad a kezünkben.»

Ellis Havelock.

Képzeltető-e ingerlőbb és egyben nemesebb, nőstényesebb és egyben nőiesebb kép, mint egy viruló, pihegő, meztelen nő> aki egyetlen, saját testéből nőző ruhaként hosszan leomló hajözönébe burkolózik? A test feltárásának és burkolásának ez az együttes szereplése különös varázssal bír; s e varázs egyik fontos eleme, hogy maga az, ami az elburkolásra, a női test kincseinek elrejtésére hivatott, szintén egy különösen érzéki hatású, kibontott pompájában mámort szítani képes női szépség-csoda. Ez a kép, mely oly kivételes lakoma a férfiszem számára, egyszersmint kifejező jelképe annak a viszonynak, amely a szerelem és szemérem közt fennáll. Az érzéseknek az a kötege, vagy a léleknek az az állapota, amit szeméremnek nevezünk, mélyen benngyökerezik magának a nemi ösztönnek alaptörvényeiben. Össze van mintegy növe velük, akárcsak a hajzat a testtel. A fejlődés folya-

mán azonban a szerelem elburkolójává, befödőjévé lett s egyben maga is szerelmi vonzóerővé fejlődött. Teljes erejével és virulásában a nőnél fejlődött ki. A párhuzamosság tehát e két jelenség: a hajába burkolózó meztelen nő és a szerelem köré fátyolszerűen fonódó szemérem között szinte tökéletes.

Legáltalánosabban fogva át a szemérem tartalmát, nem egyéb ez, mint a nemi egyesüléssel és következményeivel járó fájdalomtól és veszedelmektől való félelem. Természetes tehát, hogy a szemérem főleg a nősténynél jelentkezik teljes erejében. Minden odaadás előtt a nőstényben érthető okokból igen vegyes érzelmek támadnak. A nemi ösztön benne is dolgozik s őt is hajtja a másik nem felé; viszont azonban annyi félelmes elem is megnyilatkozik a párosodni igyekvő hím viselkedésében, hogy a nőstény húzódozása nagyon is érthető. A nőstény megejtésére hivatott, neki hízalgő mozdulatok és hangok mellett – főleg amily mértékben maga a bírás közeledik – harapás, döfés s az erőszakoskodás több más fajtája is kijut a szeretkezési kettős szenvedő partnerének. Maga a nemi egyesülés a nőstényre nézve, főleg ha szűz, kezdetben fájdalmas. A szenvedélyes egyesülés mindig hasonlít egy kissé a nőstényen elkövetett erőszakhoz.

Ezek mellett az okok mellett sajátos szerepe van a nőstények nemi periodicitásának. Ellis Havelock következő szavakban mutat reá erre a szerepre: «A nőstény állat

nemi szeméremérzése a női nemnél általában uralkodó nemi periodicitásban gyökeredzik s ama szervi tény akaratlan kifejezése, hogy *most nincs itt a szeretkezés ideje*. De bármily fontos szerepe is legyen ennek az állatoknál, se magát az egész szeméremhez tartozó viselkedési komplexumot, se különösen a fejlettebb embernői szeméremet ez az egy ok eléggé meg nem magyarázná, ha magának a nemi egyesülés lehetőségének bármikor a periodicitástól szabadon hagyott időben történő feltünetedése az előbb jelzett s a nőre nézve ijesztő elemekkel nem vegyülne. S a szeretkezés előtt álló, a hím csábítását és közeledését átélő nőstény lelki állapotának ez a felemássága az állattól az emberig haladó utón nemhogy megszűnnék, de még bonyolódottabb ellentétekben, még össze-visszaszövődöttebb ellentmondásokban nyilatkozik meg. Az állati nőstény nemi vágyát csak egy harapásokban, szúrásokban, rúgásokban megnyilatkozó múltó hímvadság teszi ingataggá és vissza-visszahuzódóvá; az emberi nősténynek, főleg pedig a civilizált nőnek ellenben egész tudata tele van a nemi élettől elriasztó gondolatok s képzetek változatos tömegével. Igaz, az ember-hím, főleg pedig a kultúr-férfi szeretkezésre felhívó fellépése már nincs úgy megrakva brutális elemekkel, mint az őserdők vagy az istállók hímeié; de viszont e cselekedet egyes fájdalmasságairól és esetleges következményeinek veszedelmességéről az ember-nőnek, főleg ha művelt lény, oly tiszta fogalmi vannak, amilyenek egy állatnak nem lehet-

nek. Az első szeretkezés a szűz nőre nézve egy valóságos műtét elszenvedése; s az aszszony is, főleg ha először adja oda magát egy bizonyos férfinak, nem tudja mi vár reá. Az első szeretkezéseknek megvan az embernél is a maga vérestüzü, vad dicsfénye, mely minden csábereje mellett egyben riasztja is a nőt.

Kétségtelen azonban, hogy a műveltség csökkenti azt a húzódozást, amit a szeretkezéssel járó közvetlen félelmességek ébreszthetnek. A kultúrférfi ilyenkor különben is csupa méz, gyöngédség s legfeljebb az utolsó bátyák elfoglalásakor alkalmaz némi kis szelíd erőszakot. Tömegestől, sok felől szállítja azonban a tájékozottság a fejlettebb elméjű emberi nőtény számára a másféle riasztó okokat. A szűz nő tudja, hogy a nemi élet megkezdése életének egy fordulópontját jelenti; tudja, hogy esetleges következménye, a gyermekszülés fájdalmas, sőt életveszélyes reá nézve s így ő minden egyes odaadás alkalmával tulajdonképen az életével játszik. Mindez ha nem is világos és folyton jelenlevő képzetek formájában, de a nemi ingerekkel szemben jelentkező gyávaság és tétovázás attitűde-jében állandóan szerepel a női lélekben. Félig tudatosan ismeri csak a szűz nő, pláne az egész legújabb időkig szokásos nevelésben felnőtte veszélyeket és kockázatokat; lényében, cselekvéseiben, viselkedésében azonban mint a szemérmesség százféle lelki csillámlásai, szerepelnek ezek a féltudatos ismeretek. Ez a legmélyebb oka annak is, hogy a nő ösz-

tönszerűleg húzódik már az erősebb nemi jellegű szavaktól, a férfi vágyakozó közeledésétől, teste érintésére vagy pláne leleplezésére törekvő kísérleteitől is. Egy oly cselekedet előfutárjai ugyanis ezek, amely, bár feléje a nemi ösztön s ha az illető férfiba a nő szerelmes, egész lelke hajtja is a nőt, ezernyi veszedelemmel teli tetten jelenik meg képzeletében s így csak a jelzett vegyes érzelmi állapotot idézheti elő benne.

A szeméremnek e mély élet- és lélektani okain kívül, melyek az állandó, a nő nőiességének lényegével összefüggő szeméremet idézik elő, vannak olyan külső, inkább társadalmi okai, amelyek gazdagítják, szélesbitik, finomítják, de egyben el is fajzítják ezt az érzelmet. így támad a társadalminak nevezhető szemérem. A belső életani szemérem olyan idős, amilyen a női nem s élni fog, amíg csak ez az életforma létezni fog a világot alkotó erők közt; s bár gyöngülhet a fejlődés folyamán jellege, megnyilatkozási formái nagyjában meg fognak maradni. A külső, társadalmi szemérem ezzel ellentétben folyton változó tüneteket ölthet magára s egykor talán meg is szűnhetik. Az előbbi az igazi természetes szemérem; a másik már inkább csak műszemérem s bizonyos eszményi körülmények közt egyszer majd hiányozhatik is.

Míg a szemérem első fajtája főleg a nőben s a nemi szándékokkal közeledő férfival szemben ébred csak fel, a másik uralkodik a férfiban is és mindenkire, az egész társadalomra

tekintettel van. Ez a társadalmi szemérem a mások korholó Ítéletétől vagy visszahúzódozásától való félelem. Mint ilyen gyakran az uralkodó társadalmi felfogásnak, a konvencionális hazugságoknak, múltó divatoknak és helyi szokásoknak rabszolgájává válik. Fő területe: az öltözködés. Mihelyt az ember a teljes meztelenségből kiemelkedett, az akár testdíszítési, akár testvédelmi célból történő öltözködés színvonalára, rögtön kialakult az a szemérem, mely az uralkodó testbeborítási szokások betartását követelte meg. Hogy mennyire társadalmi konvenció szerint változik ez a szemérem s tolódik mintegy a test területén ide-oda, bizonyítja az, hogy nincs testrész, amely egyik vagy másik népnél ne volna a szeméremkezés legféltettebb helye, mintegy központja. Az arc, az emlők, a csípőtájék, a láb, a hátsó területek, a test glóbuszának különböző tájékai a földgömb különböző pontjai szerint váltakozva alkotják a szeméremi legvédelettebb testrészeket. Amelyik az egyik népnél a test szentek-szentje, az a másiknál állandóan feltárt piaca lehet a kíváncsi pillantásoknak. Pascal mondása: ami igazság a Pireneusokon innen, az tévedés a Pireneusokon túl, különösen illik a szeméremre. Ami szeméremtelenség az egyik hegyláncon vagy tengeren innen, az szemérmesség e földrajzi határokon túl. De nemcsak népfajoknak, fejlődési fokoknak vagy földterületeknek van meg a különböző társadalmi szemérmük, hanem egyazon társadalmon belül is különböző divatok vagy

egyszerűen más-más alkalmak megváltoztatják a szemérem koncentrációs helyeit. A divat folyton feltár, sőt kiemel oly testvonalakat, amelyeknek elfedése egész a divat feltűnéséig a szemérmesség kötelező feladata volt. S mégis mihelyt a divat megadja a jelszót erre az újításra, rögtön a legszemérmesebb nő is rászánja magát erre a tegnapi szemérmertlenségre. A báli ruhakivágás pedig eléggé bizonyítja, hogy egy bizonyos alkalom számára elfogadott társadalmi szokás felfüggeszti a szeméremérzést egy oly testterületre vonatkozólag, amelynek feltárásától minden más alkalommal, pláne nagy tömeg előtt minden szemérmes nő irtóznék.

Lombroso szerint a szemérem oka az undor-ébresztéstől való félelem. A nagy olasz tudós abból a tapasztalásból vezette le ezt a megállapítását, hogy a prostituáltak, akik pedig általában nem szoktak a finomabb és mélyebb szeméremérzésükkel kitűnni, gyakran húzódoznak attól, hogy orvosi vizsgálatnak vessék magukat alá. Bár valószínű, hogy az ily foglalkozású nőknek egész más, sokkal gyakorlatibb okaik is lehetnek sok helyen és igen gyakran arra, hogy az orvosi vizsgálatnál húzódozzanak, kétségtelen, hogy a szeméremnek és pedig a második sorban jövő társadalmi szeméremnek fontos alkotó eleme az undorébresztéstől vagy legalább is ellenszenvkeltéstől vagy még kiszélesítettebb formában szólva: *az esztétikai és nemi balsikertől való félelem.*

A nemi szerveknek és az anyagcsere-folyamat bizonyos végállomásainak közel-

fekvése ősidők óta a tisztátalanság, a megvetendőség árnyékába borította az előbbieket; a nőt pedig havi vérömlése csak a költői kedélyű és nőkért rajongó Michelet szemében tette egy glóriás «örök sebesültté», a népek barbár, babonás ítéletében ellenben «a tizenkétszeres szennyesség», sőt az átokvertség hírébe keverte. A középkori kereszténység nő-ellenes aszkézise átvette a barokktól ezt a nőüldöző felfogást s annyira beleoltotta a néphitbe, hogy európai népek körében is egész a legutóbbi időkig még kelen-dők voltak mindenféle babonák, amelyek szerint a menstruáló nők érintése megrontja a kenyeret, sonkát vagy más élelmiszereket. Ily felfogások mellett persze természetes, hogy a nő lényének ezt az Achillesz-sarkát és egész nemi mivoltát évszázadokon keresztül rejtegette s érthető, hogy a szeméremzés ebből a rejtőzködési hajlamból is táplálkozott.

S nemcsak a nemi élet szentek-szentjének, hanem az egész testnek s főleg a nemi jellegű testrészeknek rejtegetésére un-szolhat az a tudat is, hogy ezek feltárása nem járna különösebb esztétikai sikerrel. Azok, akik a szemérmest, mélyebb gyökerét nem látva, tisztán a maga egészében egy társadalmi konvenciónak tartják, úgyesen hivatkoznak arra a tapasztalásra, hogy igen szép nők gyakran hajlanak testük leplezetlen feltárására, míg a szemérmes testburkolást egész a prüdségig vivő nők rendszeren testileg teljesen varázstalanok, sőt gyakran egész a rútságig sivárak. Valami igazság

persze van is ebben; a hasznossági szempont arra inti a nőt, hogy azt, ami szép rajta feltárja, ami pedig rút, rejtse. A teljes meztelenség épp ezért csak igen kevés nő számára ajánlható öltözködési mód . . .

Mindez eléggé igazolja azt, hogy a szemérem nemcsak hogy jogos, de nagyon szükséges erény is. Egyes gyökerei a női természet legmélyére nyúlnak le. Az élettani, primer szemérem nem is egyéb, mint a nőtény húzódása a nemi egyesülestől, olyasvalami, ami a nőtény sajátos nemi attitude-je, tehát az élettani szemérmesség egy sajátos női tulajdonság, magának a nőiességnek egyik legfontosabb alkatrésze. Amiként a hosszú hajzat, az emlők, a széles medence, a comb felső részének vastagsága sajátos testi nőiességek, ép úgy a szemérem egy sajátos lelki nőiesség. A teljesen szemérmetlen nő nemének elfajzott képviselője; esztelen vagy beteg teremtés, aki kitörte lényének koronájából az egyik legszebb drágakövet.

Ha azonban értékes és nemes tulajdonság is a szemérmesség, túlzása vagy alakoskodó színlelése nagyon is ellenszenves és káros. A műveltségben való gazdagodás, az értelmi fejlődés természetsszerűleg enyhíti azt az állatnőtényi szemérmetet, amely a nőtényt egy a hímtől a szó szoros értelmében futó, menekülő lényé teszi. Az a nőnevelés, mely a leányt zárdákban vagy túlszigorú anyai fegyelem alatt ilyen állatian szemérmes lényekké igyekezett fejleszteni, a női természetnek társadalmi feltételekre nem tekintő lecsavarását jelentette s épp ezért maradi,

barbár, a női nemet lealacsonyító volt. Szerencsére ma már egyre inkább tért vészit. Mint társadalmi tényező, mint a nemi erkölcsöt, a művészeti életet és társas érintkezést befolyásoló hatalom azonban még él a szeméremnek mesterséges túlzása és szenvedése: a prüdség. Amilyen vonzó, sőt megigéző jelenség az igazi, a nőiesség legtitkosabb ösztön-gépházából származó élettani szemérem s kellemes hatású a társadalmi konvenciók ízléses megtartásában megnyilatkozó szociális szemérem is, annyira ellen-szenves, sőt felingerlő az álszemérem, a sápítózó vagy pláne erénycsöszködve támadó prüdség. A nemi élet van; el nem sikkasztható, sőt el sem rejthető természeti tény! Megnyilatkozásai, legyenek ezek a működéséhez szükséges női vagy férfiú testi tulajdonságok, vagy a párválasztással járó cselekedetek és beszédek, hatalmas és létjoggal bíró esztétikai és társadalmi értékeket képviselnek. Az emberi test, amely minél fejlettebb és szebb annál gazdagabban van telehintve a nemiség jeleivel, jogosan követeli magának, hogy ebből a szempontból minél gazdagabban érvényesüljön. S a belső nemi élet, azok az érzelmek és gondolatok, amelyek a nemi ösztön talajából a szerelmes lélekben kihajtanak, szintén jogosan követelik maguknak nemcsak minden egyes egyén életében a gyakorlati érvényesülést, de általánosságban is, mint természeti vagy társadalmi tünetek a tudományban, irodalomban, művészetben és a közgondolkodásban való szereplést. Az a prüdség tehát, amely mind

e tereken gyűlölködően a nemi életet s ennek nagyszerű szétsugárzásait: az emberi test szépségének kultuszát, a nemi életre vonatkozó ismeretek terjesztését, a szerelmes ember érzelmi vívódásainak művészi ábrázolását vagy társaságbeli megbeszélését üldözi, természeti törvények, társadalmi érdekek s egyéni boldogságok ellen küzd s így elsőrangúan reakciós hatalom.

De nemcsak az általa üldözött törekvések jogossága és nemessége bizonyítja a prüdség, az álszemérem nemtelenségét, de magának e jelenségnek lélektani gyökerei is. Legritkább esetben hajt ki ez az érzés igazi eszményiségből, a szellem testiségfölötti diadalának s a nemi ösztön elnyomásának meggyőződéses kultuszából. Rendes forrása egész más szokott lenni; vagy a testi nemiség egy bizonyos mínusza vagy a lelki nemiség plusza vagy mindkettő együttesen. Prúd az, akit testi varázstalansága, esetleg nemi jelekben való szegényes felszereltsége teste szabad feltárásától visszatart. Tehát legtöbbször a ruták, öregek, elhervadtak. Minden új divat vagy szokás, amely az illetők egyik vagy másik ily természetű gyengeségét feltárná, ép ezért ellenséget talál az ilyen emberekben. A meztelenség kultusza, a «Nackt-kultur», eltekintve éghajlati viszonyainktól azért se igen arathat a mai középeurópai és északi emberiség körében jelentős sikereket, mert legkevesebb ittlakó ember mutathatná magát fedetlenül a visszatetszés vagy legalább is esztétikai balsiker felidézése nélkül.

A prüdség itt átmegy a hamis, bár indokolt szemérem ama sok apróbb megnyilatkozásaiba, amelyek a férfi és a nő közt a szerelmi közeledés közben szoktak feltűnedezni. Ha a nő engedi, hogy a férfi hajzatában turkáljon, de szemérmesen irtózik egy bizonyos fajtájú, szenvedélyesebb csóktól, ha túri keblének érintését, de bokáját állhatatosan rejti, akkor ez valószínűleg annak a jele, hogy a nőnek dus, természetes hajzata van, de szájában álfogakra valló szerkezetek rejtőzködnek, keble fejlett és friss, bokája ellenben vaskos és nemtelen. Ezeknek a különben ártatlan álszemérmességeknek a legyőzése a férfi szeretkezési művészetének feladata; a nagy, mindent odaadó és óhajtó szerelem különben is nagyon elnéző az apróbb testi gyarlóságokkal szemben. Az eszményesítés, a szerelmesség e jellemző hajlama gyakran meg is akadályozza észrevételüket; az álszemérem eme apróbb megnyilatkozásai tehát ártatlan jelenségek s a szerelemnek végcélja felé való törekvésében szinte kellemes akadályokat alkotnak.

Felsorolni a szemérem összes rezzenéseit, minden ága-bogát lehetetlen. Temérdek gondolkodásbeli és cselekvésbeli finomságot fejleszt ki ez az érzés a kultúremler, sajátosan pedig a kultúrnő életében. A finom ízlésű lény számára olykor egy különben ártatlan mozdulat, hang vagy pillantás is szemérmetlen. Egyazon szót szemérmessé és szemérmetlenné teheti két különböző helyzet vagy két különböző szándék. A tanteremben

oktató hangon elmondott fogalmak és képek sértetlenül hagyhatják a legérzékenyebb szemérmeket; ugyanezek a fogalmak és képek egy szalonbeli csevegés folyamán bíborpirossá tehetik a mérsékelt szemérmességű nők arcát is. Különösen a nemes nő lényé húzódozik mimóza-szerű érzékenységgel minden méltatlan szerelmi közeledéstől, nyilatkozzék bár ez meg egy egyszerű szóbeli célzásban, hangsúlyozásban vagy akár csak pillantásban is. De a kultúrférfi is érez valami szemérmeféle érzést, melynek ugyan nincs mély élet-tani gyökere, mely azonban nagyon is befolyásolhatja a férfi beszédét, cselekvését és modorát. Hatásosan igazolja ezt egyes amerikai rendőröknek az a kijelentése, hogy szívesebben tesznek bizonyos kényes dolgokról írott, mint szóbeli jelentést. Íme Heine gyönyörű hattyúdalának híres sora: *«Das ausgesprochene Wort ist ohne Scham»* mily váratlan módon s mily meglepő helyről nyer megerősítést! Az persze, amit rendszeren férfiszemérmeknek neveznek, egészen más valami. Ez inkább a valakit meg nem illető szerepről, rangról, dicsőségről való szerény lemondás s nemes húzódozás minden olyan alkalom megragadásától, mely valami ilyen-minek elnyerését tenné lehetővé. A szemérm szó itt csak átvitt értelemben használódik, a legfinomabb belső szerénység és helyes önbecslés jellemzéséül. A szerelemhez ennek a férfiszemérmeknek, ami lehet különben nő erénye is, nincs is semmi köze.

A SZÜZESSÉG ÉRTÉKE.

A nemi lakoma legjobb falatja a nő szüzessége. A szüzzel töltött nászjég egész regeszzerű, sejtelmesen vad és menyországi-ásan igéző varázsa éppen a testi érintetlenség bizonyítékát és jelképét alkotó szerv szétrombolásának tényéből nyeri legfőbb vonzóerejét. Vad, állatias tény ez s mégis még a legfejlettebb kultúr-ember sem mond le szívesen élvezéséről. A vágyak, álmok, rajongások ama koronájába, melyet a legeszményibben szerelmes férfi a szűz nő homloka köré fon, ott ég a szüzességtől való megfosztás vágyának vérző rubinköve is.

Bármily durva és állatias szokás, hogy a férfi egy szeretkezési roham féktelenségében gázolja el a vágya elé feszülő akadályt, mégis megfelel ez a férfi és nő szerelmeségi természetének s be is illeszkedik különösebb zavar nélkül a szerelem legem elkedettebb lelki megnyilatkozásába is. Említettem már egy előbbi fejezetben, hogy a normális férfiszerelem a vadság, durvaság, marcangolás és dúlás elemeit tartalmazza s hogy a normális női szerelem a fájdalom-tűrés és erőszak-elszenvedés elviselésére van berendezve; azaz a normális

férfiszerelem enyhén szadista s a normális női szerelem enyhén mazochista. Mi más már most az asszonyáavatás végrehajtása, mint ennek az úgy is némileg szadista férfiszerelemnek s e változásnak megadó, sőt kéjes elviselése, a némileg mazochista női szerelemnek méltó kicsúcsosodása? A rendes szeretkezési és élvezési viszony jelentkezik itt is kissé túlzottan, túlkarakterisztikus formákban mintegy; a férfi ekkor szeret a legférfiasabban s a nő ekkor szeret a legnőiesebben. Igaz, mint minden jellegtúlzás, mely bizonyos fokon túlment, ez is már a jelleg elvesztését idézi elő. Ha enyhén szadista és mazochista is a normális szerelem, a kifejlett szadizmus és mazochizmus nem normális szerelmeskedési fajták. A nászéji vérengzés tehát, bár beleillik a legeszményibb szerelem örömei közé, mégis már egy kis átlépés a perverzitás terére. Egy ünnepi kirándulás ez mintegy a szeretkezés oly formái közé, melyek már a kórosság határait súrolják.

De nemcsak a szüzesség megszüntetésével járó fizikai gyönyör teszi még mindig nagy értékke a férfi szemében a nő szüzességét, hanem azok a képzetek is, amelyek a testi szüzességhez kapcsolódnak s melyeket ennek jelenléte előidéz. A mai átlag-férfi, ha csak lehet, tiszta, múlttalan nőt óhajt páruul. Éppen azok a szellemi szétsugárzások a lélekben, melyek a szerelem legfinomabb elemeit alkotják: a lelki kiegészülés vágya az imádott lényvel való közösülésben, az eszményesítési hajlam, mely ezt egy ragyogó, folt-

talán, emberfölötti lénynyé avatja, teszük a nő szüzességét fontos értékke. Egyáltalában nem jelenti ez azt, hogy a szép és kiváló s emellett esetleg szennyes múltú és jelenti nő nem képes a legrajongóbb szerelmet ébreszteni. Bizonyos azonban, hogy két teljesen azonos értékű nő közül a szűz erre inkább képes, mint a nem szűz.

Van egy sajátságos biológiai jelenség, amely abban áll, hogy egy bizonyos hím-től megtermékenyült nőstény későbbi s más hímeiktől származó termékenyülésből születő utódai is erre a megelőző hímre ütnek. Szelíd kocák például, amelyek vad kannal párosodtak, később szelíd kanoktól is vaddisznószerű malacokat ellenek. Mennyire igaz, mennyire babona ez, s ha igaz, mi a magyarázata, nem tartozik ide. Bizonyos, hogy egy ilyen távnezés, ha nem is mint életbéli valóság, de mint a férfi lelkében élő rémkép gyakran zavarja azt a férfit, aki nem szűz nővel érintkezik. Az a férfi vagy azok a férfiak, akik a szeretett lényt egykor bírták, kísértetökként ott lebegnek a mai legtöbb férfi szerelmi nyoszolyája körül s a fájdalmas szorongások és hányódások árnyait suhantatják keresztül a szerelmi dúskálás káprázatain. A szűz nő birtokbavétele és bírása ellenben, legalább az egyszerűbb gondolkodású férfi számára, ment ezektől a zavaró árnyékoktól. A szerelem egyik jellemző vágya az, hogy egy emberi egzisztenciát testestől, lelkestől, multastul, jövőstül magunkba olvassunk, bilio-kunkba vegyünk, a szűzzel szemben zavar-

talánabbul érvényesülhet, mint egy szerelmileg már kikezdett testű és lelkű lény nyel szemben. A szűzben a szerelmes férfi egy fehér lapot lát, melyre azt véli, ő fogja írni a szöveget. Hogy a legtöbb fehér lapra láthatatlan vegyi tintával mintegy már temérdek szerelmi vágy, sőt tapasztalat van írva, ezt az átlag-férfi nem tudja s mivel szelleme nem az a vegyszer, melytől a rejtett írás olvashatóvá válik, még ha akarná sem tudná elolvasni.

De nemcsak az egyénre, de a társadalomra nézve is értékkel bír a szüzesség s ennek bonctani pecsétje, a szűzhártya. Az a tény, hogy a nő első egyesülése egy férfival bizonyos fájdalommal jár, természet-szerűleg hozzájárul ahhoz, hogy a nő ne rögtön a külső nemi érettség elérkeztekor, hanem később, mikor a szaporodás céljaira is teljesen kifejlett, kezdje meg a nemi életet. A leányság elvesztésének s az ebből származó esetleges első szülésnek jelentős kitolódása elsőrendű faji és művelődési érdek. Nem az éppen csak nővé sarjadt leányok hozzák világra a legértékesebb utódokat, hanem a már teljesen kifejlettek. Ha továbbá a gyermekszüléssel, táplálással és neveléssel járó elfoglaltság közvetlen követi a leány saját gyermekkorát, akkor nem marad idő és alkalom arra, hogy a nő szellemi és erkölcsi lényé, emberismerete, társadalmi tájékozottsága, egész kultúr-emberi lélekfelszerelése kialakulhasson. A szűzhártya tehát elsőrendű fajfejlődési és művelődési tényező; egyike azoknak a fékeknek és gátaknak, melyekre a szenvedélyekkel szemben oly

nagy szükség van. Különösen a művelődés mérsékeltebb fokain, ahol a fiatal nőben se a nemi odaadás horderejének ismerete, se a szenvedélyek fékezésére hivatott önellenőrzőképesség nincs még kellő mértékben kifejlődve, bír nagy értékkel ez a bonctani gát. Ha tehát a testi szüzesség s bonctani pecsétje nem is oly értékek, amelyeknek fetisszerű tisztelete indokolt, sőt tagadhatatlanul olyas valamik, amik a szellemi fejlődés ma még kevesek által elért ormáról quantité négligeableá törpülnek, a fejlődés bizonyos szakain nagy kultúrértékkel bírnak. Mivel azonban a mai férfiak és nők legnagyobb része még mélyen bent van ebben a szakban, érthető, hogy a női szüzesség mai kultúréletükben féltett és áhított kincsként szerepel.

Miután elismertem eképen a testi szüzesség értékét, meg kell jegyezmem, hogy a mai társadalom bizonyos rétegeiben ezt az állapotot túlbecsülik. Nem arra a középkori aszkézisből származó túlbecsülésre gondolt, amely a testmegvetés csúcsát látta a szüzies életmódban s a szűzben ennek a testlegyőző életnek a hőseit ünnepelte, hanem egy éppen ellenkezőleg nagyon is a testiséget tekintő kéjencszempont az, melyből ma a nő szüzességét gyakran értékén felül becsülik. A mai átlagos férfigondolkozásnak és érzésnek, mely a nőben egy szellemileg kiskorú s nemileg tapasztalatlan lényt szeret látni, egyik kedvenc izgalomforrása a nő szüzessége. S egy bizonyos fajtájú női nevelés számot is vet ezzel a férfiállásponttal; mint valami ritka delicatessé-t, mint valami kínosan

óvott melegházi gyümölcsöt, úgy tenyészt ez az érzékileg és gondolkodásilag túlszűzies félénk és korlátolt leányokat. Az eredmény azonban éppen a finomabb fajtájú férfiak szempontjából meg nem felelő. Ez a nevelés s általában a nő mai helyzete leggyakrabban a szüzességnek csak testi elemeit őrzi meg, tehát egy szadista kéjfalatul ugyan alkalmas, de a nő lelki érintetlenségét kereső férfit alaposan megtévesztő fél-, ál-, sőt al-szűzességet idéz elő és szaporít el.

Mert itt van a döntő pont. *Kétféle szüzességet lehet éppen a nőnél elég élesen egymástól megkülönböztetni.* Egy bonctanít s egy lelkit. Az első a nemi szervén előidéződő bizonyos rombolásokkal, rendszeren a szűzhártya elszakadásával szűnik meg. A másik bizonyos tudatbeli változások, rendszeren kéjes érzések első átélésekor vész el. Az első szüzesség a testiség ügye; egy nő elvesztheti ezt, érintkezhetik rendszeresen férfivel, több gyermeket is szülhet s mégis szerelmileg szűz maradhat. Hány feleség és családanya van, aki nem tudja mi a nemi élvezet, aki sohase élte át az organizmus lelki viharát, aki lelkileg teljesen szűz! Tömérdek leány viszont bár idegzetével és lelkével alaposan belekóstolt a nemi izgalmakba, bonctani szüzességének bizonyítékait éppen megőrizte, ilyen a maszturbáló nők nagy része s a «mindent kivéve mindent» csináló félszűzek, e testi szűzek és lelki asszonyok népes serege.

A szüzességek e kétfélesége lehetővé teszi azt, hogy a szüzességben rejlő igazi érték ápolása és keresése mellett a szüzesség

túlbecsülésétől is mentek maradjunk. Kétségtelen, hogy a lelki szüzesség egy magasabb érték, mint a testi. Emez baleseteknek lehet áldozata s egy erőszakos vagy szenvtelen egyesülésben is megszűnhetik úgy, hogy a nő lelke nemileg teljesen érintetlen maradhat. A lelki szüzesség ellenben ment a külső körülmények esetlegességétől, sőt a fizikai nemi élettől is és a maga teljes egészében csak az igazán átértzett, lelkileg élvezett szerelem előtt hódol meg. S itt válik jelentőssé az a tény, hogy a szerelem a nemi váagnak egy, az egész lélekben történő kisebb-nagyobb mértékű szétsugárzódását, az igazi nagy szerelem pedig a nemi ösztönnek az egész lelket átító szétterjedését jelenti. Mert hisz lehetséges, hogy a testi egyesülés s így a testi szüzesség elvesztése a nő érzésvilágát is átborzongtatja a kéj egy bizonyos nemével, bár a nő nem szerelmes a férfiba, sőt esetleg gyűlöli is ezt. Lehetséges például, hogy az erőszak áldozatává eső nő élvezi a rajta elkövetett gáztettet. A lélek ugyanis nem mindig elég erős vagy elég hideg ahhoz, hogy a testiségből feléje áradó kéjfakasztó hatások teljesen eredménytelenül elhaljanak a peremén. A testi szüzesség elvesztése tehát némi csorbát üthet a lelkin is. Ha azonban a léleknek magasabb rendű, fenköltebb rétegeibe nem hatolt be a kéj érzés, akkor mégsem lehet elvesztett lelki szüzességről beszélni. Az a kéj, melyet akarunk ellenére, mintegy fizikumunk gyarlósága folytán élvezünk, nem csökkenti igazi szüzességünket. A lélek

legmagasabb régiói ellenben csak a szándékos odaadás s a lelki vonzódás előtt nyílnak meg. S ezért lehetséges az is, hogy egy nő mérsékelt szerelemmel s mintegy – képletesen szólva – féllélekkel odaadja magát egy férfinak. Elveszti testi és látszólag lelki szüzességét, élvez és szül. S ezután találkozik egy más férfival, akit egész lelkével szeret meg s úgy érzi, hogy az ezzel való egyesülésben áldozta fel igazában lelki szüzességét is. És érzése helyes, mert ez az új szerelem egy sokkal erősebb lelki átítatódást idézett elő, a léleknek sokkal rejtettebb és magasabb rendű szövedékeibe hatolt be, mint a megelőző, az odaadáskor tehát eddig még szerelemmentes, tehát szűz lélekzugok nyíltak meg a szerelmi mámor számára. A lelki szüzesség tehát olyan valami, amit darabokban lehet elveszteni s rendszeren a fennmaradó darab többet ér, mint az elvesztett. S minden szerelem, mely az előzőknél nagyobb s mélyebb, egy igazabb és finomabb szüzességi területet adhat annak, aki ezt a nagyobb és mélyebb szerelmet ébreszteni képes. Épp ezért túlzottan kicsinyes, csekély-önbizalomra valló tünet, ha a férfi rögeszmeszerűleg hajszolja az olyan nőt, aki testileg és lelkileg azért szűz, mert fiatalsága s egy légmentes nevelés megővta attól, hogy bármi szerelmi tapasztalatai legyenek. Az igazi férfi nem abban találja legnagyobb boldogságát s önérzetének legnagyobb fokú kielégülését, ha az első szerelmet ébreszti a nőben, hanem abban, hogy egy minden előbbinél mélyebbet, a nő leg-

nagyobb szerelmét ébresztette, fel Az első birtokos egy, bár érzéki varázsokban talán gazdagabb, de kisebb értékű szüzességet kap ajándékkul, a második ellenben egy kultúr-szadista örömet nem nyújtó, de annál finomabb és nemesebb szüzesség elnyerésének mámorát élvezheti.

A testi szüzesség s a leszakításával járó öröm a fejlődés magasabb fokain elveszti különösebb jelentőségét. A fejlettebb lelkületű férfi már ma is hajlandó volna, sok ősi példát követve, egy műtői beavatkozásra háritani a szüzesség elvevésének brutális tényét. A magasabb rendű férfi nem bonctani szüzességet, hanem lelkit keres első sorban a nőnél. A jövő társadalom tisztultabb nevelésű és szabadabb gazdasági helyzetű leányainak életében nem lesz a maihoz hasonló nagy szerepre hivatott szerv a szűzhártya, melynek elvesztésével járó fájdalom s elvesztettségéből származó erkölcsi veszély ma még annyi leányt tart féken; ezt a szerepet a jövő leányok szerelmi self controll-ja fogja végezni. Ma a testi szüzességre helyezi a súlyt nő és férfi egyaránt; a lelki szüzesség, mint a lélek többi nemesebb hajtásai is, ma fényűzési cikk, melynek hiányát rendszeren mindkét érdekelt fél hallgatása fedi be. A mai szerelmi élet sivár prózaiságainak egyike ez. Minden jel azonban arra vall, hogy a nemi élet ebből a szempontból is nemesedni fog s miközben a testi szüzesség értéke egyre hanyatlani fog a lelki szüzesség egyre gyakoribbá s egyre keresettebbé fog válni.

A FÉLTÉKENYSÉGRŐL.

Nem túlságosan erőszakolt kísérlet a szerelemnek s a napnak összehasonlítása. Minden a mi e bolygón – s talán még egy-néhányon – van és él, végeredményében a nap sugarainak terméke. S viszont ha a szerelmet abban a széles értelemben fogjuk fel, melyet a szerelem lényegéről szólván jeleztem, mindaz ami mozog és él szintén a szerelem származéka. Nem is szükséges azonban a napnak és szerelemnek egy ilyen széles és mély hasonlóságát igazolni ahhoz, hogy következő hasonlat elfogadhatóvá váljék: a féltékenység a szerelem árnyéka. Mert valóban mint tiszta, napfénytől ragyogó lég-űrben a felhők, úgy szerepelnek a szerelemmel teli lélekben a féltékenység szülte gondolatok. Amíg csak halmi ártatlan bárányszerűek ezek, hagyjék; sokak szerint ezek szükséges vagy legalább is elkerülhetetlen járuléka a szerelmisségnek. Ha azonban a féltékenység sötét viharfelhőként jelenik meg a láthatáron, akkor már szörnyű és vésztyjósító. Egy borzasztó, rettegett veszedelemként félünk mindnyájan a komoly, nagy féltékenységtől. Az az édes tudat, hogy a szerelem, ez a csodálatos és boldogító érzelem létezik s így esetleg része-

seivé lehetünk vagy már élvezői is vagyunk, örökké kínzó kiegészítő gondolatként idézi fel azt a tudatot: hogy van féltékenység.

Nyilvánvaló az eddig mondottakból, hogy én a szerelmi féltékenységre gondolok és nem azokra a többi féltékenységi fajtákra, amelyek más viszonylatok nyomán támadhatnak. Mert lehet féltékeny a szülő a gyermekre, aki tőle elvonja hitvese figyelmét, a barát az idegenre, aki elhidegíti tőle a barátját, sőt lehet a nő féltékeny a tudományra, amely férjét túlságosan leköti és a férj a színpadi dicsőségre, amely feleségét tőle eltávolítja. Mindezek a féltékenységi fajták azonban szelídek és ártatlanok a szerelmi féltékenységhez képest, amelyre gondolunk, ha ezt a szót jelző nélkül kiejtjük.

A féltékenység nem egyéb, mint a nemi birtokérvés megsértettségéből vagy megsértésének lehetőségéből fakadó fájdalom. A nemi ösztön kielégítéséhez a normális egyénnél egy másnemű lény is szükséges; ennek a másnemű lénynek a hiánya, elvonása, használhatatlanná tétele tehát a reá reflektálóban érthető ellenszenvet ébreszt. A nemi kapcsolatban élő hím és nőstény, főleg azonban a hím az ellenkező nemű lényt egy meghódított birtoknak a zsákmány egy nemének tekinti, amelynek elvonása ép azért egy bizonyos fajtájú birtokérvésben sérti meg. Ott, ahol a nemi ösztön nem egyénült annyira, hogy egy bizonyos egyént különös erővel kívánjon s mással ne elégedjék meg, ott persze a féltékenység csak az egyesülés tényének zavartalanságára vigyáz. A nemi

ösztön fejlettebb fokain a szerelmes kultúr-ember esetében ellenben ez az érzés egy időtartamban, erősségben és a hozzáfűződő képzettársulások gazdagságában rendkívül megnövekedett szenvedéllyé gyarapszik.

Meggondolva azt, hogy a szerelmes ember szerelme céljában egy épen neki megfelelő ezer és tízezer közül kiválasztott és lelke összes érzésszálaival át és átfont kincsét lát, érthető, hogy ennek elvesztése számára rettentő gondolat. Épen mert a szerelem nem mint a nyers nemi ösztön bármely másnemű fajtásra, hanem csak egy bizonyos, megkülönböztetett és egyáltalában nem, vagy csak nehezen helyettesíthető lényre irányulhat, érthető, hogy a szerelmes kultúr-ember féltékenysége is egy sokkal élesebb és tartósabb érzés, mint a brutális nemi ösztönön felül nem emelkedő állaté vagy a vadé. Ezek csak – hacsak kivételesen nem monogám és hosszú lejárátú nemi viszonyok közt élő lények – a párzási idő vagy esetleg csak a nemi aktus idejére kívánják biztosítottnak nemi partnerüket a kultúr-ember ellenben bejárja ezzel az érzéssel szerelme ébresztőjének-egész múltját, jelenjét és jövőjét és minden az ő birtokosságát zavaró vetélytársat, lélettünetet, emléket innen kiirtani szeretne.

Nemkülönben azt is előidézi a féltékenység fejlődése, hogy míg alacsonyabb fokon a szerelmes csak a testi bírásra fekteti a súlyt, a fejlettebb, kifinomultabb féltékenység a lélek minél fejlettebb bírására is törekszik. Így jutunk el a modern kultur-

ember féltékenységerzéséig, amely gyűlölettel utasít vissza minden gondolatot, amely zavarhatná azt a meggyőződését, hogy szerelme egy testileg-lelkileg, múltjában, jelenjében és jövőjében neki rendeltetett lény. A legkényesebb szerelem, főleg férfi-szerelem ép ezért hajlik arra, hogy közvetlen a nemi érés után jövő korban levő, vagy pedig ha már idősebb, akkor legalább tisztán, szűzen megmaradt lények iránt ébredjen fel. A «múlt» a szerelem nagy ellensége. De a jelenbeli vetélytársak, idegen szerelmi vonzóerők távoltartása is közismert szokása a szerelmeseknek. Ez egyik oka annak, hogy a szerelmesek jól érzik magukat a nászutakon és mindenféle elzárkozottságban és idegenben. Végül azonban a szerelmes szörnyülködve utasítja vissza azt a feltevést is, hogy a jövőben valaki közeledjen eszményképéhez. Kiragadni egy lényt végleg az emberek tömegéből, elhódíthatatlan testi-lelki birtokká tenni ezt, ez a szerelmes titkos vágya s ennek a vágnak tökéletlen teljesedése ébreszti fel folyton a féltékenységet.

A féltékenység ébrenmaradásához egyáltalában nem szükséges a szerelmi vágy különös ébersége; igen sok ember, főleg férfi erősen féltékeny még akkor is, amikor már rég nem szerelmes abba, akire féltékeny. Ha talán túlzott is Bourget Pál szellemes mondása, hogy: «minden férfi álma megcsalni egy hű szeretőt», bizonyos az, hogy minden férfinak vágya minél több már igénybe sem vett szerető hűségének bírása.

Szó sincs róla, ezeknek az érzéseknek

egyike-másika már kissé beteges. A múltra való féltékenység különösen ilyen, főleg ha ez a lelki érintetlenséget is megkívánja. Az a féltékenység, mely a jelenben a szerelem zavartalan élvezését óhajtja, jogos. A jelenkori vetélytársak mérsékelt távoltage érthető. Az a szerelem ellenben, amely emlékek ellen hadakozik, legalább is dőre. Legfeljebb még az jogos és észszerű óhaja a szerelmesnek, hogy az általa ébresztett szerelem nagyobb legyen, mint az előbbieké, hogy ő legyen, ha már sorrendben nem lehetett az első, de legalább a szeretettségi fokban az első.

Hogy a szerelmes ember, főleg a férfi oly heves irtózáttal gondol arra, hogy másvalaki bírta már szerelmesét, ezt részben a mai normális szerelem. »salakossága is magyarázza. A legtöbb ember, főleg férfi életében a nemi vágy nemcsak emelkedett szerelmi hevülések fűtőanyagaként szerepel, hanem sokkal gyakrabban alantas nemtelen kéjek indítójaként is. Aki végre egyszer eszményileg beleszeret egy tiszta nőbe, az rendszeren tíz mást már kéjek szerszámaként használt. Heine felelete erre a kérdésre, mi a szerelem?: «Ein Stern in einem Haufen Mist» kitűnően jellemzi a legtöbb férfi nemi életét. A csillag az átszellemesítetten, nemesen szeretett lény iránt való rajongás; a szemét a többi tisztán érzékieskedő szerelmeskedés. Mily kínos lehet már most valakire nézve, hogy az, ami ő nála csillagként szerepelt, az más életében csak szemét; az, hogy másvalaki az ő komoly szerelmének tárgyát kéjelgési eszközként veszi igénybe. Mert

jegyezzük meg, hogy bár kínos és gyötrelmes a féltékenység akkor is, mikor egy igazi és viszonzott szerelem hódítja el tőlünk kedvesünket, különösen azok a féltékenységek gyötrők, amelyek egy imádottunkkal kielégített valóságos vagy vélt kéj vágy gondolatából támadnak. A szerelmes, főleg a férfi igen gyakran abban, hogy egy más férfi a szerelmesét bírta, ennek beszennyezését látja. És ez világot vet az átlag férfiszerelem legtöbbjére. Mert mindenki saját maga után ítél; mivel a legtöbb férfi emlékében legtöbb szerelmi viszonya úgy él, mint egy kicsinyelt, mélyen saját maga alatt érzett lénynek kéjgép gyanánt való használása, tehát sikeres vetélytársa szerelmét is hajlandó ilyen nemtelen kéjelgésként fogni fel. Az átlagférfi egyáltalában férfitársa nemi életét valami ellenszenves sőt undorító területnek tartja. Érthetően kínos tehát számára, ha szerelmese erre a visszataszítónak érzett területre kerül s az, hogy egy más ember beszennyezi azt a testet, amelybe ő egész eszményiségét, álmait, legfenköltebb gondolatait vetítette bele.

Természetes, hogy mindez elsősorban a férfi féltékenységére illik. A férfi sokkal inkább tekinti a szerelemben a nőt birtokának, mint emez őt és ép ezért azok az elfajulásai a féltékenységnek, amelyek a birtokézésből fakadnak, inkább a férfiszerelem tünetei, mint a nőéi. A nő szerelmi élete nincs úgy átszöve a szennyes, alantas kéjelgésekből álló szeretkezésekkel, mint a férfié, a nőnek nincs a szerelemről olyan nagyon

is vegyes érzelmeket ébresztő tapasztalása mint a férfinak s így aztán az a gondolat, hogy a szeretett férfi más nőt is bír, számára nem oly gyötrelmes, mint a férfira nézve egy más férfi hozzáférkezése a szeretett nőhöz.

A férfi és nő külön szerelmi élettanának törvényszerűségei majdnem mind áthatnak a féltékenység területére. Az, hogy a nő egy átlag fejletlenebb lény a férfinél, tehát a legtöbb esetben a szerelemben feltekint mintegy a férfira, benne egy magasabb rendű lényt tisztel, enyhíti azt a gondolatot, hogy párja nem kizárólag az övé. Annak a ténynek, hogy a szaporodáshoz elég a férfi szervezetének egyetlen parányi darabja, egyetlen elszabadult sejtje, ellenben a nő egész szervezetére van szükség, lélektani pendent-ja megvan abban a jelenségben, hogy a nő beéri a férfi egyéniségének mintegy néhány sugarával csupán, míg a férfi megkívánja a maga számára a nő egész lényét, minden hevét és fényét. A féltékenységre alkalmazva azt jelenti ez, hogy a nő féltékenysége akkor válik csupán igazán élessé, mikor veszélyben forog a *részesedése* egy férfi kegyeiben, míg a férfié mar akkor féljes eijében jelentkezik, amikor az *egész nő teljes birtokát* kezdi a megcsorbulás fenyegetni. Ez az oka annak, hogy a nő aránylag könnyen beleegyezik a többnejűségbe, míg a kultúrférfi olyan nőt, aki rajta kívül mással is vagy pláne többekkel érintkezik lelke teljes hevével nem igen tud szeretni.

Persze mind e törvényszerűségek —

mint minden magasabb lélektani törvény-szerűség – csak nagyjában érvényes szabályok. Az öntudatos, fejlett egyéniségű nő például már maga is lehetőleg egy egész férfit kíván meg a maga számára. Különbösen is a nő rejtett gondolkodása, titkos vágya szintén a férfi teljes és kizárólagos bírására irányul. Aminthogy amily mértékben a nemek szerelmi életének fizikai területéről átmegyünk a szellemiekre, oly mértékben tapasztaljuk a férfi és nő szerelmi érzésmódja közt levő különbségnek csökkenését, úgy, hogy ha a lélekben tisztán szellemi, minden testiségtől ment elemeket tételezünk fel, akkor ezekre vonatkozólag igazat kell adnunk a francia mondásnak: *hogy a léleknek nincsen neme*. A nők élettani és társadalmi lenyűgözöttsége azonban nagyon is nemivé teszi a nő lelkét és gondoskodik arról, hogy igenis fennmaradjon a nő szerelmi életének a férfitől eltérő jellege. Ezek a testi és környezeti hatások a nőt első sorban nemi szerénységre és kisigényűségre intik és féltékenységét is visszatartják a követelődzésektől. A nő, aki életének nagy részében a nemi odaadásra képtelen akarva nem akarva beletörődik abba, hogy ezekben az időszakokban, mikor ő nem lehet a férfié, ez másnál keressen örömet. A férfi ellenben folyton, mindennap minden órájában rendelkezik nemi harckészsége fölött, érthető tehát, ha nehezen tudja méltányolni, ha a nő másnál keres nemi kielégülést.

Azok a kisigényű lelkek, akik a szerelmet a féltékenység nélkül el sem tudják képzelni s ezt az érzést a szerelem savának,

borsának tekintik, nem is sejtik az összhangnak és kölcsönös megértésnek azt a fokát, amelyet az igazi nagy szerelem ébreszt. Ez nemcsak hogy nem kívánja meg, hanem egyenesen kizárja a féltékenységet. Ami természetes is; a szerelem csak akkor méltó erre a névre, ha két nemcsak testi, de szellemileg is egymásra hajló lényt egyesít, ha mind a két fél belső ösztönből és fenntartás nélkül adja oda magát a másiknak és ez az összekapcsolás nem múló szeszély, hanem a testi és lelki szerkezet rokonságának eredménye. Az ilyen szerelmesek egymásban megtalálnak mindent, egész boldogságukat, minden testi és lelki szerelmi szükségletük kielégülését. Mi oka volna tehát bármelyik félnek a féltékenykedésre? Nem is fejlődik ki ez az érzés ott, ahol két nemes lélek egyformán szereti egymást. Dúsán burjánzik fel ellenben azokban a viszonyokban, ahol csak az egyik oldalon ég a nemi vágy, míg a másik oldalon a számítás lappang, ahol a szerelmes rabként vagy halványként tartja magánál párját, aki bármely percben kész egy kínálkozó kedvezőbb viszonylattal a jelenlegit felcserélni. A féltékenység tehát a szerelem és házasság cégére alatt lappangó prostitúciós viszonyok rendes kísérője. A kölcsönös igazi szerelem nem fél hűtlenségtől és nem ismeri a féltékenységet. Igaz, hogy az ily emelkedett szerelem ritka. Az eszmény azonban ez és remélhető, hogy az emberiség szerelmi életének megnevesedése nyomán idővel egyre több ember fogja magától értedőnek tartani,

de Laroche foucauldnak a legtöbb ember és szerelmes számára ma még a jövő zenéjét jelentő eme remek maximáját: «A hűtlenségnek ki kellene oltania a szerelmet és nem volna szabad féltékenynek lenni, ha van okunk rá. Csak azok, akik minden okot kerülnek, mely féltékenységet ébreszthet, méltók a féltékenységre.»

A DONZSUÁN ÉS A NŐEMBER.

C'est logique, Don Juan fils de Napoleon!
 C'est la même âme, au fond, toujours insatisfaite,
 C'est le même désir incessant de conquête! . . .
 O magnifique sang qu'un autre a corrompu
 Et qui voulant éclore en César, n'as pas pu,
 Ton énergie en moi n'est donc pas toute morte:
Cela fait un Don Juan, lorsqu'un César avorte.

Rostand, L'aiglon.

A szerelmi élet egy egész külön világ, melynek megvannak a maga sajátos típusai. A szerelmüket rendesen leélő, ennek az érzésnek buját-baját átlagos mértékkel elnyerő szerelmesek közt ott járnak érdekesebbeknél érdekesebb lények, melyeket különös természeti vagy társadalmi erők formáltak sajátos jellegüekké. Hogy a leggyászosabbal kezdjem: itt van a prosztituált nő, ez a betegesen pirosló pattanás a civilizáció testén, ki van halvány ellenpárja, a mélabús vagy groteszk vénleány, itt a nemi színezetű gonosztevő, itt a homosexuálisok külön változatos társasága, itt a házasságtörő nő különösen csillámló alakja s végül, de nem utolsónak a hódító emberhim, a szerelmi tigris, a donzsuán. Nincsen ebben az egész társaságban egyetlen alak sem, mely oly sok érdeklődés s annyi izgalom felébresztésére volna képes, mint éppen ez a típus, melyet első irodalmi fel-

dolgozása nyomán donzsoánnak nevez a kultúr-emberiség. És éppen ezért, bár művem rövidre szabott terjedelménél fogva nem térhetek ki a szerelmi élet összes jelzett sajátos alakjaira, ezt az egyet, mely a szerelmi lélektan számára oly sok tanulságot rejt magában, részesítem egy rövidke elemzésben. Mindama, gyakran nagyon is fellengős és finomkodó irodalomtörténeti, lélektani, sőt metafizikai magyarázatokkal szemben, melyekkel a donzsuán lényegét megállapítani igyekeztek, hangsúlyozni kell, hogy ez az alak elsősorban és főleg egy testiségbeli különösség s akárcsak a nagy izomzatú atléta, a tüneményes agy fejlettségű lángész, a szokatlanul kifejlődött hallási központtal bíró zenei tehetség: egy élettani válfaj. Elsősorban díszhím, a másodlagos nemi sajátosságokkal, a női nemet vonzó eme testi felszerelésekkel pazarul ellátott lény az igazi donzsuán. Férfias testalkat, erős szakáll és bajusznövés, férfias fellépés, mély hang jellemzik a legtöbbet közülük, igaz, ezzel a szükséges tulajdonságok leltára még nincs kimerítve. Sok rendkívül összetett, árnyalatszerű és ép ezért nehezen megállapítható sajátosság is tartozik ide. Az összbenyomás azonban okvetlen a fokozott férfiasság szokott lenni. Szerintem a magas férfiak inkább válhatnak donzsuanná, mint az alacsonyak, a széles vállúak inkább, mint a keskenyvállúak, a dus arcszörzetűek inkább, mint a gyér szakáll- és bajusznövésűek. Mivel persze a férfiasság szélesebb értelemben véve, nemcsak a másodrangú nemi sajátóságokban, hanem a nőhöz viszonyított álta-

lános nagyobb fejlettségben nyilatkozik meg, tehát azt lehet mondani, hogy általában az erős, viruló, szép emberek alkalmasak a nők meghódítására. Hogy azonban mégis a szűkebb értelemben vett sajátosan nemi férfiaság különös szerepet játszik, ezt bizonyítja az az elég gyakori eset, hogy rút, csenevész, de dus szakállú, mély hangú s más szoros értelemben vett, nemi szempontból férfias vonásokkal bíró egyének szintén igen gyakran érnek el nagy sikereket a nők körében.

Milyen azonban a nőhódító lelki alkata? Mert hiszen bizonyos, hogy nem minden szép vagy nemileg izgató férfi válik egyszersmind kivételes nőhódítóvá és szenteli magát és egész életét a nemi sikerhajszának. Szükséges tehát egy sajátos lelki berendezés is ahhoz, hogy valaki a női nem halványává és bolondjává váljék. Mi mármost ez a sajátos lelki sajátság? Azt hiszem, a donzsuánt a jelzett testi sajátságok mellett még az is különbözteti meg a többi férfitől, hogy valami különösen erős hatalmi vágy működik benne, mely e vágy rendes céljai, a katonai, politikai vagy vagyonszerzési siker teréről a női nem felé terelődött. Valószínű, hogy a nőkre erősen ható testi külső volt az, ami a hatalmi vágy számára ezt az utat kijelölte, könnyűvé tevén a sikert ezen a téren. Mert tévedés volna azt hinni, hogy a nőhódító kizárólag a szeretkezéssel járó fizikai örömkért, a bírás csók- és ölelés-lakomáiért szenteli olykor egész életét a szerelemnek. Nem; senki oly jól nem tudja, mint éppen ő, hogy minél inkább tisztán testi élvezetté válik a szeret-

kezes, annál kisebbé csökken a különbség az egyes nőkkel való szeretkezés nyújtotta örömek közt. Igaz, nő és nő közt van azért még mindig ebből a szempontból is különbség; a szebb arc és alak, frissebb bőr, szilárdabb izomzat, a kellemesebb testszag, hevesebb vérmérséklet s még csomó más tulajdonság valóban több élvezetet nyújtó kéjgéppé teheti az egyik nőt, mint a másikat. Ebből a szempontból nézve azonban viszont a nőhódítónak mindig csak a legszebb nőt szabadna ostromolnia, az egyszer meghódítottat pedig csak egy még szebbért szabadna elhagynia, de ezért aztán habozás nélkül el kellene ezt hagynia. A nemi élvezés kérdése azonban még a legtestiesebb szerelmű férfi esetében sem ilyen egyszerű. Ellenkezőleg: a nőhódító gyakran elhagyja a már elnyert szeretőt egy testileg jelentéktelenebbért, sőt egy testileg egész silányért is. És pedig tisztán azért, mert ez egy új és más nő, mint az előbbi. Tehát tisztán azért, mert ennek az elnyerése *egy újabb hódítást, a hatalmi vágy egy újabb kielégítését jelenti.*

Annyira igaz ez, hogy sok férfi nem is veszi igénybe a nő testét, ha «lelkét», azaz meghódolási hajlandóságát már bírja. Az ilyen ember egy külön sajátos válfaja a donzsuánnak, melyet a női lelkek donzsuánjának lehet nevezni.

A donzsuánt tehát nem is annyira a nemi élvezési telhetetlenség, mint inkább a folytonos siker-szomj teszi nőhódítóvá. Mohó hatalom vágya hasonló a hiúságból fakadó siker-szomjhoz; s nemi siker-szomj és hiúság

egyaránt a léleknek bizonyos belső gyöngeségi érzéseiből származnak. Igen sok donzsuan egyenesen idegorvosilag kimutatható ideggyengeségből hajszolja egyik nőt a másik után. Az bizonyos, hogy a hatalmi váagnak az a kielégítési szomja, mely nők tömeges megejtésében s inkább a mennyiségre, mint a minőségre néző válogatás nélküli nemi harácsolásban nyilatkozik meg, nem felel meg a normális emberi felfogásnak és érzésmódnak. A donzsuan tehát, mely a legnyersebb formájában a kalóznak, a konkvisztádornak, a kalandorkodó katonának, tehát ilyen csupa robusztus típusnak az édes testvére, bizonyos válfajokon keresztül átmegy imígyen az ideggyönges nemi degeneráltba. A mai társadalomban, melynek erkölcsi kátéja az egynejú házasság, a nemi vagyonegyenlőség e formája felé tereli az embereket s amely lassan bár, de mégis a nő szellemi és erkölcsi nagykorúsítására törekszik, nehezen egzisztáló, sőt kissé megbélyegzett alakká lett a kíméletlen nőhódító. Igazi világa ennek a közép- és újkor volt, mikor a nők majdnem teljes kiskorúságban nevelkedtek és mikor a kezdetleges közbiztonság és közlekedési viszonyok a nemi rablókalandokat, főleg a felsőbb osztályok kiváltságokat élvező tagjai számára, könnyűvé tették. Ma már a nők, főleg leányok tömeges csábítgatósa és cserben hagyása a fejlettebb államokban veszélyes vállalkozás. A felsőbb osztályokban ép ezért egyre ritkul is a donzsuan és igazi díszpéldányaiban inkább az alsó osztályokban virul.

Ha azonban a változott társadalmi viszonyok egyre nehezebbé teszik is a nemi ösztönét és hatalmi vágyát gonosztevői lendülettel érvényesíteni igyekvő férfinak a tömeges nőcsábítást és így gyérítik a régi stílus legendás donzsuánokat, maga az alak azért nem vész ki, hanem szelídebb, ártalmatlanabb formában él tovább. Ismert jelenség az állatvilágban, hogy külső körülmények megváltozása – például egy földrész elszakadása a kontinentstől s szigetté válása – egy állatfajnak e területen való eltörpülését s így egy új, kisebb válfaj létrejöttét idézi elő. Nos, ilyenféle törpülésen vagy mondjuk szelídülésen ment át a mai társadalmakban, főleg ezeknek felsőbb rétegeiben a donzsuán. Jelen van, szerepel, működik még mindig, de azért tetemesen különbözik a régi, városról-városra vagy várról-várra kalandozó, erőszakkal, csellel, hamis egyházi áldással, törrel nőket megejtő, apákat, fivéreket kardja elé idéző, a veszély percében kereket oldó s a szomszédban újra kezdő típustól. A modern donzsuán szelídebb, szociálisabb formákat öltött s átment abba a típusba, amit szintén egy irodalmi feldolgozás után *homme à femme-nak: nőembernek* lehet nevezni.

A nőember bár szintén rendesen előnyös külsejű férfi, mégse szükségszerűleg az a démonian ígésző díszhím, ami a donzsuán őstípusa. Ez már lehet szerényebb külsejű, sőt esetleg rút is. Míg elődjében a testi hódítási eszközök körén belül volt a súlypont, benne a szellemiek felé hajlik ez. Egy ismert mondás szerint a nő a fűien keresztül, a

férfi a szemén keresztül válik szerelmissé. Nos, a nőember ért ahhoz, hogyan kell ezt a fülön keresztül való lassú hódítást végezni, hogyan kell a női lelket rábeszéléssel és fantázia-izgatással az odaadásra hajlamosná tenni. S ami a legfőbb s minden rábeszélésnél, érzékizgatásnál többet jelent: az igazi nőember ki tudja választani a nők közül azt, aki természeténél fogva hajlik a kisebb vagy nagyobb szerelmi kalandra, aki az elcsábíttatásra született, aki várja a megéjtőt. Íme a fejlődés folyamán a nőhódító fegyverzete alaposan kicserélődött; a primitív, nyers donzsuán erőszakkal, törrel, kötélhágcsóval, méreggel és karddal működött, a kultúr-donzsuán ellenben női lélektannal. E fejlődésnek megfelelőleg a nőember női párja, mondjuk zsákmánya is más, mint a donzsuáné. Emez a lelkileg fejletlen, túlgondosan nevelt, szerelemben teljesen tudatlan szűzben találta meg igazi martalékát. A nőember ellenben a lelkileg már kialakultabb, a szerelem problémájával foglalkozó, öntudatosabb kultúr-nőben találja meg méltányosát. A nők szellemi felszabadulása mindenestre csökkenti a brutális donzsuánok céljait s egy ideig inkább a nőember számára termel hódítási anyagot. A női nem teljes felszabadulása persze a nőembernek is nehézzé fogja tenni a helyzetet. A teljesen nagykorúsodott nő sokkal világosabban lát s nagyobb önuralommal bír, semhogy akár a donzsuán brutális rohamának, akár a nőember raffinált ostromának áldozatává válhatnék.

HARMADIK RÉSZ.

SZERELEM ÉS TÁRSADALOM.

HÁZASSÁG ÉS SZERELEM.

Und leider kann man nichts versprechen
Was unseren Herzen widerspricht.

Goethe.

Az igaz szerelemnek egyetlen méltó ellenértéke a szerelem viszonzása. Csókot csókért, ölelést ölelésért, szívet szívért, lelket lélekért: ez a szerelemnek lényege, legbelsejéből fakadó törvénye. Az igazi szerelem ép ezért tisztán szerelmi értékek kicserélődése.

A szerelmi értékcsereének ez az eszményi világa a mai társadalomban, fájdalom, nagyon ritka. A «szívet szívért, csókot csókért, ölelést ölelésért», csak a szerelem törvénye s nem azé az intézményé, amely a nemi ösztön kielégítésének jogilag és erkölcsileg monopolizált formája: nem a házasságé. Tagadhatatlan, hogy a mai egyne-jü házasság olykor igazi szerelmet is zár magában s ezekben az esetekben a forma és a lényeg, a házasság és a szerelem fedik egymást. Ez azonban elég ritka eset s a házasság természeténél fogva alig is lehet másképen.

A házasság egy jogi forma, melyet az állam reá kényszerít a nemi életre, rész-

ben a házasfelek, főleg a nő és a gyermekek, de leginkább a saját maga népszaporodást, olcsó munkaerőt s más államérdekeket szolgáló szempontjaiból. Nem jelenti a mai házasság eme tökéletlensége azt, hogy nem alkot fejlődést a kezdetleges társadalmakban többé-kevésbé uralkodó nemi közösséggel, sőt esetleg a többnejűséggel szemben is. Sőt; a nemi ösztön bizonyos radikálisan egyszerű elintézési módja, az egyenlőség elvének valami szinplista alkalmazása is érvényesül benne. Hisz már az a tény, hogy nagyjában mindenütt egyforma a férfiak és nők száma, arra utal, hogy az emberiség egy férfiből s egy nőtől álló párok szerint csoportosuljon. Ha azonban a természetnek ez az intése meg is szívlelendő, nagy tévedés minden áron s elsősorban a fejlettebb szerelmi érzelmek elnyomása árán törekedni egy bizonyos férfi s egy bizonyos nő minél alaposabb összeláncolására. A mai társadalom pedig, bár kénytelen lassú hátrálással engedni az életfogytiglan tartó egynejű házasság eszményéből, mégis még mindig töméntelen módon támogatja ezt az intézményt. Bárhogy igyekeznek azonban a legtöbb államban a házassági intézmény javítására, oly merev, annyi más idegen kapcsolattal összeszővődött s még mindig oly nehézkesen felbomló szerelmi hurok ez, hogy a legtöbb házasság sohse fogad magába igazi szerelmet s az a kevés is, amely ilyen nemes tartalommal bír, hamarosan elveszti, sőt előli saját lényegét és létjogát.

Az állam arra kényszeríti a nemi életet együtt élni akaró férfit és nőt, hogy ha viszonyuk és az esetleges gyermekeik számára tőle bizonyos jogi védelmeket óhajtanak, előtte vagy bizonyos egyházi hatóságok előtt kölcsönösen kötő szerződést kössenek. A társadalom pedig erkölcsi nyomással hajtja az embereket az egyedül erkölcsös nemi közösségbe, a házasságba. Ha ez nem volna más, mint a szerelem bejelentése, akkor legfeljebb az állam kellemetlen betolakodását jelentené az emberek magánéletébe. A házasság azonban a mai társadalmakban egész más valami. Egy férfi és nő anyagi, szellemi és erkölcsi egybekapcsolódása ez. A házasság azt jelenti rendszeren, hogy a közös nemi életet élők együvé költöznek, a társadalommal szemben egy bizonyos egységet alkotnak, egymást anyagilag támogatják, egy úgynevezett háztájat alkotnak. Rendszeren az a helyzet, hogy a nő maga háztartási munkaerejét viszi a házasságba, a férfi pedig valami társadalmi munkával megszerzi a közös élethez szükséges anyagi alapot. Olykor a nő visz tőkét s a férfi ezt jövedelmezővé teszi. Az is előfordul, hogy a nő és férfi egyaránt házasságon kívüli munkát teljesít. S az ilyenféle eltérések csomó más fajtája ismeretes. Fő az, hogy a nemi kapcsolat, ami a házasság gerince és egyben elegendő tartalma kellene hogy legyen, rendszeren másféle érdekek és kötelességek sűrű és terhes szövődékébe rakódik be, úgy, hogy a mai házasság mint társadalmi jelenség egyáltalában nem két szerel-

mes szív egyesülése, hanem két állampolgár jogi, erkölcsi, gyermeknevelési és reprezentatív célzatú társulása.

Nagyon könnyen megérthető, hogy ennek a bonyolódásnak eredményeképpen a házasságkötés egy egyre nehezebben létrejövő vállalkozássá válik. A kultúrember életének fontosságban második eseménye ez; rögtön a születés, helyesebben a fogamzás után következik. Tudatos cselekvésnek pedig a legfontosabb. A baj azonban az, hogy ez nem olykor jelenlevő, de legtöbbször hiányzó tartalmának, a szerelemnek nagy horderejénél fogva van így, hanem azért, mivel a házasság egy jogi szerződés és gazdasági vállalkozás egyben. Kiállító ellentét alakul ki tehát a házasság és szerelem közt. Az az eszmény, hogy a kettő fedje egymást, egyre ritkábban valósul meg; s az esetek legtöbbszörében a szerelem ki sem fejlődik, azaz a legtöbb ember nem jut ahhoz, hogy lényének szerelmi lehetőségeit megvalósítsa.

Nagyon ismertek azok a tünetek, melyek a házasság intézményének tökéletlenségét bizonyítják. A polgári osztály férfiai egyre magasabb életkorban jutnak olyan kereset-hez, mely a nősülést és a családalapítást lehetővé teszi. Fiatalságukban támadó szerelmi hajlandóságaik nem lelik meg tehát a mai társadalomban egyedül jogos érvényesülési módjukat s csak a prostitúció mocsarában s más házasságon kívüli többé-kevésbé szennyes szeretkezésekben találják meg tökéletlen kielégülésüket. Sokan csak oly korban jutnak a házasságkötéshez szükséges anyagi

helyzetbe, amelyben már szaporodásuk testi rokkantságuk miatt nem kívánatos. Nem egy férfi egyenesen kénytelen magát a hozományért eladni, mivel e nélkül nem tud pályát kezdeni vagy az óhajtott anyagi színvonalon megmaradni. A katonatisztek egyenesen az állam kényszeríti erre a prostituálódást nagyon is elősegítő feltételre. Végül igen sok esetben, ha nem is pénzért hajtja fejét igába a férfi, teszi ezt a házasság keretében nyerhető s a nő házimunkájából származó kellemességekért, vonzó környezetért, gondoskodásért, előnyös táplálkozásért s más prózai javakért.

Nem kell különös nyomatékkal kiemelni azt, hogy a mai házassági rendszer a nő szerelmi élete számára még végzetesebb, mint a férfiéra nézve. A férfi általában inkább kereső, a társadalmi munka terén több előnnyel bíró lény, mint a nő. A polgári férfi is megengedheti magának igen gyakran azt a fényűzést, hogyha megletebb korban bár, de azt vegye feleségül, akit szeret. Ez ha nem viszonzott szerelem, nem az igazi szerelem ugyan, de azért nem prosztitúció, nem a szerelmi vágyakozás széttipródása. A polgári leány sorsa azonban igenis a legtöbb esetben prosztitúció, a szerelmi vágyak soha ki nem elégülése. Társadalmi életünk egyik legfájdalmasabb ténye az, hogy a nő számára, ha nem vagyonos vagy nem tudja magát munkájával társadalmi helyzetének megfelelőleg fenntartani, nem kínálkozik más anyagi életbiztosítás, mint a férjhezmenés. S valóban ez még mindig a

legkeresettebb, sőt legkedveltebb női pálya. Igen csekély azoknak a nőknek a száma, akik ahhoz mehetnek feleségül, akit szeretnek. E keveseket alkotják elsősorban a vagyonosok, akiket pénzért vesz el a férfi; de ez, mint előbb a megfordított eseteknél jeleztem, nem az igazi szerelem. Másodsorban azok a szerencsések, akik véletlenül találkoznak egy rendkívül idealista vagy rendkívül érzéki férfival, aki viszonozza szerelmüket s a házasság későbbi fejleményeinek riasztó voltával nem törődve, nejüké teszi őket. Vannak természetesen még más lehetőségek is; különben is a házasság és szerelem egymás kergetésének és egymás elszalasztásának ezer módját nem akarom itt megállapítani. A fontos az, hogy a legtöbb nő rövidebb-hosszabb várakozás után kénytelen magát a házassággal járó anyagi és erkölcsi előnyért egy férfinak feleségül eladni. Ez pedig prostitúció; a házasság tehát a legtöbb esetben a prostitúció egy fajtája. Mert *minden nemi érintkezés, melyben nemcsak szerelmi értékek cserélődnek, melyben nemcsak csók a csók ára s ölelés az ölelésé, hanem bármely oldalról, bármiféle más értékkel helyettesítik vagy toldják meg a nemi odaadást megillető viszonzást: prostitúció.* Tehát nemcsak azt a szerelmi készpénzületet illeti meg ez a név, amelynél a nemi odaadás után rögtön peng az érc az éjjeli szekrény márványán vagy surran a bankjegy a retikül redői közé. S a fényes lakással, drága toilettekkel s autóbillal fizetett, már kissé feleségszerű

kitartott nő életének e név alá való foglalása sem elégíti ki ezt a kérlelhetetlen fogalmat. A prostitúció fogalma, miként az ó-görög rege Minotaurusza szüzekkel, a legideálisabb feleségek tisztaságával táplálkozik. Igaz, hogy ez csak egy logikai lakoma, olyasvalami, mint az in effigie való felakasztódás, melyet az áldozatok nagyobb baj nélkül s bizonyára hidegen vesznek tudomásul. De azért mégis tény, hogy a prostitúció fogalma alá beterelendők azok a feddhetetlen erkölcsű feleségek is, akik szerelem nélkül, tisztán társadalmi kényszerűségből mentek férjhez. Mert a gyakran súlyos háztartási munka, melyet végeznek, csak az élősdiség vádjá alól menti fel őket, ami viszont jogosan ér sok csillogó prostituáltat s törvényes házasságban élő mondaine disznót; a szerelemtelén nemi odaadás ugyanis prostitúció akkor is, ha annak adja a nő, kinek egyszersmint ebédjét is megfőzi, fehérműjét gondozza s más háztartási ügyeit vezeti. Prostitúáltság – házierény még nem ad szerelmet. Sőt – fájdalom tovább kell mennem – még a tisztelet, becsülés, hála avagy részvét s őszinte barátság, melyet a nő férje iránt érez, se fosztja meg őt e rút bélyegtől, ha csókjait nem szerelemből, hanem azért adja, hogy anyagi eltartáshoz vagy kedvező társadalmi helyzethez jusson.

Igaz, az ilyen esetekben a bélyeg már nagyon halvány. Alig észrevehetővé mossa az a köztudat, hogy a társadalmi berendezkedés a hibás a nők ama prostituálódásáért, mely minden érdekházasságban tagadhatat-

lanul bennrejlük. Az állam és társadalom az, mely a házasságot egy gazdasági és társadalmi intézménnyé tette s ezzel Prokrusztesz-ágyba szorította a szerelmet. Nagyon is menthető tehát, ha a vagyontalan nő is az önfenntartásnak alárendeli a fajfenntartást, illetve a szerelem érdekét s önfenntartási szerszámmá teszi a hitvesi nyoszolyát. Leginkább enyhíti ezt a rejtett prosztituálódást az a tény, hogy a nők igen gyakran nem is érzik. Sok nő unja, utálja, sőt gyűlöli férjét, akihez kényszerűségből hozzáment és ezek érzik is helyzetük lealázó voltát. Igen soknak azonban segítségül jön a női léleknek az a nagy hajlama az auto-szuggesztióra, melyet *A nő szerelme* című fejezetben kifejtettem. Igen sok nő megszereti férjét s ezáltal odaadásából lassan kimosódik az a keserű zamat, mely a házasság kezdetén megéreződött benne. Persze az ilyen, főleg a lélek öncsalásából táplálkozó szerelem megint csak nem az igazi, hanem csak pót- és műszerelem. A mai társadalmi viszonyok közepette mégis azonban nagy értékkel bír a női léleknek ez a képessége, amely nélkül erre az elnyomott nemre nézve még gyötrelmesebb volna a nemi élet.

De ha a szerelem vagy valami szerelemféle érzés a házasságkötés tájékán hevítette is az egybekelőket, ez igen sok esetben és pedig gyakran magának a házasságbeli együttélésnek hatása alatt hamarosan elillan s a két házastárs márcsak prózai s olykor igen szorító kötelékekkel egybefűzött háztartási vagy gyermeknevelési cégtársakként

találják magukat egymással szemben. Észszerű körülmények közt ilyenkor a szerelem elillanásával egyidejűleg a házasságnak is fel kellene bomolnia. De nem azért egy gazdasági nőtartási, gyermeknevelési, erkölcsi és reprezentatív intézmény a házasság, hogy ez így magától értetődő könnyűséggel megtörténhessék. Egyes kultúrállamokban a házasságok nagy része egyáltalában felbonthatatlan s még ott is, ahol már a válás teljesen elfogadott intézmény, nehézkes s nem egy-kettőre végrehajtható cselekedet. Különben is ha semmiféle jogi vagy más akadály nem is meredezne a válás elé, azért e_z még nem jelentené azt, hogy a házasság méregfogai kihullottak. Valaki érezheti magát igen szerencsétlenül egy házasságban, élete megrontójának tekintheti a házaspárját s azért lehetséges, hogy mégis meg akar maradni ebben az igában, mivel a kiszabadulás még sivárabb láthatárt tár eléje. Különösen illik ez a vagyontalan, megélhetését, társadalmi helyzetét, tevékenységi körét a házasságnak köszönő nőre. Mi tagadás, az ilyen nő teljesen a férjének karmai közt van. Ennek, ha nem is rabszolgája, de mindenestre a jobbagya. Ez szabja meg számára az életmódot, ez állapítja meg életének lakás-étkezés-, öltözködés- és szórakozásbeli mértékét. Hogy a férfinak erkölcsi kötelessége feleségét rangjához mértén eltartani, ez csak kegyes frázis, pusztá szó. Ez a ranghoz méltó eltartás oly ruganyos kifejezés, amelyet a fél kedve szerint szoríthat a legszűkebbre. Ehhez járulhat az is, hogy a férj feleségét egy tisztán

csak a saját maga szükségleteit szolgálni hivatott nemi eszközzé degredálhatja s minden olyantól, ami a nő szépségét, férfivonzó varázsát fokozza és ápolja, eltilthatja. A férjnek lehetővé van téve, hogy feleségét az erkölcs védelme alatt egy szürke háztartási és gyermeknevelési alkalmazott sivár szerepére kényszerítse, hogy megfossa mindazoktól a művelődési és esztétikai örömeiktől, amikre minden kultúrlény számot tarthat. Ez a nő-szürkítő hajlam különben benne van a házassági intézmény lényegében s tulajdonképpen a férj eme felfogásának kifejezése: nekem elég szép vagy, avagy már voltál elég szép, ne akarj másnak, kifelé szép lenni. Sok néprajzi jellegű adat bizonyítja ezt. A japán nőnek férjhezmenés után feketére kell festenie a fogait, az orthodox zsidó asszonynak a férjhezmenés alkalmával le kell vágnia pompás női ékességét, a haját. S az emelkedettebb műveltség színvonalán álló férfiak is gyakran hajlanak arra, hogy feleségüket nemi martalékoknak s háztartási jobbágyuknak tekintsék s ezt az állapotot minden lehető módon fenntartsák. Érdekes kiéleződése ennek a hajlamnak *Maupassant* L'inutile beau tájának férj alakja, aki tüneményes szépségű feleségét folytonos teherbeejtésekkel akarja a kifelé való hatás lehetőségétől megfosztani. Ilyen szomorúvá teheti és teszi is túlgyakran a férj a feleség életét. S mégis a nő számára a legtöbb esetben a házasságban való megmaradás ajánlatosabb, mint a bizonytalan állapotokba vezető kiszabadulás. A nő a házasságba, nevezetesen az elsőbe

sokkal több nemi értéket visz bele, mint a férfi. A házasságba lépő nő feláldozza elsősorban szüzességét, ami ma még a magasabb társadalmi körökben igen nagy értéket jelent, továbbá életének esztétikai virágkorát, asszonyiségének legszebb éveit. Nagy kockázat tehát a nő számára életének eme csúcscsúcsának eltelve után már mint enervált, esetleg több gyermek születésétől megrongált testű asszonnak házasságát felbontani, különösen mivel ma még ott is, ahol jogilag már alig van akadálya a válásnak, bizonyos erkölcsi lefokozódásban részesül az elvált asszony. A nő tehát, ha csak lehet, bentmarad a házasságban s él tovább azon a lelkirabkoszton, amit a férje nyújt neki. S jó, ha a lelki sínylődés nem párosul testivel és anyaggal. Mert a polgári osztályban, ahol a férfiak legnagyobb részét az a tudat, hogy feleségük teljesen tőlük függ, elbizakodottá és brutálissá teszi, rendszeren a prózai, de annál fontosabb szükségletek terén is szűken tartott lény a feleség. Nem csoda, hogy ily körülmények közt még az egykor szerelmes felek is nemcsak elhidegülhetnek egymással szemben, de meg is gyűlölhetik egymást. A házasság külső formái: együttélés, közös társas élet, anyagi ügyek közös intézése megmaradhat, két lélek egybefonódottságáról azonban szó sincs. Sok házaspár két egymáshoz láncolt gályarabhoz hasonlít, alíik gyűlölnek egymást. Mindenük, még nemi életük is közös, de azért idegenebbek egymáshoz, mint két teljesen közönyös ember. Életük: «une haine féroce entre deux accouplement» ahogy Paul Bourget írja.

S mindennek főoka az, hogy a szerelem a legtöbb esetben sokkal gyorsabban elillan, semmint a felek a házasság megkötésénél sejtették volna. Hogy a házasság csak félig-meddig kedvező lefolyású legyen, ahhoz szükséges, hogy a vele járó anyagi, társadalmi és erkölcsi beruházások arányban legyenek a tartalmat adni hivatott szerelemmel: rendszeren azonban kiderül, hogy a felek még mielőtt első lakbérszerződésük lejárt volna, mielőtt bútorikat kifizették volna s ami a legfőbb, gyermekeik nevelését megkezdték volna, már szeretnének szétválni. A legtöbb ember szerelme rövid lejáratú. Mindenesetre olyan rövid lejáratú, hogy nem érdemes miatta a mai körülményes és nehezen felbontható házasságot megkötni. Az emberek, főleg a férfiak életükben sokszor szeretnek. A helyes az volna, hogy minden szerelem egy házasság keretében zajoljon le, azaz valahányszor az ember szerelmes, mindannyiszor kössön házasságot. Ez azonban éppen a mai házasság ezer mellékkörülményénél fogva meg nem valósítható. Mi marad tehát hátra? A házasság és szerelem összeütközésében nem veszíthet a szerelem, lévén ez egy ősi természeti ösztönben megalapozott s az emberi élet legnemesebb örömeit sarjasztó érzelem, amaz ellenben csak egy társadalmi célszerűségeket szolgáló jogi forma. Ha tehát mint ezt kimutattam, a házasság nem engedi érvényesülni a szerelmet, akkor nem marad más hátra, mint az, hogy a házasság mind addig változzék, módosuljon és lazuljon, amíg a szerelmi élet számára nem alkot akadályt.

CSALÁD ÉS GYERMEK.

A férfi nyomora? Nézzük,
a nő nyomorát! A nő nyomora?
Nézzük a gyermek nyomorát!
Hugo *Viktor*.

Mindazokkal a tervezgetésekkel szemben, melyek nemi életünket új alapokra fektetni igyekeznek, a mai szerződés-jellegű, nehezen felbontható házasság megszüntetésére s egy teljesen a szívek vonzalma szerint igazodó, formai korlátok alul felszabadult szerelmi élet létrekeltésére törekednek a leggyakrabban és legnyomatékosabban kijátszott ellenérv ez: mi lesz a gyermekekkel? Annak, hogy a házasság a nő számára legtöbbször csak anyagi életalap, hivatal, sőt gyakran börtön, megszégyenítő voltát a mérsékelten felvilágosult elmék is elismerik. Ha tehát a házasság rendesen csak házasság maradna s nem dagadna legtöbbször családdá, akkor szétlazítása egy, már házasságnak sem nevezhető kapcsolattá, hamarosan megvalósulna. Bizonyítja ezt az is, hogy a gyermektelen házasságok ma is könnyebben bomlanak fel, mint azok, amelyekből gyermekek születtek. Mihelyt azonban a családdal áll szemben az átlag-gondolkodás,

rögtön visszariad minden gyökeresebb javítási hajlamtól s rögtön a házassággal járó összes tökéletlenségek fenntartásának hívévé válik. Untig ismert lemezeket daráló gramofonná válik ilyenkor a legtöbb átlagember: a családszentség, a mai társadalom alapja, a nő egyedüli megfelelő működési tere, a férfi pihenőhelye a napi harc után, s ami fő, a gyermek, a jövő nemzedék üvegháza. így hangzik az érzelgősen erkölcsösöködő családdicsőítő nóta, ez a fülbemászó s mindenütt visszhangot találó «Schmachtfetzen». A családi kapcsolatokat a törvény különös védelemben részesíti; családtagoknak megengedi, hogy egymást a bűnben segítsék, nem kényszeríti viszont őket, hogy egymás ellen tanúskodjanak. Az erkölcs és közfelfogás szintén megkülönböztetett tisztelettel viseltetik a családi érzelmek iránt. Vallás-erkölcs, haza, család, ez a mai társadalmak erkölcsi szentháromsága. A legerősebb érzelmi szálak az átlagember lelkében e három csomóban futnak össze. Ép ezért azok, akik a haladó szellemeket a rombolás ördögeiként akarják feltüntetni, rendesen e három szentség megtámadásával vádolják meg őket. E három szentség közül a legszentebb, a legszélesebb körben tisztelt intézmény éppen a család. Érdemes tehát arra, hogy kissé részletesebb bírálatban részesítsem. Minden társadalmi intézményben volt egykor vagy van ma is valami hasznos elem. A család is szolgál igen fontos célt: a gyermekek gondozását és felnevelését. Mélyen lent az állatvilágban jelentkezik már a

Családi, elsősorban az anyai érzés, az utódokról való, még világrajöttük előtt való gondoskodás vagy a világrajött utódok táplálása és védelme formájában. Az a rovar, amely oly helyre rakja megtermékenyített petéjét, ahol a kikelt utódok rögtön táplálékra lelnek, az anyai, illetve családi érzés ösztönszerű hatása alatt cselekszik. A madarak, emlősök, amelyek kicsinyeiket oly buzgón gondozzák, táplálják és oktatják, mind azt bizonyítják, hogy az élő lényekben él egy hajlam az utódok támogatására. Természetesen ez a hajlam nem valami teleologikus vagy pláne misztikus intézkedése a természetnek, hanem a szaporodó lény ama örömeiről magyarázható, amelyek utódaik életének biztosítása, táplálása és felnevelése folytán élveznek. Gyakori megfigyelés, hogy az emlősök közvetlen a szülés után felfalják kicsinyeiket, ami azt bizonyítja, hogy az anyai érzés nem valami abszolút, kivételt nem tűrő hajlam; de megfigyelték azt is, hogy csak azok a nőstények voltak ily «állatiasak» kicsinyeikkel szemben, amelyek még nem jutottak velük táplálási viszonyba. A szoptató nőstény ellenben teljesen megbízható. Nyilvánvaló tehát, hogy a táplálással járó élvezet az anyai érzés gyökere s egyben a család kiinduló pontja. Valószínű továbbá, hogy alsóbbrendű, nem emlős állatoknál is az utódokról való gondoskodást képviselő cselekvések visszavezethetők ilyen, az anyaállat szervezetében végbemenő kellemes érzetekre.

Nem mesterséges társadalmi teremtmény tehát a családi érzés, hanem egy természeti hajlam eredménye. Amiként azonban a szerelem olykor együttjár a házassággal, de azért ennek összes mellékes következményeit ritkán hatja át s ritkán tudja elviselni, a családi érzés feladata is csak meghamisítva, eltorzítva s idegen elemekkel keverten jelenik meg a családi intézményben. Igaz, a mai családi rendszer, mely a szülőket erkölcsileg kényszeríteni igyekszik gyermekeik gondos nevelésére, mely a gyermekeket bizonyos tekintetben törvényesen védi is a szülőkkel szemben, fejlődést jelent ama promiszkuitásos vagy patriarchális állapotokhoz képest, melyekben a gyermek elsősorban a szülő szolgája, munkasegédje, sőt tulajdona volt s az apai hatalom zsarnokoskodásainak is kiszolgáltatva volt. E fejlődés előidézte javulás azonban igen mérsékelt. Igaz, a mai szülő köteles gyermekei felnevelésére és gondozására saját társadalmi helyzetének és a gyermek tehetségének megfelelőleg. Ez azonban csak egy erkölcsi kötelesség, amelyet semmiféle állami hatalom nem kér a szülőtől számon. A gyermek tehát a szülőknek egész a súlyos testisértés határáig ki van szolgáltatva. Ha tehát nem is épen rabszolgája az apjának, aki, ha kedve tartja is, már nem ölheti meg büntetlenül, de mindenesetre jobbágya, aki úgy korlátozza szabadságát, ahogy ezt jónak látja, oly irányba tereli az életét, amilyen neki tetszik. Ha a szülői szeretet valóban minden esetben vagy akár az esetek leg-

többikében is egy oly ösztön volna, mely nemcsak tökéletesen önzetlenné, de mindig célszerűen cselekvővé, tehát abszolút bölcsésé is tenne, akkor minden körülmények közt reá lehetne bízni a gyermeket. A szülői szeretet azonban csak az anyai kiadásban s ennek is legelső, állati jellegű stádiumában ilyen megbízható; sőt, mint jeleztem, kivételes esetekben még ilyenkor is nagyon utódellenessé válhatik; nem lehet tehát röviden azt mondani, hogy a gyermek szülője mellett van a legjobb helyen, hanem ellenkezőleg az áll, hogy a gyermeknevelés sajátos környezetet és felügyeletet kíván meg. A mai társadalomban pedig a legkevesebb ember áll a kellő nevelés megadásához szükséges anyagi jólét és szellemi fejlettség magaslatán, a gyermekek tehát majdnem minden esetben a szüleiknél a meg nem felelő helyen vannak. Az alsóbb osztályok családja, ama egyszerű oknál fogva nem részesítheti gyermekét a megfelelő gondozásban, mert maga sincs az anyagi és szellemi jólét tűrhető fokán. E rétegben az ember, mint olyan nyomorog; hogyan fejlődhessék kedvező körülmények közt a gyermek? Amily mértékben pedig a társadalmi létrán emelkedve a gyermekgondozást és nevelést lehetővé tevő gazdasági feltételek előállanak, nyilvánvalóvá lesz, hogy a szorosabb értelemben vett nevelési feltételeket, elsősorban a szakértő felügyeletet és irányítást nem nyújthatják a szülők.

Mielőtt azonban a családi rendszer gyermeknevelési értékét részletesebben bírálnám.

hadd részesítsem egy kissé behatóbb kritikában az anyai szeretetet.

A családnak és családi érzésnek ősmagja az a kapcsolat, mely az anyalényt szülöttjéhez köti, védőjévé és esetleg nevelőjévé teszi! Érthető tehát, hogy az a persze nagyobbára plátói kedvelés és támogatás, melyben a mai társadalmak közfelfogása a családot részesíti, legbővebben az anyai szeretet felé irányul. Ez állítólag az érzések hófehér királynéja, a tiszta lilium az emberi lélek kertjében! A katolikus egyház, mely hosszú évszázadokon keresztül az európai emberiség lelki kertésze volt, Jézus anyja, Mária alakjában az anyaságot az istenség trónjára emelte s hogy annál ragyogóbban tündököljön a vele tulajdonképpen fogalmilag összeegyeztethetetlen szüzesség dicsfényével is felruházta. S a világiasabb szellemű írók, erkölcsbírák, társadalomirányítók s általában a nemes és nemtelen érzések kérdésében több-kevesebb hivatással véleményt mondó emberek is mind csak kalaplevéve, sőt térdreereszkedve mernek az anyai érzésről szóba kezdeni. S ha egy író, akit a hidegség vagy pláne szívtelenség vádjával illettek, meg akarja szerezni a lelki melegség és szeretetteljesség látszatát, akkor bizonyára valami anyaságdicsőítő művel fogja ezt megkísérelni

Kétségtelen, hogy amiként a család tökéletlenségei dacára ma még igen hasznos munkát végez, bizonyos az is, hogy legerősebb szála, gerince mintegy: az anyai szeretet is igen fontos és hasznos érzés. Sajátos viszás-

ság nyilatkozik meg azonban ennek az érzésnek az ünneplésében. A mai felfogás korlátokat nem ismerve, a szótár legrajongóbb szavait árasztva, dicsőíti az anyai érzést; *ennek az érzésnek olyfokú támogatása azonban, mely teljes kibontakozását s minél nagyobb eredményű munkásságát lehetővé tenné állam és társadalom részéről kimarad.* Pedig az anyaság nem is annyira egy magasztos, fentkölt érzelem, amit valóságos áhítattal tömjénezni kell, mint inkább egy erősen fizikai, tehát egy bizonyos tekintetben alsórangú hajlam, amelyet azonban nagy társadalmi fontosságánál fogva anyagilag kellene minden úton-módon támogatni.

Ebben az olcsó, széllel bélelt anyaság-ünneplésben különben a nagy tömegek kiszákmányolását üző mai államok és társadalmak sajátos szelleme nyilatkozik meg; igen sok más példával lehet bizonyítani, hogy ez a szellem előszeretettel fizet ott felmagasztalással, ahol elsősorban anyagi értékeket kellene adnia, sőt tulajdonképpen visszaadnia. íme csak egy példa! A legtöbb nemzet politikusai, írói ki nem fogynak népük, főleg parasztjuk dicséretéből; a magyar parasztból a magyar úriosztály ideológiája egy testben, lélekben kivételes lényt csinál. E felmagasztosított népréteget azonban ugyanez a vezető osztály hagyja igen mérsékelt anyagi és szellemi színvonalon sínylődni, kivándorolni, testileg elkorcsosodni s így való lényével a róla terjesztett hízelgő elméletek cáfolatát nyújtani.

Az anyai szeretet elfogulatlan taglalása nyilvánvalóvá teszi, hogy ez egyáltalában nem holmi éterikus és csupa lelkeségből álló érzés. Mint már a családi érzésnél jeleztem, az anyai gondoskodás az utódok felől egy olykor ösztönös, olykor tudatos kielégítése bizonyos, az anyára nézve kedves szükségleteknek. Legmegvilágosítóbb példája ennek a nőstény-sértés, mely malacait rögtön a világrahozataluk után akárhányszor fölfalja, ha azonban ezek már szopták emlőit s az emlőszopással neki egy bizonyos, talán némileg nemi élvezetet szereztek, ilyesmire sohase vetemedik. Az anyai szeretet kiszélesített s nemiséggel enyhén átítatott önzés. Az anya szereti gyermekét, mert ez neki örömet szerez; gyakran az emlőszívással, aminek érzéki hatása bizonyos, az apára vagy általában a nemi egyesülésre emlékeztető képzetekkel vegyülve valóságos nemi élvezetté, egy második halványabb és szelídebb koitusszá válhat. Persze vegyülhetnek ebbe az érzésbe más elemek is; a gyermek kedvessége, játékszervolta, a benne tükröződő szülői önismétlődés, a nemző férfi, az apa vonásainak ismétlődése s végül az a nőnek meglehetősen ritkán kijutó fölény- és hatalomérzés, melyet az anya gyermekével szemben érez. Mintha valami halk akasztófahumor is szóhoz jutna az anyai szeretetben: «Ha már annyi fájdalommal megszülettek, legalább szeretlek és felnevelem benned öregkori támogatómat». Mert természetes, hogy a nő nem szívesen szenved el a vajúdas és szülés kínjait, hanem

csak fatalista módon megnyugszik ezeknek elviselésében. Mindez persze nem tudatos az átlagos anyai lélekben, nem is szerepel együtt mindannyiban és nem is nyújtja az anyai szeretetbe belejátszó érzelmek teljes lajstromát. Látnivaló azonban, hogy ez az érzés erősen önző, gyökerében állatiasan érzéki s felsőbb szellemi szétágazásaiban is szűkkeblű.

A végletességre hajló Weininger egyenesen erkölcstelennek nevezi az anyai szeretetet és pedig azért, mert az anya nem érzi a gyermek egyéniségét, azaz sajátos jó vagy rossz tulajdonságait, hanem megelégszik azzal a ténnyel, hogy az ő gyermeke s azért szereti. Ebben az erősen túlzó és meglepő megállapításban az a nagyon banális igazság rejtőzködik, hogy a legtöbb anya elfogult a gyermekével szemben, sőt sok anya gyermekét a legszebbnek, legerősebbnek és legokosabbnak tartja. Ez az önámítás különben természetszerűleg folyik abból a hajlamból, hogy kiki önmagát túlbecsülje. Míg azonban a felnőtt ember önmagát már csak igen mérsékeltten becsülheti túl, mivel társadalmi helyzete, elért eredményei, élettapasztalata önismeretre kényszerítik, a még mindenné válható gyermekkel szemben szabadon működhetik szépítő és reménykedő fantáziája. A gyermek egy kialakulatlan, fejletlen, csiraszerű valami. Hinni lehet tehát, hogy minden lesz belőle. Ugyanaz az eszményesítési hajlam, mely a szerelmes lelkében szerelme tárgyáról a valóságnál sokkal szebb képet fest, az anya lelkében is a

gyermekről teremt hízalgő, de téves fogalmakat. Minden anya, főleg pedig a mai társadalmi viszonyok között élő, kissé szerelmes a gyermekébe. Hisz, mint ezt Ellis Havelock és Freud részletesen magyarázzák, a szoptatás, csókolás, a folytonos testi egymáshoztapadt-ság következtében az anya és gyermeke közt határozott, bár tudattalan erotikus viszony fejlődik ki. Ehhez járul továbbá az, hogy a társadalmi közfelfogás a nő egész gondját, minden idealizmusát, összes tevékenységi hajlamát a gyermek felé irányítja, tolja mintegy. A házasság fogházszerű vagy legalább is igazi szerelemtől, ment kepeteiben a gyermek az, aki a lelkileg elhagyott nőnek zavartalan, megaláztatástól ment s legalább is tudattalanul nemi zamatú lelki élvezetet nyújt. Nem csoda tehát, hogy sok anya a gyermekből, akit úgyis halványául utal ki a társadalom, valóságos kultusz tárgyát csinál s ezt egész idejének, minden erejének, gyakran egészségének feláldozásával neveli fel. Az ilyen jó anya, akit nem győz az uralkodó morál eléggé ünnepegni, tulajdonképen a gyermekének áldozata s szomorú bizonyítéka annak, hogy a fennálló társadalmi viszonyok köze-pette egy olyan fontos hajlam, mint az anyai szeretet, milyen tökéletlen, se a gyermek, se az anya érdekeit ki nem elégítő formák-ban bontakozik ki.

Az anyai szeretetnek ez a majom-szeretetté, anyai önfeláldozássé végletesedő fajtája nagyon is érthető eredménye a szerelemtelen házasság uralmának, a legtöbb nő anyagi függésének s általában annak,

hogy a nők még kevésbé juthatnak szabad párválasztáshoz, követhetik szívük sugallatát, mint a férfiak. Mert épen a férjében és házasságában csalódott nő veti magát különös hévvel gyermekére, akit eszményi álmainak s tudattalan érzéki vágyainak kielégítőjévé avat. Mért tévedés azt hinni, hogy az igazi szabad nő inkább anya, mint szerető, hogy ez a felolvadás a gyermek kultuszában a nőnek élettani szükséglete. Nem. A nő *faute de mieux* – s ez a «jobb» a szerelmet felébresztő és nyújtó férfi – szereti ilyen féktelenül a gyermekét. A nő, ha teljesen szabadon követhetné érzékeinek és szellemének a nógatasát, mindig jobban, szenvedélyesebben és derűsebben szeretné a férjét vagy szeretőjét, mint a gyermekét. Ily körülmények közt is persze maradna elég gond és szeretet a gyermeknek. Sőt közvetlen a szülés után, amikor a gyermeknek leginkább van szüksége az anyára, ez valóban egész lényében a gyermeké is, amit különben az anyai szeretet érzéki gyökerei is biztosítanak. Nincs semmi értelme annak, hogy a szülők vagy akárcsak az anyák feláldozzák magukat gyermekeikért. A mai s holnap nemzedék, az egyén és a faj érdekeinek *összehangolása* lehet csak a helyes cél. Ettől pedig ma még távol vagyunk. Egyrészt özönével találjuk ugyanis az oly családokat, amelyekben a gyermekek szülei műveletlenségétől s nyomorától szenvednek, másrészt látjuk az álminta-családot, amelyben a rosszul felnevelt gyermek anyja egészségét, szépségét, szellemét, életfrissességét szívó kis élödsi.

Az anya és gyermek szoros viszonyának e kissé kitérés-szerű tárgyalása után hadd térjek vissza a családra, mint környezetre s a családi nevelésre.

Mindent a gyermekért! Ez a családi rendszernek fennen hirdetett jelszava, ez az a jel, amelyben a szétbomló házasságokat oly gyakran összeenyvezik, ez az a fájdalomcsillapító szer, melyet a megtiprott aszszonyi lélek sebeire csepegtetnek, ez az a mentség, mellyel sok, a családi érzésből fakadó társadalomellenes tett magát igazolni igyekszik! Úgy tűnhetik fel tehát, hogy a család létét igazolja a gyermek érdeke, az a feltevés, hogy a család a gyermek igazi otthona. S meggondolva, hogy mennyi energia áramlik a család e kis központja felé, valóban azt hihetné az ember, hogy bár a házasság arra nem is alkalmas, hogy a férfi és nő szerelmének kerete legyen, a belőle kinövő családi otthon legalább a gyermek számára a legmegfelelőbb környezet.

Mindenki, aki elfogulatlanul, a saját családi körében eltöltött gyermekkori emlékeitől s a családi intézmény iránt érzett hagyományos tisztelettől befolyásolatlanul figyeli meg a mai családi életet, főleg pedig a városi lakosságét, rájön arra, hogy ez nincs így. Sőt ellenkezőleg, ez a megfigyelés kialakítja benne azt a meggyőződést, mely erre a tételre vezet: a felnőtt és a gyermek nem együvé valók! Alacsonyabb gazdasági és művelődési fokokon, amelyekben a gyermek alig hogy kinőtt az anyától való függés ama korából, melyben táplálékát anyja em-

lőjéből nyeri s védelmet is folyton anyjánál keres, máris munkaképes termelő egyénné válik, a családi együttmaradás indokolt: itt ugyanis a család tápláló-fészekből rögtön – minden egyes gyermek esetében – gazdasági szervezetté válik. Amily mértékben azonban szükségessé válik, hogy az anyai táplálás s a legtestibb támogatás ideje és a társadalmi munkába való belépés időpontja között elterülő korszak – a nevelés igazi korszaka – minél hosszabbá váljék, oly mértékben lazulnak a családi kötelékek, távolodnak egymástól felnőtt és gyermek s lép életbe az előbb jelzett elv, mely felnőtt és gyermek számára külön-külön környezeteket kíván meg. Mivel pedig a műveltség fejlődésével ez a korszak, a nevelésre szánt idő, egyre hosszabbá válik, tehát a családot szétfeszítő s a szülőket és gyermekeket egymástól elkülönítő tényezők is egyre erősbödnek s egyre jogosabbá is válnak.

Az anya szoptatási szerepe persze e fejlődéstől érintetlen maradhat; legfeljebb az jegyzendő meg, hogy a kultúrnő rövidebb ideig táplálja gyermekét, mint a fejletlenebb népekhez tartozó anya. Természetesen az anya és gyermek ebben a korszakban nagyon is együvé való s ép ezért e természeti kapcsolat zavartalan érvényesülésének mindent alá is kell rendelni. Mihelyt azonban a gyermek elszakad az anyai emlőtől, maga lábán kezd járni, kikerül mintegy az anya testi bűvköréből, rögtön jelentkezik a nagy ellentét, mely közte és szülei közt fennáll. *A gyermek célszerű fejlődése számára egész*

más anyagi és szellemi környezet szükséges, mint az, ami a felnőtteknek megfelelő. Hogy mást ne említsek: egy városi lakás, amelynek elhelyezése, berendezése a nagyok érdekei szerint igazodik, a gyermek számára nem igazi otthon. Igaz, a gyermekszoba a gyermeknek való külön környezet szükségletét részben kielégíti. Egyben azonban jelzi is, mennyire szükséges volna egy egész külön világba áttelepíteni a gyermeket. Mert hiszen ez nem tölti el az egész életét a gyermekszobában, mely különben is része lévén az egész lakásnak, ennek igen sok gyermekellenes tulajdonságát le nem vétkezheti. Ilyen például: a városban való s legtöbbször emeleti fekvés, levegőtlenység, zajosság és a többi jellemző nagyvárosi lakáshiba. A lakások bútorzata, felszerelése se igazodik a gyermekek természetéhez s ép ezért folytonos nagy és kis balesetek forrása. Ha a gyermek nem is üti ki szemét az asztalok szegletén, azért már ennek lehetősége elég ahhoz, hogy állandó idegfeszültségben tartsa a szülőt. A táplálkozás és a hozzá szükséges szerszámok veszedelmessége szintén bizonyítják, mennyire nem valók együvé gyermek és felnőtt. A gyermek számára más étrend való, mint a felnőtt számára; az evésnél szokásos társadalmi illemformák reá erőszakolása pedig a gyermekkinzás egy neme. Egy családi asztal, melyen a felnőttek mellett több gyermek is elkölti ebédjét és vacsoráját, annyi zavaró és kínos eset színhelye, a szülői ráncigálás s a gyermeki rakoncátlankodás oly zűrzavarát nyújtja, hogy

a gyermek szemléléséből nyerhető öröm mindezt nem ellensúlyozhatja. S minden alkalommal, ha a családi élet lelegevenebb hullámozása csapdos körül, étkezésnél, vendégek fogadásakor, a reggeli felkelés és az esti ágybatérés alkalmával tapasztalhatjuk, hogy a gyermek, bár szemlélése egy bizonyos ideig üdít és örömet szerez, a közte és környezete közt támadó folytonos súrlódás folytán csakhamar egy összhangrontó és tovariasztó kis barbárként lepleződik le. Egy XVIII. századbeli abbétól származik a következő mondás: «Én jobb szeretem a rossz gyermekeket, mint a jókat, mert a rosszakat előbb küldik ki a szobából.» Ha meggondoljuk, hogy ennek az elmésségnek az éle alapjában a családi lakás és nem a gyermek ellen fordul, akkor teljesen igazat is adhatunk a szellemes abbénak.

De nemcsak mint anyagi környezet nem felel meg a családi otthon a gyermeknek, hanem mint szellemi sem. Felnőtt és gyermek számára egész különböző szellemi levegő szükséges. A felnőtt, főleg ha férfi, beszédjében, viselkedésében, cselekvéseiben maga körül hordozza az egész társadalom légkörét. A létért való küzdelem cinizmusát, a politikai élet erkölcstelenségét, a gazdasági élet rideg prózaiságát, a társas élet léhaságát, a nemi élet fülledtségét. A gyermek számára ez a levegő veszélyes, a legkárosabb fertőzési csirákkal telített. A szülők és felnőttek igyekeznek is arra, hogy ha gyermekeikkel érintkeznek a társadalmi élet levegője csak mintegy megszárt en áradjon

belőlük; beszédjükre és viselkedésükre ebből a szempontból folyton vigyáznak is. Ez azonban elsősorban magas műveltségi fokot kíván meg, másodsorban pedig a szülők részéről túlságos sok önuralmat, folytonos lelki feszültséget tételez fel. Folyton vigyázni szóra és tetteire a gyerek előtt, kínos; a teljes elmerülés a gyermek szellemi világában viszont, főleg ha ez nem párosul irányító fölényvel, hanem a gyermek lelki életéhez való teljes simulásban áll, a szülő szellemi lefokozódására vezethet. S valóban hány úgynevezett mintaanyát látunk, aki hozzábutul gyermekeihez, s hálából ezért felnőtt s rajta hamarosan túlnőtt gyermekei részéről gúnyt és kicsinylést arat!

Íme, a családi együttélés egyáltalában nem a gyermek eszményi világa. Ez a megállapítás pedig a család nevelő hivatására végzetes; mert mindenki, aki a nevelés kérdésének lényegébe behatol, tisztában van azzal, hogy a helyes gyermeknevelés s általában a helyes álláspont a még fejlődő s a társadalmi együttműködésbe még be nem iktatott lényel szemben nem egyéb, mint a gyermek, illetve a serdülő számára szükséges környezet megteremtése. Minden nevelés alapelve kell hogy legyen, hogy a súlyosan elfajultak kiselejtezése után – akiket különben a helyes eugénika egyre gyéríteni fog – a fejlődő emberanyag minden vágyát, hajlamát, testi mozgolódását és lelki rügyezését jogosnak tekintse. Igaz, a fejlődő ember egy kis barbár s ép ezért a mai felnőttek számára és által berendezett társadalmak kö-

zepette folyton önmagára és másokra káros összeütközéseket idéz elő. Ebből azonban nem az következik, hogy a serdülőket figyelmeztetésekkel, korholásokkal, korlátozásokkal és büntetésekkel eme számukra megszokhatatlan társadalmi viszonyok tisztelére kényszerítsük, hanem az, hogy számukra egy külön társadalmat teremtsünk. Az a nevelés, amely kimerül abban, hogy a gyermek lényét préseli, gyúrja, idomítja, ép ezért helytelen; helyes ellenben az, amely oly környezetet teremt, *melyben lényének bármely irányú nem-társadalomellenes kibontakozása zavartalanul végbemehet.* A gyermeken való babrálás, a viselkedését, beszédjét, hajlamait folyton idomító nevelés helyett létesíteni kell a gyermek körül inkább csak védőleg tevékenykedő, a gyermek anyagi környezetéből és szellemi láthatárából minden káros behatásra alkalmas elemet eltávolító preventív nevelést.

EMBERTERMELÉS.

Minél mélyebben hatolunk be akár a szaporodás, akár a szerelem kérdésébe, annál elháríthatatlanabb következtetésként to-lakszik elénk a mai családi rendszer átala-kulásának szükségessége. Mindaz, amit a házasságot és családot ne-nyúl-j-hozzámként kezelő félreformerek ajánlanak: az anyaság támogatása, a sok gyermekű családok közvetett vagy közvetlen állami segélye, az az egész tervözön, mely ily irányú tevékeny-ségre akarja serkenteni a társadalmat és államot, csak toldozás-foldozás, a dolog széle körül való babrálás. A nemi élet bajait, nyi-latkozzanak azok meg az egyén szerelmi avagy a faj szaporodási érdekeiben, csak egyféleképpen lehet alaposan kiirtani. A nő-tartás *s főleg a gyermektartás gondjainak az egyénről a közre való átutalása által.* Igaz, hogy ez a családi kötelekek oly mértékű meglazulásával járna, amely a mai értelemben vett család megszüntetésé-hez veszedelmesen hasonlít. Mivel azonban, mint látni fogjuk, az állami vagy társadalmi gyermeknevelésben helyet találhat minden előnyös tulajdonság, amivel a mai családi rendszer dicsekedhetik, anélkül azonban.

hogy a családi rendszer felsorolt célszerűtlenségei kifejlődhetnének, tehát e rendszer-változásban nincs semmi riasztó és semmi veszélyes.

A családi rendszer az individualista termelési módnak megfelelő alakulás a nemű élet és a nevelés terén. Az átmenet a családi gyermek-termelés és nevelés mai rendszeréből a kollektív gyermeknevelés rendszerébe csak egyik oldala annak a mai termelési rendszerünkben úgyis tendenciaként bennrejlő, a termelést célszerűsíteni igyekvő gondolkodók által szerte ajánlott s a szociáldemokrácia által is követelt átalakulásnak, melynek lényege a mai egyéni termelés felcserélődése a kollektív termeléssel. Bármily merésznek is tűnik fel tehát egy ily átmenet javallása, tény, hogy természet-szerűleg folyik egész mai civilizációnk fejlődési tendenciájából.

A család a magánvagyon pendantja a nemi élet terén. Amiként a magánvagyonos termelést az jellemzi, hogy mindenki azt és annyit termel a maga tőkével, amennyit s amit akar, azaz, hogy az egyes tőkék minden rendszeresebb összműködés nélkül az úgynevezett termelési anarchiában hoznak létre árukat, azonképen a családi rendszert is az jellemzi, hogy az egyes párok a közből kikapcsoltan, teljes magánügyként termelik és nevelik fel a gyermekeket. Különösen találó ez a hasonlat, ha az ember-termelés alatt inkább a már megszületett meg pontosabban: megfogant egyén gondozását és nevelését, felnőtt emberré való

istápolását értjük, mint a legszűkebb értelemben vett emberteremtést, a nemi aktust. Maga az új ember élettani megteremtődése, nemzése és szülése természetesen bizonyos mértékben mindig az egyéni, illetve csak kettős együttműködésen alapuló termelés lesz. Bár negatív, kiselejtezőleg, a kétségtelenül elfajult egyének szaporodását meggátlólag, esetleg az ily szaporodás meggátlására serkentő ismeretek terjesztésével s a meggátlást lehetővé tevő módszerek és eszközök ajánlásával a társadalmi együttműködés szelleme is szerepelhet már az új ember kohóját jelentő szerelmi nyoszolya körül is. *Amily mértékben azonban távolodunk a legszorosabban vett embertermelés pillanatától, oly mértékben nyer érvényt az a megállapításom, hogy a családi rendszer feladása és a kollektív embertermelés érvényesülése ugyanaz a változás a nevelés terén, mint a magántermelés felcserélődése társadalmosított termeléssel az árutermelés terén.* Az embert is lehet árucikként s társadalmi terméként tekinteni. A munkás, aki eladja munkaerejét, kétségtelenül árucikk. S a gondozás, nevelés, oktatás, mely a méztelenül megszületett kis emberállatot valami szükségletet kielégítő társadalmi lényvé teszi, szintén nevezhető a termelés egy nemének, mely szűkebb értelemben családi, szélesebb értelemben ellenben társadalmi jellegű. Ne tartson vissza senkit az embernek ilyen tudatosan létrehozott családi, illetve társadalmi terméként való felfogásától az a tény, hogy a két csirasejt egyesülése, az ember igazi

megteremtődése az anya testében, egy tisztán élettani, maguknak a szülőknek akaratától is független esemény. A gyümölcsöt létrehozó porzó- és bibe-találkozás szintén egy autonóm, önálló esemény a gyümölcs-termelés, hasznosítás és árusítás üzemének keretén belül. Az erdő vadja szintén az emberi befolyástól függetlenül fogan és születik (az erdő- és vadgazdaság kis hatásától eltekintve) s mégis a pástétom, mely belőle készül, a prém, melylyé bundája finomul, a szerszám- vagy bútoralkatrész, melyekbe csontjait feldolgozzák, iparcikkek. A felserdült, társadalmi munkát teljesítő ember is, bár létének kiinduló pontja – a foganás – egy a társadalmi együttműködés keretein belül egész önálló kört alkotó élettani esemény, végeredményben mégis egy társadalmi termék.

Ha azonban az ember ily értelemben egy társadalmi termék, akkor nyilvánvalóan alkalmazható reá az az egész termelési rendszerünkre érvényes követelmény, hogy ugyanis a mai termelési anarkiát váltsa fel a rendszeresen szabályozott kollektív termelés. Ez az utóbbi azonban az emberre vonatkoztatva nem egyéb, mint – szabadon hagyva a csira-sejtek találkozási hajlamát – a megfogant gyermeknek az anyán keresztül való támogatása s a megszületett gyermeknek közvetlenül történő nevelése és kiképzése. Ma a szülőkre, elsősorban a férfi-szülőre van bízva a gyermekek felnevelésének biztosítása, azaz annak a termelési munkának a vezetése, mely a meztelen nyers anyagszerű csecsemőből tár-

sadalmi értéket képező felnőtt lényt csinál. Az állam csak mint a háloszoba körül kellemetlenkedő, a szaporodás szabályozását korlátozó rendőrhatalóság érdeklődik az embertermelés iránt; az emberiség igazi nagy gondját, a jövő nemzedék minél célszerűbb felnevelését a családra bizza. Nos, ez az, amin gyökeresen változtatni kell. Társadalmilag kell biztosítani az embertermelést, közügygé kell tenni az anyaságot s a gyermeknevelést. A család megtette évezredek óta hivatását; adja át tehát szerepét tökéletesebb utódjának, a közcsaládnak, a nála sokkal több gondosságot, erőt, hozzáértést és pénzt munkába bocsátani tudó állami vagy társadalmi közösségnek.

Bármily meggyőző is legyen azonban a család s a gyermeknevelés körüli változásoknak ez a beállítása a termelés nagy egészségnek átváltozási tendenciájába, minden oly emberre nézve, aki a társadalmi fejlődést szociológiai szempontból és érzélgéstől menten nézi, tagadhatatlan, hogy a legtöbb embert egy ilyen elméleti fejtegetés hidegen hagy és csak gyakorlati, konkrét javaslatok képesek meggyőzni. Milyen lesz a családi élet és a gyermeknevelés egy olyan társadalomban, melyben az embertermelést akár csak az árutermelést kollektíve fogják üzni? Lesz-e általában családi élet, lesz-e gondos nevelés, megmarad-e az otthon varázsa és az a meleg, boldogító kapocs, mely a szülőt és gyermekeit egymásai egybeköti? Értékes javak ezek; sokak számára az élet legnemesebb

tartalmát alkotják. Vajjon egy olyan fejlődés, amely ezeket az értékeket látszólag veszélyezteti, üdvözlendő-e tisztán azért, mert a szerelemnek esetleg szabadabb csapongását teszi lehetővé?

Felfogom e félelem egész jelentőségét és ép ezért az aggályoskodókat sietve megnyugtatom. *Mindaz, ami igazán értékeset és célszerűt a mai családi rendszer tartalmaz, meg lesz abban az új rendszerben is, amelynek alap gondolata az embertermelés társadalmi szervezése.*

Ennek a kérdésnek kissé részletesebb tárgyalása igazolni is fogja ezt.

Első sorban két fontos következménye volna ennek az új alakulásnak. Az első a nő anyagi kártalanítása, hogy ne mondjam megfizetése a gyermek létrehozásáért. Amely percben az embert mint gazdasági értéket, mint gépet az értékeket termelő gép-fajták között fogjuk fel, rögtön nyilvánvalóvá válik, hogy a nő ennek az új értéknek létrehozója, méltán kap ellenszolgáltatást a társadalomtól azért, hogy ezzel az új társadalmi értékkel megajándékozta. Hogy a mai társadalomban nem kapja meg, teljes mértékben legalább, ezt az ellenértéket, az bizonyos. S ennek igazolásául nem is említem a törbe ejtett és elhagyott leány regényes és elégszer felpanaszolt esetét. Tegyük fel, hogy a fejlettebb társadalmak már semmiféle körülmények közt sem bélyegzik meg anyaságáért a nőt – bár még igenis megteszik – s ismerjük el, hogy a nő szorosan szülés körüli gyámoltalansága-

ban a legtöbbször valóban talál segítőkéz. Kielégítő attitude-e azonban ez a társadalom és állam részéről az anyával szemben? Elégségese a vajúdó gondozása és az a néhány heti gazdasági támogatás, melyben a köz- vagy magánjótékonyság a szülő nőt részesíti? De ha nem a házassági köteléken kívül szülő, tehát az anyaság körüli fáradalmakért járó házasságbeli ellenértékektől olykor valóban saját könnyelműsége folytán eleső nőt, hanem a szabályszerűen férjhez menő és családon belüli anyai kötelességet teljesítő nők nagy részét tekintjük, nem szintén az áldozatok, sőt mártírok sora vonul-e fel előttünk? Vagy nem mártír-e az a többgyermekes kispolgárnő, aki férjének kényelme, könnyelműsége, kéj vágya vagy műveletlensége folytán gyerekágyból gyerekágyba hanyatlik és harminc éves korában, tehát egy oly időpontra, mikor még fejlődésének csúcán lehetne, egy szétbomlott, elfakult, testileg-lelkileg kiszivattyúzott árnyék? Mit kap az ilyen törvényes hitves méltó ellenérték gyanánt azért, hogy egy féltucat, sőt még több termelő vagy harcoló géppel ajándékozza meg az államot? Ne mondja senki, hogy egy ilyen kispolgáriasan sokgyermekes családanyának megfelelő kisműveltségű s szerény társadalmi rangú férfi kint a társadalmi munka terén él viszont sivár rabszolgarobotot, válik kora aggastyánná, tehát a nő csak azt a kínos osztályrészt örli le a maga körében, amit a férfi a magáéban szenved el, mivel ez mit sem von le a nő sorsának sivárságától; azt

jelenti ez csupán, hogy a mai gazdasági rend az emberek legnagyobb részét ott teszi tönkre, ahol működnek, a férfit a társadalmi munka terén, a nőt az embertermelés, a szülés és családanyaság robotjában. Az, hogy az ily nőnek a férje is rendesen egy szánandó rabszolga, igazán mit sem von le a nő nyomorából.

Igaz, a mai társadalom azáltal, hogy a férjet a nő eltartására kötelezi, gondoskodik némileg az anyaságért járó kártalanításról. De csak nagyon is némileg. Mert hiszen meg kell gondolni, hogy az emberiség legnagyobb része oly vagyoni színvonalon él, hogy a férj nem biztosíthat megközelítőleg sem akár csak egyetlen gyermek megszüléseért és felneveléseért méltán kijáró egzisztenciát a nőnek. Az anyaságért kijáró ellenérték így tehát elsikkad ama nagy sikkasztás során, mellyel a kevesek, a gazdagok, a kiválasztottak elvonják a sokaktól, a szegényektől, tömegektől munkájuk ellenértékének legnagyobb részét. De még ott is, ahol a férj anyagi helyzete lehetővé tenné az anya ha nem is méltó, de tűrhető javadalmazását, gyakran nem jut ehhez a jogához a nő férjének lelkiismeretlensége, sőt zsarnoki hajlama folytán. Már kifejtettem, hogy a mai házasságban a vagyontalan nő majdnem teljesen ki van szolgáltatva a férjének; életmódjának, szórakozásának, szabad idejének mértékét ez szabja meg. A gyermekek számát és a nő nevelői elfoglaltságának fokát is, ha akarja, a férj szabja meg. A férfiak nagylelkűségére van bízva tehát, hogy a nő a

gyermekszülésért és nevelésért – a férjnek rendelkezésére álló vagyomból vagy jövedelemből – mennyit nyerjen ellenértékként. Ez pedig nagyon megbízhatatlan megbízott. Ki is lehet tehát mondani nagyjában érvényes igazságként, hogy a nők női hivatásuk teljesítéséért járó ellenértéknek nagyon „kis részletét nyerik el.

Az állam és társadalom tehát a házasságra és családra bízva a fajfentartást, az embertermelést; a nő e téren végzett óriási munkájának jutalmazását vagy fizetését rendszeren a férjre bízva. A közösség elhárítja magától azt a kötelességet, hogy a legfontosabb emberi működésért, a jövő nemzedék megszüléseért ellenértéket biztosítson az anyáknak. Mint már jeleztem, az állam csak a nő méhébe betolakodó tilalommal, a magzatelhajtás büntetésével járul hozzá a szaporodás fokozásához. A születésen túl lévő anyát és a megszületett gyermeket magukra hagyja, hadd szeressék egymást és éljenek meg ebből a szeretetből.

Parancsolólag lép fel tehát minden nyomor elgondolása után a következő követelmény: kártalanítsa, jutalmazza vagy üzesse – a szó nem fontos – a nőket az anyasággal járó szenvedésért, a gyermek létrehozásaért és táplálásáért a közösség. Ha az állam érdeke a minél nagyobb méretű szaporodást megkívánja – és a célszerű termelés és helyes termék-eloszlás mellett ez még hosszú ideig a legtöbb kultúrállam érdeke lesz – akkor javadalmazza is ez az érdekelt fél ennek az értékes terméknek a létreho-

zött. Ezt mint elvet szegzem le; a javadal-
mazás vagy kártalanítás vagy fizetés mód-
szereit, azaz ennek a gondolatnak gyakor-
lati megoldását nem is kísértem meg részle-
tesen megrajzolni. Nem egy ilyen elven épülő
társadalom részletes leírása a célom, hanem
csupán annak megérttetése, hogy igenis lehet-
séges a mai házasság és családi rendszer
nélkül is az anyaságnak és esetleg anyaság-
ból élő nő életét biztosítani.

Azok, kik pathetikusan visszautasítják
az anyaság megfizetésének gondolatát és
azt hangoztatják, hogy az igazi nő sze-
relemből termékenyül meg és az anyaság-
gal járó örömök reményében szül, gondol-
ják meg, hogy egy működésnek vagy ter-
méknek ösztönből vagy érzésből való sar-
jadása egyáltalában nem zárja ki, teszi
fölöslegessé vagy pláne szégyenteljessé e
termék áruként való szereplését és megfiz-
ettségét. A művészi alkotás, a költői vagy
gondolkodói munka is az érzésből szinte ösz-
tönszerűleg sarjad; az alkotóban ez is kéjek
közt fogan és ez is gyakran fájdalmak közt
születik meg; és végül a megszületett kép,
vagy szobor vagy könyv már egyszerű meg-
létével örömet okoz az alkotójának. És mégis
a művész vagy gondolkodó terméke is áru-
ként szerepel, jövedelmet hajt az alkotónak.
Ép így az anyaság méltóságán sem esik folt
a gyermekért járó anyagi ellenérték elfoga-
dása által. Sőt ellenkezőleg, az az igazi méltó-
ság, amely az anyagilag biztosított, függet-
len, esetleg jómódú egzisztenciák sajátja a
«megfizetett anyáknál» inkább lesz megtalál-

ható, mint a mai legtöbbször börtönszerű házasságban élő ímmel-ámmal szülő nőknél. Nem jelenti ez persze azt, hogy abban a társadalomiján, mely ezt az elvet megvalósítja, minden nő kizárólag abból fog élni, hogy gyermekeket szül és ezeket mintegy «eladja» az államnak. Nem! Éppen ebben a társadalomban a nők sokkal szabadabban választhatnak majd a pályák közt, mint a maiban; a szülésre nem alkalmas vagy nem hajlandó nő számára nyitva lesznek az érvényesülés többi lehetőségei. Azt se szabad hinni, hogy a közösség minden megszorítás és vizsgálódás nélkül meg fogja «vásárolni» a gyermeket akár csak a dohánytermelést és feldolgozást intéző állami szerv a dohányt. Ily túlegyszerű felfogással nem szabad eltorzítani ezt a gondolatot. Különben is másodsorban jövő részletkérdés, hogy egy összegben vagy évjáradék formájában, rögtön a szülés után a gyermeknek a szülők értékéből következtetett valószínű minősége alapján vagy a gyermek megmaradása és társadalmi beválása során fokozatosan fog-e az anyához eljutni a gyermek létrehozásáért járó ellenérték. Nemkülönben az is, hogy mily részt kérhet és egyáltalában kérhet-e valamit ebből az ellenszolgáltatásból a nemző férfi. Mindez oly aprólékosság, amely számomra ezúttal nem fontos és amelynek jobb vagy kevésbé jó megoldása mit se változtat ama nagy elv célszerűségén, melyet egyszer már így formuláztam: *a közösség finanszírozza minden gyermek születését.*

Ez volna tehát az anyával szemben elfoglalt álláspont a kollektív embertermelés társadalmában. Hogyan végezné már most a mai család feladatát ez a rendszer a már megszületett gyermekkel szemben? A felelet erre csak egy lehet: kollektív, közösségi költségen történő gyermeknevelés által! Bármily régi gondolat is ez, mégis minden alkalommal, amikor kifejezést talál, a kétkedő fejszóválástól a szörnyülködő felháborodásig terjedő ellenkezések egész skálája hangzik fel ellene. Utópista ábrándozás, mondják a szelídek, durva szétrombolása a szülő és gyermek meleg viszonyának, vallják a hevesebbek. S tudva, hogy a család egyike a mai uralkodó rend legféltebb intézményeinek, a családi együttérzés egyike a ma legtiszteltebb érzelmeknek, nem szabad azon csodálkozni, hogy egy ilyen, a családot látszólag szívében találó javaslat széleskörű ellenkezésre talál. Remélem azonban, hogy a kollektív gyermeknevelés mellett szóló érvek még oly szűkszavú és tökéletlen felsorolása is nagyban csökkenteni fogja az ellene érzett kezdetbeli ellenszenvet.

A gyermek kiemelése a szülők közösségéből megszünteti a családi együttérzést, szétfoszlatja a családot, hangzik az első ellenvetés. Ebben van valami; a dolog azonban úgy áll, hogy a család úgyis egyre inkább szertefoszlik s szűkebb körzetekre atomizálódik. A régi patriarkális család, melyben benne lengett még valami ősenek, a primitív törzsnek szelleméből és mely két-három nemzedék egy fedél alatt élő szoros kapcsos-

latát jelentette Európaszerte majdnem mindenütt máris helyt adott az apából, anyából és gyermekből álló sokkal szűkebb családtípus uralmának. A nagy család, mely nagyszülőket, nagybátyákat, unokatestvéreket és unokákat foglal magában, ma májrendesen csak névleges egységű s az igazi családi közösségérzetet nélkülöző kapcsolatrendszer. A régi dicsőségből tehát a családérzés már úgy is sokat veszített. De az apa-anya-gyermek kapcsolat is rendkívüli mértékben meglazul, mihelyt a gyermekek oktatását a házon kívüli idegen személyek végzik. Míg a fejlődés alacsonyabb fokán a gyermek egész nevelését, mindazt amit elsajátít apjától vagy anyjától nyeri, a fejlettebb fokon már tanítók, tanárok, iskolák nyújtják neki kiképzése legnagyobb részét. Az iskola a kollektív oktatás szerve; majdnem minden mai gyermek az iskolába jár, az iskolában nyerhető képzettség, tehát a nevelés egy tekintélyes részének szempontjából a családon kívül nő fel. Marad a szorosabb értelemben vett nevelés: a gyermek testi és erkölcsi gondozása, mellyel a szülő az iskolán kívüli időben, amikor a gyermek az ő körükben tartozik, foglalkozhatik. Hogy mennyire nem alkalmasak a szülők erre, az alsó rétegekben szegénységüknél és műveltségüknél, a felső még oly művelt fokon pedagógiai alkalmatlanságuknál fogva és hogy általában a szülők környezete, a rendes polgári lakás, a sokat magasztalt otthon mennyire nem megfelelő környezet a gyermek számára, ezt már néhány oldallal fel-

jebb kifejtettem. Visszaemlékezve arra, amit idevonatkozólag mondtam, mindenki beláthatja, hogy a mai családi otthon valóban nagyon mérsékelten alkalmas a gyermekek célszerű felnevelésére. Szívből fakadó anyai szeretet, megfontolt apai gondoskodás, a tűzhely melege és az otthon varázsa, mindez a részben valóban értékes, részben szellel-bélt nevelési tényező hiába működik együtt: a mai átlagos családi otthon nem a gyermek igazi otthona.

Bármennyire hízelegjenek is képzeletünknek s hevítsék is szívünket azok a kedves képek, melyek a családi körben, az apa és anya oldalán felviruló csemeték életének bájos idilljét idézik elénk, mégis elutasíthatatlan erővel tolódik gondolkodásukba az a belátás, hogy célszerű, a gyermek és szülő üdvét egyaránt szolgáló nevelés csakis a kollektív lehet. Mit jelent ez? *Nem mást, mint azt, hogy az összes gyermekek közösségi költségen, a nevelés céljának megfelelően megalkotott környezetben a pedagógia és általában az emberi művelődés összes eredményeinek felhasználásával nyerjék gondozásukat és fejlesztésüket.* Ne riasszon el senkit e nagyszerű terv alapos átgondolásától a kollektív nevelés közköltségen fentartott ma is létező intézményeinek, az árvaházaknak és lelencházaknak ismert sivársága. Ezek a ma is létező állami vagy magánjótékonysági nevelőintézetek csak árnyai, sőt torzképei annak a nevelési intézménynek, mely egy fejlettebb társadalomban megvalósítható lesz. Nem a növendékek együtt-

tes lakása, szabályszerűen beosztott életmódja, a mindennapi anyai nyalás-falástól ment élete teszi ezeket az intézeteket tökéletlenekké, hanem a rájuk fordított anyagi és szellemi erők kisméretűsége.

Ha ellenben az államok, felismervén a kollektív nevelés jelentőségét, a megfelelő anyagi és szellemi erőfeltételeket fogják számára kiutalni, akkor aztán teljes célszerűségében és nagyszerűségében ki fog bontakozni ennek az elvnek helyessége.

Az elv alkalmazásának részleteit itt nem sorolhatom fel szélesen. Nem törekszem a képzeletet izgató képekben ecsetelni azt az óriási gyermeknevelőtelepet, azt az óriási gyermekkertvárost vagy ilyesfélét, amely magába fogja fogadni a társadalom szaporulatát, hogy itt fokozatosan kibontakoztassa minden gyermekből a benne rejlő összes értékeket. Ismét csak jelzem, hogy egy oly sajátosan a gyermek számára kialakított környezet, egy oly külön világ fogja fogadni a gyermeket, melyben se festi, se szellemi károsodás nem érheti. Ebben lényegesen különbözni fognak ezek a gyermeknevelési telepek a mai családi környezetektől, a polgári családi otthonoktól, ahol a bútorszöglettől kezdve egészen a cselédek társalgásáig a veszélyforrások egész sora fenyegetődzik. Ehhez fog járulni a szakszerű felügyelet, mely az együttes nevelés mellett minden egyes fejlődő emberlényt a leg-egyénibb kezelésben fog részesíteni és nem a gyermek bizonyos minták szerint való pedagógiai prézelésére, hanem inkább a ki-

bontakozni igyekvő hajlamok ellenőrzésére és a helyesek ápolására fog törekedni.

Hol marad azonban a szülői szeretet melege, a legendás anyai szív ebből a nevelési telepből? Megnyugtathatom az aggályoskodókat; a kollektív nevelés átvesz magába a családi nevelésből minden jót, tehát a szülői szeretetet és főleg az anyai szívet is. Mert hisz talán ezt még sem kell külön hangsúlyoznom, hogy oly rémmesékről, amelyek szerint az anyáktól elveszik majd gyermekét, szó sem lehet. Ellenkezőleg; a kollektív nevelés annyi anyaságot fog foglalkoztatni, amennyi csak hajlandó lesz részt venni a nagy társadalmi nevelési munkában. Mert nemcsak a gyermektermés fog bevonulni a gyermektelepre, hanem a nevelőként alkalmazható anyák serege is. Az embertermelés telepei tehát nem a szétdúlt családok romjain fognak felépülni, hanem inkább a kis családoknak a naggyá való egyesülése lesz. Természetes ugyanis, hogy amíg a gyermeknek szüksége van az anyai testtel való legközvetlenebb kapcsolatra, a táplálás egész tartama alatt tehát az anya gyermeke mellé való. Különben is a szülés előtt, alatt és után maga a nő is különleges gondot igényel; célszerű tehát, hogy már ezt a korszakot ott töltsse a fajfenntartás számára alapított külön társadalomban, az embertermelési telepen. A kérdés már most az, mily módon és mily időpontban válják ki a gyermek az anya egyéni bűvköréből és kerüljön bele a kollektív nevelés üzemébe? Ismétlem, a szoptatással járó testi

függés alatt oly szoros lehet az anya és gyermek együttélése, amilyenre a nő vágyik. Ennek elmúltával, az igazi nevelés megkezdésével azonban a nő és gyermek érdekében egyaránt lazulni kell a kötelékeknek. Gondoljuk meg, hogy a mai családi rendszer mellett is alaposan megkezdődik ez a lazulás néhány évvel később, a hatodik-hetedik év táján, mikor a gyermek élete jó részével bekapcsolódik az iskola családonkívüli világába. Arról lehet tehát csak szó, hogy a táplálás abbahagyása és az iskolába való járás megkezdése előtti időt ne töltsék a gyermek folyton és minden esetben az anyai szoknya mellett, az anyán zsarnokoskodó nyűgként vagy az anya minden percében igénybe vett csóklegelőjeként, hanem már ekkor belekerüljön a kollektív nevelés üzemébe és telepeire. Ha meggondoljuk, hogy ez az idő a majomszeretet, a nyalásfalás, a gyermek idegrendszerét igen káros hatásokkal befolyásoló túlgöngédség kora, akkor igen üdvösnek fogjuk tartani a szülő és első sorban az anya és a gyermek közti kapcsok lazulásának már ez időben történő megkezdését. Hisz már a természet is előidézi ezt a lazulást; a táplálás szükségének megszűnésével megszűnik az utolsó szoros értelemben vett fizikai kapocs, mely az anyát és gyermeket összeköti.

Ismétlem, ez a kötelék-lazulás csak azoknál az eseteknél fog beállani, amelyekben az anya és gyermek érdeke ezt megkívánja. Az a nő, aki minden áron és minél tovább akar gyermeke mellett maradni, az termé-

szetesen ott maradhat a gyermektelepen, részt vehet ennek kollektív nevelési munkájában, mely természetesen a nők s első sorban az anyák nagy tömegét foglalkoztatná. Arról tehát, hogy akár a tápláláson túl levő idő kezdetekor is az anyától erőszakkal elvegyék a gyermeket, szó sem lehet. *Az azonban igenis ki fog alakulni, hogy az anyák igen nagy része be fogja látni azt, hogy a kollektív nevelés jobban végzi a nevelést, mint a család s így gyermeke érdekében fog visszalépni a neveléstől.* Mert ne feledjük: az anyák közt vannak nevelőtehetségek, akik nem csak megszülik és táplálják a gyermeket, de ezután is szívesen foglalkoznak vele; vannak viszont olyanok, akik a szorosan vett testi anyaságon kívül eső, inkább nevelői feladatok terén egyáltalában nem tehetségesek. Hogy mely típus az értékesebb vagy magasabbrendű, azt most nem tárgyalom. Bizonyos, hogy valaki lehet embernek és nőnek igen jeles, anélkül, hogy a gyermek körül való foglalatalkodásban élete tartalmát és célját ismerje fel. Ebből a szempontból is nagyon helyes tehát az, ha a jövőben az összes anyák gyermekeit azok az anyák és nők fogják nevelni, akik sajátosan anya- és nevelő-tehetségek.

Tudom, az anyaságot valami titokzatos hatalomként felfogó emberek az anyák akár csak egy részének a nevelésből való kiiktatását is helytelennek tartják, mert szerintük az anyai szívet nem pótolja semmi. Én is azt tartom, hogy a jó anyai szívet aligha

pótolja valami; ellenben igenis hathatóssabbá teheti az, ha egy oly környezetben működik gyermeke mellett, mely leveszi róla azokat a terheket és gondokat, amelyekkel az egyes ember, s legyen az egy eszményi anya, csak igen tökéletlenül tud megküzdeni. Mert kérdem, mi kell a gyermeknek, miután elszakadt az anyai emlőtől?: megfelelő levegő, táplálék, öltözék, védelem, mozgási lehetőség, szórakozási alkalom, szakavatott felügyelet s más efféle. Az anyai szeretet sem nyújthat a gyermeknek valami nem e világból való égi malasztot, hanem csakis ilyen mértékeket. Ezeket pedig, mint már többször jeleztem, a kollektív nevelés jobban és tökéletesebben nyújthatja, mint a még oly odaadó családi vagy anyai szeretet. Mit tehet az anyai szív az utolsó fűtőanyag eltüzelése, az utolsó tápszerek elfogyta, az utolsó ruhák szétmállása után? Testével melengetheti didergő gyermekét, de ez mégis csak tökéletlen kályha; karjaival átölelheti, de ez hiányos burkoló mez; elvonhatja magától az utolsó falatot, de ezután már nem tehet semmit. Az anyai szeretet egy szóval, bármily értékes hajlamokból rakódják is össze, gyöngé, tökéletlen gyermekóvási és nevelési tényező, mely a nevelés fejlődésének nem lehet utolsó szava. Ez illik a jó anya, az önfeláldozó és sajátos anyatehetséggel bíró anya szeretetére. Mennyivel inkább illik a gyermek óvását és nevelését inkább csak kötelesség-érzésből végző, tehetségtelen vagy pláne könnyelmű anyára. Nem, szakítani kell azzal a dőre érzélgéssel, mellyel az anyai szere-

tetet nézzük és inkább arra kell törekednünk, hogy tökéletesebben valósítsuk meg azt a munkát, melyet a gyermek körül végez; minden tiszteletünk mellett a magán- anyai szeretet szívderítően pislogó mécsei iránt, törekedjünk arra, hogy eljöjjön a kollektív nevelés központi fűtése és világítása.

Tagadhatatlan, hogy e rendszer mellett igen sok gyermek felnőne anélkül, hogy nevelésében szülője részt venne s az egyéni szülői szeretet melegét és irányítását érezné. Egy ily hiánynak azonban nem lehet döntő jelentősége, mert hiszen a gyermeknek nem valami épen csak szüleitől származó misztikus erőátvitelre van szüksége, hanem a fejlődését elősegítő s a szülő nélkül is létesíthető kedvező környezetre és irányításra. Ha azonban nagyon alaposan megfontoljuk a nevelés feladatait, akkor mégis találunk egy okot, amely a kollektív nevelés társadalmában is a szülő, például az apa részvételét a nevelési munkában ajánlatossá teszi. Tudvalevő, hogy sok gyermek örököl szüleitől különös lelki sajátságokat, tehetségeket, hajlamokat, szeszélyeket vagy ellenszenveket, melyeket, épen mert gyakran egész sajátságos lelki képződmények, a legtanultabb nevelő sem vesz rögtön észre. Az ily tulajdonságok kifejlesztésére vagy leküzdésére vonatkozó tanácsokat adhat már most a szülő, aki saját maga kárán vagy hasznán tanulta meg, mily álláspontot kell ezekkel szemben elfoglalni. Természetesen azonban az ilyen különlegeségekre vonatkozó tanácsadás nem oly jelentős része a nevelésnek, hogy ezért a kollek-

tív nevelés áldásait eltolva magunktól, csak a szoros szülői nevelést valljuk helyesnek. Nem, nevelés-kiegészítő tanácsadóként hadd szerepeljen továbbra is az egyes anya vagy apa. A nevelés nagy általános feladatait azonban végezze a közösség által teremtett szervezet.

Meg kell jegyeznem, hogy én a kollektív nevelés kialakulását egyáltalában nem úgy képzelem el, hogy a közösség ennek elfogadását az egyes szülőkre rákényszerítse, hanem egyszerűen mint ennek az új intézménynek a régi családi neveléssel való versenyéből kifejlődött győzelmet. Az, aki a kollektív nevelés intézményeinek felállítása után is otthon akarná nevelni gyermekét, megtehetné ezt. Csakhogy minden valószínűség szerint – a különcöket leszámítva – senki sem tenné: mert a kollektív nevelés fölénye előbb-utóbb mindenki számára nyilvánvalóvá válnék; nemcsak abból a közvetlen összehasonlításból, melyet majd berendezéseinek viszonylagos tökéletessége s a családi környezet tökéletlensége közt lehet majd tenni, hanem az általa termelt emberanyagnak a családi nevelésből kikerülttel szemben mutatkozó fölényénél fogva is. Ugyanaz a fejlődés fog létrejönni a nevelésre vonatkozólag, ami máris megvalósult az oktatás terén. Ma a legvagyonosabb és legműveltebb emberek is majdnem mind iskolákban oktattatják gyermekeiket, s nem házilag vagy pláne önmaguk végzik a tanítást. A tanítás kollektivitásának elve tehát már győzött az egyéni házi oktatás elvén.

Tudom, hogy ezeknek az elmélkedéseknek során igen sok olvasó ajkán állandóan ott csüngött ez az ellenvetés: Mindehhez azonban rengeteg pénz szükséges. S valóban az anyák kártalanítása s az összes gyermekek közösségi nevelése óriási összegekbe kerülne. Mihelyt azonban meggondoljuk, hogy ez nem holmi luksuskiadás, hanem a faj legfontosabb ügyének, a jövő nemzedék minél tökéletesebb kifejlesztésének magát a társadalmat beláthatatlan haszonban részesítő megoldása volna, akkor semmiféle kiadást sem szabad sokallani. Az persze, hogy a mai kulturtársadalmak megérték-e a kollektív nevelés áldásosságának belátására és képesek volnának-e ennek az óriási új intézménynek megvalósítására, egy oly kérdés, melyre ezúttal nem akarok felelni.

Valószínű, hogy azok, akik e rövid fejtegetést olvassák, ha szívvel-lélekkel hívei a családi rendszernek, nem fognak rögtön érvelésem előtt meghódolni. S ez természetes is. Oly óriási, nemcsak a társadalmi életet ítalakító, de az egyes embernek érzelmi megszokásait, gondolkodási sablonjait is részben egész új irányba terelő program az, amit itt csak egy-két hang erejéig megpendít ettem, hogy az ilyen gyors meghódolást nem is lehet kívánni. Erre azonban nincs is szükség. Fő az, hogy a gondolkodni hajlandó olvasók ezeket az eszméket kovászoként befogadják elméjükbe s ott működni hagyják. Ezeknek az elveknek természetes folyománya s a társadalmi viszonyoknak folyton

őket támogató fejlődése előbb-utóbb úgyis megtermi azt a belátást, hogy a kollektív nevelés a leghelyesebb nevelési rendszer, a jövő nemzedékkel való bánás terén maga az út, az igazság, az élet.

E néhány fejezet, melyekben a házasság és szerelem s a család és gyermek viszonyát bíráltam s egy, szerény véleményem szerint, a mai családnál tökéletesebb embertermelési s főleg gyermeknevelési rendszert vázoltam, tagadhatatlanul kitérést jelent írásom egyenes irányától s nem is tartozik szorosan a szerelem kérdéséhez. Azt hiszem azonban mégsem fölösleges. A szerelmet mint a házasság és család ketrec-rácsai közt búsongó, olykor szárnyait véresre verdeső rabmadarat írtam le s a ketrec s a madár pőrében a madárnak adtam igazat s a szerelem szabadsága érdekében ejtettem szót. Ez a szerelem-felszabadító gesztus azonban sokat vészít hatásából, ha a nyomán támadó aggodalmat: ki s mi fogja végezni a házasság és család nőt és gyermeket biztosító feladatait nem csitítom el egy, e feladatoknak a mainál célszerűbb megoldását nyújtó társadalmi rendszer vázolásával. E kitérés folyamán ezt a csitítást igyekeztem elvégezni. Most tehát bizonyos megnyugvással jelezhetem, hogy a gyermekszülés állami finanszírozása s a gyermekek állami nevelése azért is beláthatatlan fontosságú és azért is egy valószínű emberiség-megváltó tervezet, mivel természetes következménye a szerelem meg-

szabadulása a mai gazdasági gondoktól azaz: a felszabadult szerelem!

A mai nemi élet egy nehezékek súlyától lefelé vont, az égbe szállásra vágyó, de a rögn botorkáló léggömbhöz hasonló. E nehezékek neve: a szüléssel járó anyagi kiadások, gyermeknevelési költségek, a nő öregkori biztosítása s még egy csomó más, a nemi és szerelmi élet szabad kibontakozását akadályozó gazdasági aggodalom s erkölcsi előítélet. Ha egy új társadalmi rendszer e súlyokat kiemelné a léggömbből, ez a benne rejlő fölfelé törekvő erőnél fogva rögtön a magasba szökkenne.

TÖBBNEJŰSÉG ÉS EGYNEJŰSÉG.

Wenn der Besitz der ruhig machen soll,
Nach fremden Gütern euch nicht lüstern mochte:
Dann war' uns wohl ein schöner Tag erschienen
Wir feierten denn unsre goldne Zeit.

Goethe, Tasso.

Nem akarom annak a kérdésnek, hogy az egynejűség vagy többnejűség, az egyférjűség vagy többférjűség, a csoportházasság vagy törzsházasság avagy a promiskuitás-e az a formája a nemi életnek, mely az emberiség fejlődésére nézve a leghasznosabb összes aktáit letárgyalni. Az emberiség társadalmi fejlődése során szerepeltek mindezek: a legtöbb közülök ennél vagy annál a népnél még ma is uralkodó és ma is az olyan társadalmakban, amelyekben az egynejűség a törvényes, elfogadott és egyedül erkölcsösnek tartott nemi kapcsolat lapanganak mellékesen még mindig majdnem mind e nemi viszonylati formák. Mert nem a kezdetleges csoportházasság ismétlődése-e az, ha egy férfi társaság rendszeresen jár egy mulatóhelyre és a társaság minden tagja idővel párviszonyba kerül a mulatóhely minden tagjával? Egy bizonyos társadalmi körzet foglalkozásszerű donzsuanjai s rend-

szeresen házasságot törő női is egy ilyen csoportházasságban élő emberhalmazt alkotnak; majdnem minden u. n. donzsúan idővel összekerül itt minden rendszeresen házasságot törő nővel. Hogy az egynejűség árnyékában a többnejűség szintén virul az egynejűsége alapított társadalmakban, ez még nyilvánvalóbb. A leghaladottabb kultúrájú és erkölcsű országokban is ritka kivétel az a férfi, aki életének legalább egyes szakáiban ne élt volna többnejűségben, azaz nem tartott volna fenn egyszerre több nővel nemi viszonyt.

Nehéz a nemi kapcsolatok zűrzavarából a szociológusnak egy egységes fejlődési irányzatot kihámozni. Westermarck nagy buzgalommal igyekezett bebizonyítani, hogy az egynejűséget, egy férfi és egy nő hosszas, lehetőleg egy életre szóló együttélését az ember örökségként nyerte állati elődjétől, amelyek szintén az egynejű házasságnak hódoltak s minden más nemi élet szokás csak elfajulás ettől a természetes formától. Előtte és utána viszont mások a promiszkuitás tanának híveiül szegődtek és azt vallották, hogy az emberiség kezdetben a rendszertelen össze-vissza párosodás, a «mindenki mindenkié» elvét vallotta és gyakorolta. Valószínű, hogy teljes merevségében egyik elmélet sem állhat meg. Bizonyos, hogy az egynejű házasságot nem lehet oly kezdetleges állapotokba visszavezetni, mint amilyenekből Westermarck származtatja. Ellentmond ennek a mai házasság szerződési jellege. Ez ugyanis olyasvalami,

amiről az állatiság szélén lévő, szerződésről, hosszú lejáratú kötelezettségekről és más efféléről természetszerűleg mitsem tudó lények sejtelemmel se bírhatnak. Viszont az is igaz, hogy az állatiság szélén álló emberfajták körében ép úgy, mint az állatvilágban találhatók huzamosan, gyakran éltük végéig együttélő s nemileg csupán egymással közlekedő, tehát lényegileg monogám házasságban élő párok. Forel szerint a vagyon teremtette meg a többnejűséget, Engels szerint ugyanez épen az egynejűségnek a szerzője. Nehéz tehát a nemi kapcsolatok típusait egy bizonyos művelődési és erkölcsi rangsor szerint egymás mellé állítani s e rangsor alapján az egyik típusról azt mondani, hogy okvetlen magasabb rendű, mint a másik.

Bizonyos azonban, hogy a mai kultúr-társadalmak életében két forma áll főverseny társaként egymással szemben: a többnejűség és az egynejűség. Az előbbi azt jelenti, hogy egy férfi nemileg egyszerre több, de csupán vele érintkező nővel s mindannyival huzamosabb ideig tartó kapcsolatot tart fenn; az utóbbi azt, hogy egy férfi és egy nő huzamosabb, lehetőleg az egyik vagy másik haláláig tartó, mindenki mást kizáró nemi kapcsolatban élnek egymással. A többnejűség előnyei rideg faji szempontból szembeszökőek. Az erős, egészséges, szép, egyszóval élettanilag értékes férfi egy valóságos magtára a jeles faji tulajdonságoknak: érdeke tehát a fajnak, hogy az ily lénynek annyi utódja legyen, ahány csak lehetséges, ahány nőt csak talál, aki

hajlandó tőle fogamzott gyermeket szülni. A faj érdeke némileg antidemokrata és arisztokratikus: az élettanilag értékes kevesek minél nagyobb mértékű szaporodását kívánja és az élettanilag értéktelen magjának vesztét. Ebből a szempontból tehát az volna az eszmény, hogy a kiváló, testileg és szellemileg jeles férfiak gárdája végezze a fajfentartás munkáját és lássa el – mondjuk – munkával az egész női nemet; amit, lévén egy férfi minden évben több száz nemzésre képes, ez az élettani férfiélite teljesíthetne is.

A női oldalon nem lehet a fajérdek ilyen arisztokratikus igényű, ilyen válogató, mivel egy nő viszont életében csak igen korlátolt számú gyermeknek adhat életet. A fajfentartás virulásához tehát sokkal több nőre van szükség, mint férfira. Kevés kiváló férfi legyen a párja az összes egészséges nőknek, ez volna rideg élettani szempontból a faj érdeke. És valóban azok, akik tisztán ilyen szempontból ítélik meg a nemi kapcsolatformákat, hajlanak is arra, hogy a többnejűséget pártolják. Úgy is tagadhatatlan, hogy a durva nemi ösztön, különösen a férfit többnejűségre hajtja, azaz egy bizonyos lényel való egyesülés után egy másik felé tereli és így rövid időn belül több iránt is fogékonyá teszi. A nyers nemi ösztön csapodár, változékony s rövid lejáratú kapcsolatokat kedvel; és pedig, bár a férfinnál inkább, némileg a nőnél is. A különbség azonban az, hogy a nőt egész szervezete, főleg pedig nemi életműködései a nemi

élettel szemben óvatosabbá tevén, a nőnek ez a változékonysági hajlama is csökken.

Így viseltetik tehát a nemi ösztön, a szerelem testi gyökere. A szerelem azonban, melyről mi beszélünk, nem egy kizárólag élettani jelenség, hanem egy a lélektaniségbe benyúló és legfinomabb hajtásait épen itt sarjasztó emberi érzelem. A szerelem számára és szerelemben az állati nemi ösztönt jellemző törvényszerűségek módosulnak. Ls pedig olyképen, hogy a szerelem tagadhatatlanul az egynejségfelé hajtja az embert: úgy, hogy amily mértékben egy társadalomban, egy emberrétegben a szerelem általános és uralkodó jelenséggé lett, oly mértékben válik itt az egynejség szabálylyá. Ha tehát előbb jeleztem, hogy a szociológia nem döntött, vájjon az egynejségben vagy a többnejségben lássa-e az emberiség üdvét, a szerelmi lélektan határozottan az egynejség pártján van.»

És ez természetes is. Már maga az, hogy a szerelemben a nemi ösztön egy egyénre való irányultságát láttuk, arra vall, hogy ez az érzelem nem fog, mint durva őse és gyökere, a nemi ösztön, könnyedén egyik céltól a másikhoz ugrálni. Akár a villámcsapás hirtelenségével, akár hosszabb beigazolódás után csapjon le a szerelmi választás sugara egy bizonyos lényre a tíz- és százezrek közül, bizonyos, hogy ha valóban szerelem idézte elő ezt a választást, a szerelmes nem fogja a kiválasztott lényt hamarosan mással felcserélni. Hisz, ha a szerelmes érzi, hogy csak egy bizonyos lényben

találja meg a megfelelő párját, ha tapasztalja, hogy a szerelmi élvezetnek oly mámorát érezteti ez vele, amelyet más nem képes nyújtani, akkor mint különös szerencsének köszönhető kincset őrizni fogja ezt és nem mint holmi olcsó zsákmányt hamarosan sutba dobni. Biztosítéka ennek az a másik megkülönböztető tulajdonság is, mely a szerelmet a nemi ösztöntől elválasztja: az átszellemültség. Az igazi szerelembe a sajátos nemi vágyon kívül a rokonszenv, az esztétikai tetszés, az ízléshasonlóság, az emlékek és remények közössége, a szellemi öntükröződés, a nőnél rendszeren gyermeki, a férfínál rendszeren apai szeretet valami enyhe ize s még egy csomó más érzélem is belevegyül. Mindez együtt, egy kötegben adja az igazi szerelmet. A szerelmes nem csak nemi ösztönével, de egész lelkével, minden érzelmével és gondolatával is csüng a párján. Két nagy, szenvedélyes szerelmes valósággal egy lelki sziámi ikerpár. Testi jelképük, még pontosabb hasonlatot alkalmazva, egy olyan ikerpár volna, amely egy fejjel, de két testtel bír, «Zwei Seelen und ein Gedanke, zwei Herzen und ein Schlag». Ilyen mély és alapos összefonódásokra persze a mai többnejűsége hajló csapodár férfi aligha képes; aminthogy, mint újból és újból mondom, a tökéletes szerelem igen ritka tünemény. Igaz, nem teljesen lehetetlen az sem, hogy valaki, főleg egy férfi, egyszerre több lényt is szerethessen. Ha a férfinak tetsző s belé szerelmes több nő közül egyik se elég erős talán ahhoz, hogy a töb-

bit maga mögé szorítsa, hanem többed-magával mintegy egy vonalban marad és a férfi viszont lelkileg elég gazdag és mozgékony, hogy mindegyik iránt érzett vonzódását fel tudja öltöztetni a szerelmi érdeklődés megfelelő szellemi kristályosodásába, akkor előállhat az ideálisan több nőt szerető férfi esete. Egy szerelmi holtverseny ez a nők közt egy kivételes férfi kegyeiért. Mert valószínű, hogy csak a rendkívüli, lelkileg gazdag férfi képes arra, hogy egyszerre több nőt emelkedetten, igazi szerelemmel szeressen. A legtöbb férfi több iránytű nemi elfoglaltsága nem a lélek gazdagságáról, hanem inkább teljes távollétéről tanúskodik.

A szerelem nemesedése szempontjából, egy gazdasági hasonlattal élve, sokkal kedvezőbb a poligámiának megfelelő külterjes gazdálkodásnál a monogámiának megfelelő belterjes gazdálkodás.

A poligám férfi mindig több és több nőre vágyik; nagybirtokosi széles láthatár kell neki, hatalmi göggel néz nemi vadászterületeire s azt hiszi, minél nagyobb területen működik, annál több élvezet birtokába jut. A monogám rendszeren egyetlen egy szervezet és lélek kiskertjében ás, öntöz, kapál, ojtogat; fékezi nemi birtványát és korlátozza szerelmi láthatárát, de finom, ritka, egymást fokozó, egymást kiegészítő élvezetekhez jut. Kibontakozva a hasonlatból: a poligám ember, a szerelmi tömegfogyasztó, a donzsúan rendszeren csak a nyers nemi ösztön örömeit élvezi. A monogám férfi ellenben ezek mellett

még azokat a finomabb szellemi és esztétikai örömeket is, melyek huzamosabb együttélés folytán a lélek titkos kertjében kisarjadnak.

Mindez persze sajátos módosulásokat nyer aszerint, hogy a férfiúi vagy női oldalon állunk. Közkeletű mondás, hogy a férfi általában poligám, a nő általában monogám lény. Ez ilyen határozott ellentét formájában nem áll. Bizonyos azonban, hogy a nő hübb természet, mint a férfi. A nő bonyolultabb és nehezebben felizguló nemi apparátusa; az a tudat, hogy könnyelmű nemi érintkezés nem óhajtott megtermékenyülésre vezethet; a nő szerelmi tapasztalatlansága; a férfiak különböző szerelmi értékéről való tájékozatlansága s így bárkivel való könnyű megelégedése; a nő szépségének, nemi varázsának törekenysége és rövidéletűsége, mely a szép korszakban meghódított férfinak a kevésbé varázsképes korszak számára való megőrzésére int; egyszóval a nő egész nemi jellegének nyugodtabb, félénkebb, óvatosabb természete teszi azt, hogy a nő nem cseréli oly szívesen a férfiakat, mint emez a nőket. Részben ez a kényszerállhatatosság idézi elő azt, hogy a nő gyakran komolyan, lelkiileg meg is szereti azt a férfit, akihez kötve van; míg a csapodár férfinál a gyakori nőváltogatás nem engedi egyik vagy másik nemi viszonyt átszellemesedni, az egész lelket betöltő szerelemmé mélyülni. A nő, nemi nehézkességénél fogva, reákényszerül arra a szerelmi belterjességre, melyet az igazi

szerelmi édességek érlelőjeként jellemeztem. Kis talajon, rendszeren egyetlen férfi lényén kell néki a szerelem összes örömeit és ízeit maga számára kikertészkedni. A férfi számára nagyobb terület, sok nő, az egész női nem áll nyitva; őt lehetőségei a szerelmi külterjességre csábítják. S mégis a férfi gyakran a disznók egész sorának karjaiban nem jut el oly örömökhöz, amelyeket a gyengébb és mostohább sorsú nő a maga egyetlen igen gyenge férfijának oldalán él át.

Persze a nő jövődöbeli felszabadulása itt is, mint minden téren, a nőnek a mai férfisajátságokhoz való közeledését fogja előidézni. Sok nő, aki ma kényszerűségből a legszigorúbb monogámia erényének lemondó hősnője, a kedvezőbb viszonyok között ki fogja bontakoztatni poligám hajlamait. Igaz viszont, hogy az általános művelődési haladás és főleg a nemi ösztön finomodása a poligám hajlamok e terjedését ellensúlyozni fogják. A monogámia, azaz a minél hosszabb ideig, lehetőleg az egyik fél haláláig tartó nemi kapcsolatod uralma, ha még jó ideig nem is, sőt talán sohasem lesz általános szabály, azért mindig egy eszmény marad, mely felé a nemesebb lelkek áhítozni fognak. Goethe, aki pedig elég poligám lény volt, arra vágyakozott, hogy a más-világban csak egyszer szeressen.

Ha azonban az egyetlen, holtig tartó szerelem egyike is az emberi lélek nagy és szent eszméidéinek, azért mégis dőre túlzás ezt

az eszményt reá kényszeríteni az emberiségre és oly erkölcsi törvényeket vagy házassági szabályokat tartani fenn és támogatni, amelyek egyrészt megnehezítik a kihűlt szerelmű párok szétválását, másrészt pedig bizonyos árnyat vetítenek azokra, akik a válás jogát egyszer vagy többször igénybe vették. A törvényeknek, jogiaknak és erkölcsieknek egyaránt, az a kötelességük, hogy nagyon enyhe javító, jóraserkentő, mintegy felfelé vonó szerep mellett, az élethez simuljanak. A katolicizmus felbonthatatlan egynejtisége ép ezért egy erőszakos, az ember mai természetével nem számoló intézmény, melyet persze ép ezért az élet úton-útfélen meg is cáfol. De egyáltalában: a nemi életnek minden olyan szabályozása, mely a szerelemnek szabad fejlődését, minden irányú kibontakozását, a párok képződését, szétbomlását és újjáalakulását korlátozza, káros és az emberiség legszentebb érdekeit rombolja. Még a mai, az egyre könnyebb felbonthatóság folytán egyre inkább enyhülő házasság is ilyen. Épen ezért csak a teljesen felszabadult, az utódok eltartásának gondjaitól s minden előre megállapított szerződési kötelezettségtől ment, önmagának, visszaadott szerelem fog igazában megfelelni arra a kérdésre, hogy milyen természetű lény az ember: poligám vagy monogám? S e felelet valószínűleg az lesz, hogy az átlagemberiség poligám, a finomabb lények pedig monogám hajlamúak. Én azt hiszem, hogy egy ilyen szerződéses házasságot nem ismerő, a gyermekeket közkölségen nevelő tár-

sadalomban nem süllyedne el az emberiség a léha össze-vissza párosodás mocsarában, hanem itt érvényesülne csak teljes erejével az az igazság, hogy a nemesebb lények hajlanak a minél hosszabb lejáratú szerelmekre és eszményként csodálják a sírig tartó, egyetlen és a halálon túli életbe vetett hit reményében öröknek is nevezett szerelmet.

SZERELEM ÉS FEMINIZMUS.

Az elnyomásoknak és elnyomottságoknak abból a bonyolódott rendszeréből, amelynek emberi társadalom a neve, a gazdag és szegény, vagy a történelmi materializmus kifejezés-módjával szólva, a tőkés és munkás viszonyát emelik ki leggyakrabban és lehangosabban a legigazságtalanabb ellentét gyanánt. Amióta az emberi együttérzés gondolata felderengett, támadtak is mindig egyének és mozgalmak, melyek a földi javak egyenlőtlen megosztásában jelentkező gazdasági elnyomás ellen küzdöttek. A kereszténység is telítve volt kezdetben ezzel az elvvel s az eszményi kereszténység valóságban persze nem érvényesülő tana, erősen szegénypárti. A szocializmus ama követelménye pedig, mely kívánja a munkás számára munkájának egész ellenértékét, szintén ennek az embertelen ellentétnek a gyökeres megszüntetésére törekszik. Tele van a levegő, az emberek beszéde, sőt némileg cselekvése is a gazdasági elnyomás csökkentésére törekvő szellemmel. A leg-haladásellenesebb gondolkodók is elismerik azt, hogy a kevés dőzsölő és tengernyi szűkölködő ellentétében hallatlan igazság-

talanság rejlik. A tőke és munka harca minden kultúrtársadalom főproblémája. Minden más elnyomási mód, minden más igazságtalansági típus eme enfant gâté mellett az elhanyagolt mostohagyermek rangjára szorul vissza.

Szó sincs róla, a javak eloszlása körüli kizsákmányolásról nem lehet eleget beszélni és főleg ellene nem lehet eleget küzdeni. Nem szabad azonban elfelejtkezni a többi szintén rendkívül fontos elnyomási és elnyomottsági viszonyokról. Van többek közt egy másik viszonylat ember és ember között, amely szintén rettenetes kizsákmányolások forrása; és pedig a férfi és nő szociális viszonya, úgy, ahogy ez a nemi életet szabályozó állami intézményekben és társadalmi szokásokban, a házasságban, a nemi erkölcsben s a családi életben, de ezeken kívül, a férfit és nőt bármiféle kapcsolatba hozó társadalmi élet terén is jelentkezik. Aki egyszer ebből a szempontból elfogulatlanul tekinti át a társadalmi életet, az rögtön be fogja látni, hogy a női nem a maga összességében a szintén a maga, egészében tekintett férfinem igazságtalan elnyomása alatt sínylődik. Egyes nők, sőt egyes női csoportok persze éppen megfordított viszonyban lehetnek a férfinéppel szemben. Vannak a férfiakat kizsákmányoló, rabigába hajtó, tönkretevő nők is. Egy külön női típus, az élősdijellegű dísznő a legféltelenebb szabaddosság és életélvezés örömeit élvezve a nemi kapcsolaton keresztül megadóztatott férfivilág pénzén. Ezek azonban kivételes hely-

zetű töredéket alkotnak, mely épp oly kevésbé változtatja meg a nők általános elnyomottságának tényét, amiként pl. a német-francia háborúnak Franciaországra vonatkozólag debacle-szerű jellegét nem változtatta meg az a néhány francia részgyőzelem és egyéni siker, amely itt-ott megesett.

Mindezek dacára a női nemet a férfinem elnyomása alól felszabadítani igyekvő mozgalom sokkal fiatalabb, sokkal kevésbé elismert és sokkal kisebb sikerekkel dicsekedhetik, mint a különféle szocialista mozgalmak, melyek a szegény munkást akarják a gazdag tőkés\ zsarnoksága alól kiszabadítani. Ez persze nem jelenti azt, hogy a feminizmus néven szereplő nofelszabadítási mozgalom nem jár eredménnyel. Bizonyos azonban, hogy ma még az emberiség csak nagyon kelletlenül és húzódva akarja elismerni, hogy a női nem nemcsak egy sajátos élettani differenciálódást, hanem egy elnyomott társadalmi osztályt is jelent.

Pedig azt jelenti. Végig az emberiség történelmén előtünedezik ez az elnyomás és kizsákmányolás. A nő volt a férfi első rabszolgája. Mikor még nem született meg az a gondolat, hogy az ember dolgoztassa maga helyett az embert, élt és virult már az az állapot, mely a nőt a férfi szolgájaként mutatja. Bár e kezdetleges kor óta a házasság és nemi erkölcs némileg felemelte a nőt a rabszolga-sorból, bár a lelki szerelem és esztétikai érzék kifejlődése az egykori rabszolgák egyes utódaiból bálványozott lényeket csinált, azért a nagy tömeget nézve a

no még ma is egy elnyomott lény s nőnek születni egy születési hiba.

A nőnek körülbelül minden téren rosszabb a helyzete, mint a férfinak. A természet nagy igazságtalanságát, mely a nőt a faj teherhordójává tette – valóságos és jelképes értelemben – a társadalmi viszonyok tetézik. Bent a családi életben s kint a társadalmi munka terén egyaránt megszokott rövidülni a nő. Ha férfi és nő ugyanazt a munkát végzi, a nő kevesebb fizetést kap. A legtöbb állás még ma is a legtöbb államban hozzáférhetetlen a nő számára. Temérdek élvezet, szokás, szabadság, tilos neki. Természet, állam, társadalom, társaság szigorú vele szemben; tételes törvények, erkölcsi szabályok, illetanok követelőzőbbek vele szemben. S az életlehetőségek e nagy bankjegyeinek megvonását látva csak gúnyként hat az udvariasság apró pénzének elébe szórása.

Természetes eredménye ennek az elnyomásnak a női nem testi és lelki elnyomorodottsága vagy legalább is az a tény, hogy a legtöbb nő nem éri el a testi és lelki fejlettség ama színvonalát, amelyre igazságos társadalmi viszonyok közepette felemelkedett volna. S a viszonyok nyomása alatt elsatnyult szervezetben, főleg pedig leigázott lélekben a szerelem se bontakoztathatja ki mindazt a sok értéket, melyet magából kisarjasztani képes volna. A legtöbb mai nő szerelme, ha nem számítás-szülte álszerelem, akkor halvány pincevirág; egy rab lelkének vérszegény, illattalan, avagy

beteges rothadási kigőzölgésektől körüllegett hajtása.

Nyilvánvaló tehát, hogy a nő gazdasági felszabadulása rendkívül mértékben emelné a női nem színvonalát s főleg szerelmi képességeinek megadná a szabad levegőt és napfényt. Küzdeni a női jogokért oly törekvés, mely nemcsak a nőnek s ez által az egész fajnak, de sajátosan a szerelemnek szempontjából is végtelen horderejű. Ami természetes is; a feminizmus ugyanis nem egyéb, mint a nők teljesjogú emberekké való emeléseért küzdő mozgalom. Tehát csak egyik csatateret annak az óriási harcvonalnak, melyen az összes emberek egyenjogúságáért, az általános igazságosságért folyik a küzdelem.

Mert ha dőreség is az egyenjogúság fogalmát összetévesztve az egyenlőség fogalmával azt vallani, hogy az emberek közt nincs különbség, viszont kétségtelen, hogy alig van a normalitás határán belül maradó embercsoport, amelyről eleve ki lehetne mondani, hogy valamelyik társadalmi tevékenységre alkalmatlan volna. A néger kétségtelenül egy alacsonyabb fejlődési fokot képvisel, mint a fehér; de azért egyes néger a fehérnek vezetett művelődés legmagasabb csúcsaira is felküzdötték magukat. A nők is tagadhatatlanul átlagban fejlettebbek, mint a férfiak; nem oly értelemben, ahogyan egy állatfajta alsóbbrendű a másikonál, hanem amiként egy kisebb teljesítőképességű gép alsóbbrendű egy nagyobb teljesítőképességűnél; ez az átlagos fejlet-

lenség azonban csak egy elméleti igazság, amely egyáltalában nem akadályozza meg azt, hogy egyes nők a legemelkedettebb és legspecializáltabb tevékenységeket betölteni tudják. A társadalmi életet tehát majdnem teljesen elzárni a nők elől, hallatlan igazságtalanság s bűn maga a társadalom ellen. Minden lehet a nő, ha hagyjuk, hogy megkísértse. Kivéve: férfi. Egy ily természetű kivétel azonban a férfinál is fennáll. Hogy az átlagos eredmények terén a női-nem a férfi-nem mögött visszamarad, ez nem ok arra, hogy elzárjuk előle az érvényesülést. Az a felfogás, mely egy csoport általános alsórendűségéből e csoport minden egyes tagját súlytalanul kizáró vagy pláne becsmérítő ítéleteket alkot, jogossá tenné pl. a kultúrában visszamaradt népek s az alsóbbrendű osztályok elnyomását is. Nem engedni bizonyos pályákra a nőket, mert a nők általában ezen vagy más pályákon kevesebbre képesek, mint a férfiak, semmivel sem igazságosabb, mint az a felfogás, mely a magyarokat vagy szlávokat nem tartja a tudomány művelésére hivatottaknak, mivel e téren átlagban kevesebbet alkottak eddig, mint a tudomány terén vezető nemzetek. A nemesi kiváltságok igazságtalansága is abban rejlett, hogy a nemeseket egyenként, személyenként apriori előnyben részesítette, pedig legfeljebb csak sommásan, nagy általánosságban lehetett, illetve lehet kimondani, hogy a nemesek, illetve jómódúak fejlettebbek az alantas tömegnél. Íme, a nőket elnyomó férfigondolkodás testvér a többi elnyomási

hajlamokkal, melyek hol nemzetet, hol osztályt sújtanak. Az elnyomási hajlamot szülő érzelmi nemtelenséghez, a minden egyénben és csoportban létező önzéshez mindeme esetekben egy gondolkodási hiba járul; az ugyanis, hogy csak bizonyos nagyjában érvényes, több-kevesebb százaléknyi igazság-tartalmú tételeket, melyek csoportokkal szemben annyira-amennyire indokoltak lehetnek, egyes egyének mellének szegeznek, akik pedig egyénenként is megítélhetők volnának.

Bármily elháríthatatlan természetességgel folyik azonban a nő-felszabadítás helyessége abból a – persze vitatható – igazságból, hogy minden ember-ábrázatú lénynek joga van a szabadságra s munkája ellenértékének élvezésére, mégis a férfiak igen nagy része ellensége a feminizmusnak. És pedig igen sok olyan is, aki minden más téren hive a jogok kiterjesztésének s a kizsákmányoló, elnyomó egyének és csoportok letörésének. Hisz maga a szociáldemokrata mozgalom is csak ímmel-ámmal foglalkozik a nő-felszabadítás tanával s főleg ennek távolabbi következményeit, a családi kötelek meglazulását s a nemi erkölcs megmásítását igen plátóilag támogatja. Mi a magyarázata ennek? Mint minden széleskörű társadalmi jelenségnek, ennek is sokféle oka van. Legjellemzőbb és talán a legerősebb azonban az egész férfivilág félelme a nő mai típusának elváltozásától s egy új, tisztán persze nem látott, de dőre rémképként ezer falra festett típus kialakulásától. Még azok a fér-

fiak is, akik elméjükkel hívei a feminizmusnak, érzelmeikkel, esztétikai hajlamukkal, ízlésükkel igen gyakran feminizmus-ellenesek. Ennek eredményeként mint közéleti személyek, tehát mint politikusok, írók, tudósok, publicisták óhajtják az új nőt, de mint szerelmesek, férjek, fivérek, családapák, egyszerűen magánemberek a régi felé hajolnak. Ez a meghasonlottság persze nem egészen érthetetlen; mert az új nő-fajta csak az új társadalomban, az egész vonalon megváltozott körülmények közt fogja kifejteni értékét és varázsát. A mai nő-típusnak vannak viszont a mai viszonyokban nyakig élő ember számára kétségtelen előnyei és értékei. Emberi dolog tehát, hogy a szellemileg a jövő felé haladó s így nő-felszabadítást követelő férfiak a jelenben élő testi és érzelmi életük számára, *«magánhasználatra»* mintegy a mai nőt óhajtják.

Mi a különbség azonban a régi és új nőtípus között? Mik azok a változások, melyeken a nőnek át kell mennie, hogy a mai nőből eme jövőbeli magasabbrendű lényé fejlődjék. Egyáltalában mi ez: mai nő és jövőbeli-nő? Hogy a legutolsó kérdésre feleljek a legelőbb: a két típus ellentétbe helyezése nem azt jelenti, hogy a mai összes nők egyenként s kivétel nélkül egy bizonyos sajátos testi, szellemi, erkölcsi jelleggel bírnak s a jövőbeli összes nők szintén egyenként s kivétel nélkül csupa más tulajdonság birtokosai lesznek. Nem: a «mai nő»-kifejezés csak a mai kapitalista társadalom, főleg a fejlett polgárságú társadalom

középosztálybeli nőinek bizonyos átlagos típusára vonatkozik. Már a proletárnő és a legfelsőbb rétegek nője is eltér ettől a típustól. Mivel azonban mégis a házasság intézménye, a nemi erkölcs, a családi élet, továbbá a szerelemről s női hivatásról való vélemények, amelyek ennek a mai nőnek a karakterét megszabják, az egész társadalmi létra mentén éreztetik hatásukat, az összes nők lelkileg többé-kevésbé egyenruházottakká válnak. *Mai nő* tehát egy átlag-meghatározás, egy képzelt típus, mely tökéletesen a mai nők egy töredékére illik, bizonyos mértékben azonban az összesekre. Ugyanígy kell felfogni a *«jövő nője»* meghatározást. Ez is csak egy elképzelt típus, mely a jövőbeli társadalmi változások folytán egész testi és lelki lényükben megváltozott nők átlagát fogja képviselni. Természetes, hogy még tetemesen megváltozott társadalmi viszonyok mellett is sok nő lesz a mai értelemben nő, csak egy kis rész lesz méltó az új nő névre. A fejlődés ugyanis nem egyszerre, hanem részletekben alakítja át az emberiséget. S a nők lelki jellege is úgy fog megváltozni, ahogy egy hadsereg egyenruhát változtat, csapattestenként, fegyvernemenként, rétegenként és csoportonként.

A mai nőnek átlag-fajtája, nemkülönben az a női eszmény is, amit a ma uralkodó felfogás mintaképként állít a női nem elé, egy, a *szolgaiság hatásaitól megnyomorított nő*. A mai állam a házasságot az egyedül helyes nemi kapcsolatként védi és – plátóilag persze – támogatja is, a társadalom

pedig a nemi erkölcsben nyomást gyakorol a házasság érdekében. A mai társadalmakban az a nő igazán erkölcsös, aki nemi életét a házasságban éli ki; minél jobban találja bele magát ebbe az igába s minél tovább tud egy igában megmaradni, annál erkölcsösebb. A család mai alkotmánya szerint azonban a férj az uralkodó s az asszony és a gyermekek az alattvalók. A nő tehát alapjában a házasságban, ahova érdeke és a közerkölcs beutalja, egy szolgálószerű alkalmazott s az igazi jó feleség egy szolgálélek, vagy legalább is az, aki a szolgálós szerepbe beletalálja magát. Mi mindenbe megy bele egy házasságra lépő nő! Szerződésileg leköti magát nemi hűségre! Elvállalja előre ki nem kötött ellenszolgáltatásért gyermekek születését, nevelését s bizonyos házi munkák teljesítését. Ki van tehát téve a férfi önkényének; ennek kegyeitől, jó vagy rossz szívéből, fokozódó vagy csökkenő szerelmességétől függ ellátottságának foka, az a táplálkozásbeli, öltözködésbeli, szórakozásbeli és szabadságbeli színvonala, melyen élete mozoghat. Igaz, hogy a törvény kényszeríti a férfit a nő eltartására, ha elküldi magától; amíg azonban vele él, nem szól bele a bánásmód és ellátás fokának kérdésébe. A nőnek tehát ha élete nem is, de szabadsága és életberendezési színvonala ki van szolgáltatva a férfinak. A feleség férjének ha nem is rabszolgája, de mindenestre jobbágya.

A gyenge mindig alkalmazkodni kénytelen az erős teremtette viszonyokhoz, a nő

is tehát a házasságban alkalmazkodni kénytelen a férj szeszélyeihez. Amiként a nő már az által, hogy a legtöbb esetben szerelem nélkül lép a házasságba, tulajdonképpen prostitúálja a testét, azonképen a férfi életfelfogásához, gondolkodás-módjához, egész egyéniségéhez való alkalmazkodás által eltorzítja és elnyomorítja erkölcsi lényét. A legtöbb férfi megköveteli, hogy a felesége magát az ő hajlamainak, érzelmeinek, ízléseinek, sőt sajátos gyöngeségeinek alárendelje. S a szerelem lélektani ismerete ezt érthetővé is teszi; mert hiszen egyik fő feltétele ennek, hogy ez az érzelem kifejlődjék, a lelki összhang. Gyászos összhang s csak álszerelem azonban az, ha nem a lelkek magától támadó egybecsengéséből keletkezik az összhang, hanem az egyik fél szellemi öngyilkossága, lelki kényszer-átalakulása folytán!

Tagadhatatlan, hogy ez a mai nőtípus szolgálaias zamatú jellege dacára is bír igen sok varázssal. Hisz már maga a nemi ösztön is úgy működik a két nemnél, hogy a férfiban az enyhe zsarnokoskodás hajlamát s a nőben a mérsékelt megalázkodási vágyat idézi elő. Ezek a normális szerelemnek megnyilatkozásai természetes élettani termékek s ép ezért enyhébb kiadásban bár, de bizonyára fenmaradnának egy a no teljes felszabadítását végrehajtó társadalomban is. Az alárendeltség rendkívül csekély mértékben s kizárólag a nemi kereteken belül a nőnek természetes sorsa s ép ezért reá nézve is boldogító és üdvös. S ennek az

alárendeltségnek a mai társadalmi viszonyok folytán történő fokozódása is hoz létre női erényeket, melyek ugyan az alaposabb vizsgálat előtt erényekként nem állhatnak meg, de illúzió-keltő képességüknel fogva bizonyos mű- és pótvarázssal látják el a not Az uralkodó társadalmi rend dicsérői eme varázsok miatt magasztalják a nőt s főleg a szende, jó feleséget az önfeláldozás, szelídség, tisztaság angyalaként. Valami tisztább, nemesebb és magasabb rendű lényként állítják elénk az ilyen nőt s azt vallják róla, hogy a férfit magasabb lelki színvonalra emeli.

Nos, mind e széles körben elterjedt véleményeknek van valami igazságtartalma; a nő magasrendűsítésében, angyallá avatásában is van valami igazság. Ez a porszemnyi igazság-arany a töméntelen tévedés-iszapban a következő: A mai ádáz létért való küzdelemben, mindenkinek harcában mindenki ellen egy-egy nő egyénisége és lelki légköre alkot harcmentes területet. Eltekintve kevés kivételtől, az egész emberiség egy óriási harcos tábor, ahol többé-kevésbé mindenki ellensége mindenkinek; vagy legalább is mindenki fegyverben álló katona s esetleg harcos ellenséggé válhat. Az érdekharc folytonosan töltött fegyverrel járó katonája a legkritkább esetben keres a másik férfiban lelki rokont, szellemi társat, üdítő forrást, vagy lelki nyugvó párnát. Már Kant így szólt barátaihoz: «Barátaim, nincsenek barátok.» Ily körülmények közt a ma még társadalmilag

nem dolgozó, pénzt, állást, sikert nem zsákmányoló nők természetszerűleg a békés nyugalom szigeteiként tűnnek fel s szelíd, sőt emelkedett érzelmek szétsugározhatóivá válnak. Sokan ép ezért tartják a női nem kilépését a munka terére egy káros, a nőt eldurvító és elnőietlenő mozgalomnak. Tévesen persze, mert hiszen e felfogásból hiányzik az a belátás, hogy a polgári nő mai szelídsége, békés harciatlansága inkább csak a nyomorékok, a be nem sorozott untauglichok, a kényszer-békekedvelők tulajdonsága. A mai társadalomban a legtöbb nő nem tehet okosabbat, minthogy egy férfi mellett a verőfény, a béke, a jóság varázsát árassza, hogy úgynevezett jó feleséggé és anyává válják. Ez azonban a legtöbbször nem az igazi verőfény s nem az igazi béke, mert nem a szabad elhatározás termékei, hanem kényszerűségből fakadó beletörődések. A férfi a hitvesnek ezeket a felmagasztalt erényeit végső elemzésben a legtöbbször ép úgy csak megvásárolja, mint a villamos világítást, a légfűtési vezetékét s más lakásberendezéseket. *A tűzhely angyala tehát tulajdonképpen egy erkölcsi kályha* mely mint ilyen alkalmas ugyan a férfilélek felmelegítésére, nem képviseli azonban a nő összes emberi és nemi értékeit teljes pompájukban kibontakoztató típust, a nő igazi s helyes fejlődését mutató eszményképét.

Ez az eszmény, mely egész más képet fog nyújtani, csak egy más társadalmi berendezkedésben valósítható meg; már természetesen amennyire eszmények egyálta-

lában megvalósíthatók. A felszabadult nő tehát nem durvább, hanem nemesebb lesz a mai nőnél. Mindenesetre az a jövőbeli nő, aki a nőfelszabadulás nyomán fog támadni, tetemesen fog különbözni a mai átlagnőtől. Eltekintve azoktól a gazdasági és jogi megkönnyebbülésektől, amelyekben egy igazságosabb és célszerűbb társadalom a nőt, mint embert fogja részesíteni, a nőnek, mint nemi lénynek felszabadulása a mai házassággal és erkölcsessel járó rabság alól valóságos csodaszerű emelkedést fog előidézni. Egy előbbi fejezetben jeleztem, hogy úgy a fajnak, mint az egyénnek érdekeit szerintem a mai házasságon és családon alapuló nemi élet helyett jobban szolgálná egy a nemi kapcsolatot teljesen magánügyé tevő, a gyermekek megszüléséért a nőt javadalmazó s a gyermekeket magukat köznevelésben részesítő rendszer. Hogy a nő ily körülmények közt nem adná el testét, nem kötne szíve ellen házasságot s viszont, hogy csak egészségének és testi ruganyosságának kímélése tartaná vissza a szüléstől, ez majdnem bizonyos. A nemi élet, a szerelem és szülés, a mi ma számára a lelki megalázkodás, anyagi gond és testi leromlás forrása, ebben a társadalomban a lelki ki virulás és gazdasági siker alapja lehetne. Már ebből is kiolvasható, hogy én a nő felszabadulásától s általában a jövő társadalomtól nem a nőnek, mint nemi lénynek elsikkasztását várom. A feminizmus téves felfogása az, mely a nőben elnyomandónak, visszafejlesztendőnek vallja a nőtényt s a

jövő magasabb rendű nőjét egy oly lényként fogja fel, mely az emberi képességekben a mainál sokkal fejlettebb, de nemi mivoltát illetőleg kevésbé kidomborodott lesz. Ellenkezőleg; a nő felszabadítása nemcsak emberibbé fogja tenni a nőben az embert, de nemibbé a nemi lényt is.

Bizonyos téves feminista irányzatok, melyek a nőben az embert a nő rovására túlságosan hangsúlyozzák – ami különben érthető és menthető, ha a mai megfordított állapotra való visszahatásként fogjuk fel őket – az emberi nem s így a nő fejlődési törvényeit nem ismerő antifeministákban azt a hitet ébresztették, hogy a jövő nője egy nemileg elcsenevészedett, testileg elférfiasodott, de természetesen csak a férfi torzképét nyújtó lény lesz. Mi sem nagyobb tévedés ennél. Ha meggondoljuk azt, hogy a kezdetleges vagy alacsonyabb kultúrájú népeknél a másodlagos nemi tulajdonságok, a nő hajzata, emlői, csípőszélessége, a férfi arcszőre stb. nem oly fejlettek, mint az emelkedettebb műveltségűeknél, nemkülönböztetve azt is, hogy a kultúrnépek alsóbb osztályainál ezek a nemi jellemvonások szintén gyengébbek, mint a felsőbbeknél, akkor nyilvánvalóvá lesz számunkra az a törvény, hogy a jóléttel, szabadsággal és műveltséggel a férfi és nő nemi jellege nemhogy elmosódnék, hanem ellenkezőleg kiélesedik. A kultúrnő inkább nő, mint a barbár nő s a kultúrférfi inkább férfi, mint a barbár férfi. Az alsóbb fejlődési fokokon ugyanis az ember egész megjelenését bizo-

nyos csenevész és fejletlenség jellemzi s ez meglátszik a testi nemiségen is. Ezért lehet mondani, hogy a primitív férfi és nő nemi szempontból közelebb vannak egymáshoz, mint a fejlett férfi és nő. S lehet tehát azt is állítani, hogy az oly társadalomban, mely a nőt a mainál több szabadsághoz, nagyobb jóléthez, könnyebb érvényesüléshez fogja juttatni, nemileg is virulóbb, női mivoltában is gazdagabban kialakult lesz az emberiség szebbik fele, mint amilyen ma.

A férfi és nő e nemi távolodásával párhuzamosan fog végbemenni az emberi közeledés. Már ma megállapítható, hogy azokban a társadalmakban és rétegekben, ahol a nő viszonylag kedvező körülmények közt él, testmagassága, testi ereje, értelmisége, egyszóval általános emberi tulajdonságai emelkednek. Legdöntőbb példa erre Amerika. Az anyagi jólét és szellemi szabadság tehát gazdagítják a nőnek emberi oldalait és közelebb hozzák ez által a férfihoz. A felszabadult nőből egyre inkább ki fognak veszni a léleknek azok a ma sajátosan nőieseknek vallott, jórészt pedig szolgálai és gyermeki vonásai, melyek ma még tagadhatatlanul jellemzik a nőket: az érzelmi ingatagság, alakoskodás, karakter telenség, fogyatékos felelősségérzés, hazudósság, földhöztapadottság s még egy csomó lelki tökéletlenség. Igaz, amennyiben mindez nemileg a nő egész szervezeti berendezésének is eredménye, meg fog ezután is maradni.

Egy nemileg viruló, a férfit jobban vonzani és a gyermeket könnyebben meg-

szülni tudó s viszont emberileg is fejlettebb, szellemileg a férfihez közelebb álló lényt fog teremteni a feminizmus diadalrajutása. Nemhogy a nőstény, a szerető, az anya típusa e diadalrajutás folyamán elkallódnék, hanem ellenkezőleg, ezek is szabadabban fognak kibontakozni, akárcsak a nőben lévő szociális és szellemi lény. S a nőfelszabadulás nemhogy elvenné a nőnek sajátos női önérzetét, hanem emberi önérzetének megnövekedésével együtt megtoldja ezt is. Mert az igazi feminizmus nemcsak az embert szabadítja fel a nőben, de a nemi lényt is. *Nem lehet ezt eléggé hangsúlyozni.* A női jogokért küzdők tábora gyűlhelye azoknak a testileg mérsékelt varázsú, de szellemileg fejlett nőknek, akik éppen eme testi igénytelenségüknél fogva a mai társadalmi viszonyok között nem tudnak értéküknek megfelelőleg elhelyezkedni. E nők, akik közt nem egy bizonyos nemi közép-fokot képvisel, azaz lelkileg, de gyakran testileg is egy átmenetet alkot a két nem közt, nein annyira tanaikkal, mint inkább lényük eleven és akaratlan példaadásával azt a tévhitet táplálják, hogy a jövő asszonya egy elnőietlenedett nemnélküli lény, egy csak emberi tulajdonságok által jellemzett férfínő lesz. Ez azonban nagy tévedés. Bizonyos, hogy a nőfelszabadulás, miként minden nőnek, úgy a nők közt levő nemi közép-fokoknak is meg fogja adni az érvényesülési, sőt amennyire erre hajlanak, a szaporodási lehetőséget, azonban a már előbb jelzett törvénynél fogva, amely szerint a

külső körülmények javulása a nemi jelleget nemhogy elmosná, hanem ellenkezőleg ki-domborítja a testileg jelentéktelen s csak szellemileg kiváló nőknek az elszaporodása nem valószínű. Legalább is az emberi gazdaságnak és művelődésnek egészen beláthatatlan és ma még nem is sejthető megváltozása volna szükséges ahhoz, hogy a homo sapiens életében ismétlődjék a rovarvilág csúcának és csodájának, a méhkasnak a rendszere, ahol a munkásméhek, ezek a mi feminista vénleányainkhoz annyira hasonló csenevész nőtények képviselik a legnépesebb, a társadalmat fenntartó és irányító elemet. A szerelemnek mindenesetre egy oly fejlődési irányzat kedvez, mely a nő szellemi megerősödése s így a férfihez való közeledése mellett, a nő nemi jellegének kiéle-sedését szolgálja. Ez a nemi jelleg természetesen csak az első és másodsorban jövő nemi jellemvonásokat, a testi nemiséget zárja magában. A nő lelki lénye hova-tovább egyre kevésbé fogja mutatni a nemi jelleget. Igaz, a nemi életet szolgáló élettani be- rendezések bizonyos hatást mindig fognak gyakorolni a női lélekre. Ez azonban inkább csak a léleknek bizonyos gyöngítésében, lefelévonásában fog megnyilatkozni s nem erősen elkülönült női lelki alkatban. E két elemnek: a testi nemiségnek s a lelki emberiségnek küzdelme vagy inkább kölcsönhatása persze megmarad s egy bizonyos bájta mindig fog kölcsönözni a nőnek. A feminizmus távlatában eszményként

egy a nemi képességek és díszek teljével ellátott s a testi-lelki emberiség legmagasabb fokára emelkedett nő áll. Jelképes formában megérzékelte ezt az eszményt a klasszikus görög szobrászat sok nőt ábrázoló remeke, melyeken a finom domború emlő-pár s a széles csípő a nősténység jogait hirdeti, a férfitestre is illő arc ellenben a lélek nem-fölötti átszellemültségét sejteti.

ÁLLAM ÉS SZAPORODÁS.

Ihr führt in's Lehen uns hinein
Und lasst den Armen schuldig werden,
Dann überlasst ihr ihn der Pein.

Goethe.

Több szempontból lehet, ha talán nem is hajszaléles, de eléggé határozott elválasztó vonalat az állat és ember közt megvonni. Franklin például szerszámcsináló állatnak nevezte el az embert, célozva arra, hogy a szerszámkészítés által emelkedett ki az ember az állati sorból s vált valójában emberré. A nemi élet terén is van egy jelenség, melyet az ember létesített s az állatnál nem lehet feltalálni, mely az ember sajátos szellemi és technikai eredményeiből származik s melyet ép ezért, az ember egy megkülönböztethető sajátságaként lehet tekinteni. *Az ember egy szaporodását tudatosan szabályozni képes állat.* Míg az állat a nemi ösztön hatása alatt szinte vakon a maga jövőbeli, sőt olykor pillanatnyi érdekére sem tekintve közösül és szaporodik, az ember mindezt szabályozni, befolyásolni, esetleg egészen beszüntetni képes. Az állat szaporodik a természeti erő hatása alatt, melyet csak a fajnak szaporodási törvényei

határolnak s így a faj minden példánya körülbelül egyforma szaporaságú. A méhek s más rovarfajták sajátos szaporodási törvényei nem rontják le ezt a szabályt, mivel itt a faj egyes egyéneinek kikapcsolódása a szaporodásból s általában a szaporodás sajátos szervezettsége nem tudatos választás s esetleg más szaporodási lehetőségekről való lemondás eredménye, hanem ösztönök származéka. Az embernél ellenben a szaporodás ügye a tudatos akarat fennhatósága alá került, s az egyes egyének illetve egyes párok hajlamától függ minden egyes ilyen egyénnél vagy párnál a szaporodás mértéke. Elgondolva, hogy az ész és akarat élet-szabályozó hatalmának ez mily felemelő sikere, különös bosszúság támadhat az emberben a mai állami törvények és erkölcs-tanok ellen, amelyek ezt a nagyszerű eredményt majdnem semmivé tapossák. Teszik ezt a szaporodás szabályozására alkalmas tényezők ellen történő küzdelemmel. E tényezők: a nemi élet törvényeiről való ismeretek, melyek a közösülés bizonyos módjainak megválasztását lehetővé teszik, az óvszerek használata s végül a magzat-elhajtás alkalmazása. Mindezek ellen küzd az uralkodó erkölcs és illemtan s egyesek ellen a büntető-törvénykönyv is. A helyes nemi ismeretek elterjedését, a felnőttek nemi felvilágosulását megnehezíti az iskola, a közszellem prüdsége, a nőiesség téves értelmezése s egy csomó más társadalmi maradiság. Ugyanezek s más befolyások küzdenek az ellen, hogy a – drágaságuknál

fogva úgy se eléggé széles körökben használt – óvszerek használata is lassan terjedjen. A magzatelhajtás ellen pedig állami törvények is felvonulnak. Állam és erkölcs tehát oda tolakodnak a szerelmesek közé, befúrják tekintetüket a hálószobákba, ráteszik kezüket a nő testének szentek-szentjére s a testével rendelkezni akaró nőnek nagy hetykén odavetik: el a kézzel!

Nem akarom a régi kérdést, hogy a legszigorúbb tudományos szempontból nézve a megtermékenyített pete s általában a fejlődés legkezdetén lévő embrió, ember-e vagy sem, most itt legöngyölíteni; bizonyos, hogy az úgynevezett józan ész s az egészséges érzés számára még nem az, s így a terhesség legkezdetén történő magzatelhajtás nem nevezhető emberölésnek. Az állam tehát nem egy már létező embert véd meg beavatkozásával, hanem önző okból beleitolakszik egy egyén legsajátabb magánügyébe: teste minden részével való rendelkezési jogába. Hogy mily stádiumában a magzatfejlődésnek esik el ez a felfogás s válik esetleg jogossá az államé, az nem tartozik ide; elég annyi, hogy a magzatelhajtás jogának mai korlátozási módja, amely megakadályozza, hogy a nő szabadon megszabaduljon teste gyümölcsétől, mikor ez a gyümölcs még a legalsóbbrendű lényekkel azonos fejlődési fokot s távrolól se emberi színvonalat képvisel, a legkétségtelebb állami zsarnokság bizonyítéka.

Az állam azzal indokolja paragrafusait, hogy vele a gyermeket védi és a szaporo-

dást segíti elő. Valójában azonban csak a maga érdekeit védi az egyén rovására. A mai állam azért ellensége ezeknek a szaporodás szabályozó eszközöknek és módszereknek, mert neki elsősorban nem minőségbeli, hanem mennyiségbeli népemelkedés, főleg pedig sok katona, olcsó munkáskéz: rabszolga kell. A felsőbb osztályokban úgyis minden erkölcsi és állami akadály dacára érvényesül a szaporodás tudatos szabályozásának vívmánya. Ezek az osztályok hívei a fennálló állapotoknak, mert jólétük lehetővé teszi, hogy ennek összes kellemetlenségeit kikerüljék vagy letompítsák s mert azt hiszik, hogy egy új igazságosabb társadalom az ő költségükön, esetleg tagjaik élete árán valósulna meg.

Ha a mai társadalomnak komoly szándéka volna a szaporodás támogatása, akkor nem ama útvonalon örködnék [^]tolakodó erénycsőszként, amely a nemi egyesüléstől a gyermek megszületéséig húzódik, hanem azon, amely a megszületéstől a felnőttéig vonul. *Azaz nem a fogamzás meggátlását helyezné erkölcsi tilalom alá s a magzatelhajtást büntetné, hanem garantálná a már megszületett gyermekek felnövekedését.* A tilalom és üldözés azonban kevésbé költségesnek tűnik fel, mint a gyermekek felnövekedésének állami garantálása s jobban is felel meg a mai államok és társadalmak szellemének.

SZERELEM ÉS EUGÉNIA.

«Amour réparateur du monde
Réveille les coeurs assoupis.»
Béranger.

Mióta csak van szerelem, az emberiség nemcsak szeret, de tépelődik, gondolkodik, elmélkedik is a szerelemről. A költők, dalnokok, mesélők műveiben, melyek ennek az érzésnek leírását adják, minduntalan megcsendülnek aksiómák, tételek, szabályok, melyek a szerelem bujával-bajával szemben való állásfoglalást jelentenek. A költészet a szerelem alchimiája; egy babonákkal, téveszmékkel és túlzott egyénieskedésekkel telített eszmevilág, melyben azokban a helyes sejtések, sőt kész szerelemlélektani tételek villámai cikáznak. Ép, ezért a nagy költők műveiből sok helyes, a szerelemre és a szerelmességre vonatkozó irányítást lehet nyerni

Az emberi szellem fejlődésének meg felelőleg a költészet után a tudomány is egyre behatóbban kezd foglalkozni a szerelemmel és főleg ennek a szaporodásra nagy befolyást gyakoroló elemével, a párválasztással. Egy egész külön tudomány: az eugénika ragadta meg itt a kutatás és irányítás

munkáját. Bár a nemi életnek az egyes ember legbensőbb énjével s a legérzékenyebb lelki pontjaival való összefonódottságánál fogva radikális és tömegekre kiható újításokat ennek az új tudománynak eredményei még nem tudtak előidézni, azért elvei és irányai alapján helyesek lévén, nagy a jövője és üdvös a munkája.

Az eugénika mindazoknak az ismereteknek és módozatoknak a tudománya, melyek alkalmasak az emberi faj megnevesítésére. Mint minden rész tudomány, ez is, ha alapjait és távolabbi összefüggéseit is tekintetbe vesszük, óriási méretűvé szélesedik; az élet alapkérdései, az átöröklés problémája, az elfajulás kérdése, az emberi érték ügye, tehát a faji és egyéni élettan leghomályosabb és legkényesebb kérdései gombolyodnak össze az eugénika területén. Ép ezért ma még ennek a tudománynak csak bizonyos nyilvánvalóan célszerű, már alacsonyabb fejlődési fokokon is ismert, egyes népek régi szokásaiban már jelentkező követelményei nyertek általános helyeslést; elsősorban az úgynevezett negatív eugénika ama követelménye, hogy az alsórendű, silány emberanyag: az iszákosok, elmebetegek, megrögzött gonosztevők kirekesztődjenek a szaporodásból. Egyes amerikai államokban ezek számára házassági tilalmakat iktattak törvénybe, sőt egyes kategóriákhoz tartozókat műtéttel tették a szaporodásra alkalmatlanná. E mellett pedig szerte a földön egyre inkább terjed a közfelfogásban s nyer önkéntes követést az az

elv, hogy a súlyosan és kétségtelenül elfajultak ne szaporodjanak.

Bármilyen indokolt az elméleti fajnevesítésnek ez a kiselejtező munkája és általában mindama törekvése, mely egy egészségesebb, erőteljesebb, szebb és értelmesebb emberfajta életrekelését célozza, azért nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy addig, amíg nem ismerjük az átöröklés törvényeit, amíg nem tudjuk, hogy melyik az a fok, amelyen innen a degeneráltság az utódokban regenerálódásnak adhat helyet s általában mily mértékű elfajultság az, mely egy bizonyos egyént a mai egyre inkább differenciálódó, tehát egyre egyoldalúbb embereket is elhelyezni tudó társadalmakban használhatatlanná tesz, addig az eugénikának őrizkednie kell a túlzott szigortól s túlkegyetlen selejtezési javaslatoktól. Ebbe az eugénikától méltán sokat váró emberiség annál is inkább belenyugodhatik, mert van az eugénikának egy nagyon értékes segítő társa, pótlója és tökéletesítője. amely ősidők óta végzi a fajnevesítés és fajjavítás munkáját. Ez pedig nem más: mint a szerelem.

Végérvényes tudományossággal még nem lehet ugyan bebizonyítani, de igen sok valószínűség szól amellett, hogy a szerelemben fogant gyermekek erősebbek, szebbek, életrevalóbbak, mint a múltó kéj fellángolás vagy a hűvös észfrigyek sarjadékai. A törvénytelen gyermekeknek, az u. n. «szerelem gyermekeinek» a törvényesekénél nagyobb halálozási arányszáma, nagyobb mérvű hajlama az elzüllésre és bűnözésre, nem szól eme

vélemény ellen, mivel a törvénytelen gyermekek csak igen kis részben valóban a szerelem gyermekei s nagyobb részben múltó kéjvágy, fiatalkori könnyelműség vagy üzleti prosztituálódás termékei. Hogy a szerelem mintegy tudattalan eugénika, azt a párválasztás minden mozzanata bizonyítja. A férfi és nő egyaránt abból a szempontból mustrálják az előttük feltűnő s nemi megkívánást ébresztő lényt, amelyek az eugénika céljai is: az erő, az egészség, szépség, értelmesség szempontjából. Igaz, a szerelmes nem űz tudatosan biomérikát, nem gondol okvetlen arra, hogy a kiválasztott lényben egy bizonyos megszületendő lény mintáját és tervét lássa, tudattalanul azonban mégis ilyesmi történik a szerelmes lélekben. Ellen Key-nak az a mondása: «Die kommende Generation muss hervorgeliebt werden», helyesen mutat reá a szerelem eme eugénikai feladatára. Tény az is, hogy a szerelem nem tisztán csak egészséget, erőt s más kétségtelen tenyésztési értékeket hajszol, hanem gyakran kétes értékű hatásokon, az elfajultság, a korhadtság tüneteinek is kigyullad. Mint könyvem elején kifejtettem, a szerelmet nemcsak az objektív, általános emberi értékek jelentkezése: a szabályosság és a szépség ébreszti fel, hanem bizonyos egyéni ízléseknek tetsző szabálytalanságok, sőt rútságok is. Itt kell azonban meggondolni azt, hogy az átöröklés, a de- és regenerálódás kérdését még nem ismeri annyira a tudomány, hogy a szerelmet eltilthassa a kisebb egyéni szeszélyektől. Talán a szerelem be-

hatóbban és részletesebben ismeri az átörök-
lés törvényét, mint a mai tudomány és ott,
ahol látszólag az elfajultságot karolja fel és
juttatja szaporodáshoz, tulajdonképen az el-
fajultsággal egy szervezetbe kapcsolt értéket
menti meg a végleges elkallódástól?

A szerelemnek azonban nincsen is szük-
sége ily sejtelmes hangzású mentetetődzé-
sekre. Sokkal erősebb benne az egészségre,
erőre, a faj minél magasabb típusának re-
produkálására való törekvés, semhogy fél-
teni lehetne tőle a fajt. A dégénérait, rüt
vagy beteges egyénekre irányuló szerelem
igen gyakran inkább kényszerszerelem, a
mai társadalmi viszonyok terméke, gyakran
a nemi éhség, máskor a nemi csömör ered-
ménye. Ép ezért, ahhoz, hogy a szerelem
éreztesse teljes eugénikai értékét, elsősorban
teljes felszabadulása szükséges. A mai nemi
erkölcs, a házasság és család csupa oly leköt-
öttséget jelent, amelyek bár jó oldalakkal
is bírnak, a szerelmi élet szabad kibonta-
kozását zavarják. Ma a szerelmesek nagy
része ép úgy összevérzi, sőt halálra sebzi
magát a szerelem elé vont erkölcsi és jogi
tüske-sövényeken, ahogyan a modern várak
ellen rohamot intéző katonák elpusztulnak
a védő művek szeges kerítésein és nyár-
sakkal teletűzdelt farkas-vermeiben. Sok sze-
relmes nem is mer egymáshoz közeledni a
nemi szabályok tüskés labirintusaitól félve. A
szerelem tehát csak korlátozva, itt-ott érezteti
eugénikai hatását. Egy oly új társadalom
mely szabad folyást engedne e szerelmek
millió és millió kis patakjának, melye-

ket a mostani erkölcsi és házassági rend agyonkanalizál, befalaz vagy elposványosít, a megújulás és megifjulás fürdőjét árasztaná az emberiségre. Mert a felszabadult szerelem az eugénika legnagyobb ütőkártyája; hozzá képest minden más kísérlet toldozás-foldozás, aprólékos javítgatás. Átgondolva és megértve a szerelem mivoltát és horderejét, kiselejtező és termelő erejét bátran lehet állítani, hogy a ma eléje tornyosuló összes akadályok ledőlte után megvalósulna az eugénika álma: megszületnék egy erőteljes, szép és értelmes emberfajta.

A SZERELEM JÖVŐJE.

Nem kételkedem abban, hogy a művelődés másik végén odáig fog jutni a nő lelki finomodása, hogy csak amellet a férfi mellett fog testi gyönyört érezni, akit szeret.

Stendhal.

Egy francia mondás szerint *savoir c'est prévoir*, amiből kikerülhetetlen természet-szerűséggel folyik az a kellemetlen következtetés, hogy tehát tudni annyit tesz, mint jósolni tudni. Kellemetlen ez a következtetés azért, mert az elmének kevés kompromittáltabb működési módja létezik, mint épen a jóslás; ha pedig a tudás annyi, mint előrelátás, ami viszont a jóslás alapja, akkor a tudás körül se lehet teljesen rendben a dolog.

Nem mintha jósolni teljesen lehetetlen volna! A csillagász olykor évezredekre előre kiszámítja a nap- és holdfogyatkozásokat és a beígért égi tünemények valóban be is érkezőnek. A tiszta, szinte már matematikaivá absztraháló dott fizika terén – s ha az esetleg reánk szakadó világkatasztrófáktól eltekintünk, az égi testek mozgása idetartozik – lehetséges tehát a jóslás. Ezeken a terü-

leteken tehát, ahol jósolni tudunk, bírunk is megbízható ismeretekkel, azaz: tudunk, már amennyire ezt a tudásunkat saját és mások ismeretelméleti aggályaival szemben megvédeni tudjuk. Amily mértékben azonban távozzunk a matematika és a tiszta fizika világából s közeledünk az életjelenségekhez s ezeken keresztül a tudatos, lelkinék nevezhető élettüneményekhez, oly mértékben válik tudásunk ingataggá s megbízhatatlanná előrelátásunk is. A jelenségek ama területein pedig, amelyeken épen nagy szerepe van a tudatosság valószínűleg legfejlettebb formájának, magának az emberi léleknek, a társadalmi és állami élet, a művelődés és a művészet, az emberi szabadság és boldogság terén tudásunk már igen jelentős mértékben bizonytalan, csak körülbelül és nagyjában érvényes igazságokat s nagyon is feltételes jóslásokat nyújthat. Nem mintha az idevonatkozó tudományosságra törekvő kutatásokat és eredményeket fölöslegesenek és eredményteleneknek tartanám; sőt ellenkezőleg, meg vagyok győződve arról, hogy itt is sejtünk már törvényszerűségeket, melyek igazi természettörvényeknek egy-egy oldalát, esetleg elmosódott, pontatlan egészét mutatják. Bizonyos azonban, hogy bármennyire igaznak higyük is azt, hogy a csillagokat lényegében ugyanaz a törvényszerűség hajtja, ami a társadalmi mozgalmakat, az államalakulásokat, a vallásokat és műalkotásokat létrehozza s ami a szerelmes szíveket egymás felé tereli, e láncolat első szeméről, a csillagvonzódásról tagad-

hatatlanul többet tudunk és jósolhatunk, mint a láncolat utolsó szeméről, a szerelem s a szerelmesek életéről. E szerénységi vallomás után azonban igenis fentartom a jogot ahhoz, hogy abból, amit a szerelemről tudunk és amit én kifejtteni igyekeztem, következtetéseket vonjunk a szerelem jövőjére vonatkozólag. Az élet és szellem terén való jóslás különben is nem annyira abban különbözik a csillagászat jóslásától, mintha amaz semmit sem sejtetne meg a jövő ábrázatából, míg viszont ez világosan láttatná azt, hanem inkább abban, hogy míg a csillagászat megjósolt eseményeknek időpontját is pontosan meg tudja állapítani, a társadalmi, politikai vagy lélektani jóslás, bár elég valószínű bizonyossággal ígérhet be eseményeket, el érkezésük időpontját már sokkal nehezebben láthatja előre.

Mindaz, amivel a szerelmet meghatározni és jellemezni igyekeztem, azt bizonyítja, hogy a szerelem egy fejlődő, folyton nagyobb jelentőséghez jutó jelenség, s így a jövőben minden valószínűség szerint még nagyobb hatalommá fog válni, mint amilyen manapság. Ha ez az érzés – mint jeleztem – par excellence kultúrtermék, bizonyos tekintetben nem is egyéb, mint a kultúra üvegházában megnemesedett, dus szirmú virágokat hajtó nemi ösztön, akkor természetes, hogy a művelődés fejlődésével együtt ez az érzés is egyre inkább fog nyerni fejlettségben és elterjedtségben. A szerelem kifejlődéséhez szükséges elsősorban az emberek

belső lelki nemesedése, másodsorban külső társadalmi felszabadulása. Mert csak gazdag, finom lélekben alakulhat ki a nemi ösztönnek egy átszellemesedett, minden érzést és gondolatot áthevítő s egy bizonyos élesen differenciált egyénre irányuló formája s csak lehetőleg szabad emberek bontakoztathatják ki szerelmi akarásaikat. Az ember lelki finomodása s társadalmi, gazdasági és erkölcsi felszabadulása tehát a szerelemnek legelső-sorban szükséges sarjasztó tényezői. Ezek azonban olyasmik, amik az igazi művelődési fejlődés szükségszerű eredményei. Mint a tenger dagálya a rajta himbálózó hajókat, úgy emeli, íme, a kulturális fejlődés magasabb és magasabb színvonalra a szerelmi életet is.

Igaz, a művelődésnek mai irányzata igen kétes értékű tüneteket is termel, és pedig ép olyan területeken, amelyek a szerelemmel rokonok és szomszédosak. Az öngyilkosságok s mindenféle idegbajok szaporodása arra vall, hogy a modern társadalmi élet és a jelenkori kultúrember lelke a folytonos fejlődés mellett súlyos kórságokon is megy át. Az öngyilkosságok közt a szerelmi öngyilkosságok nagy helyet foglalnak el és bizonyos, hogy akár a féltékenységből, akár a visszautasításból, akár a kiábrándulásból származó, akár az «együtt a halálba» jegyében történő kettős öngyilkosságokat nézzük, mindig azt látjuk, hogy részben épen akulturáléttal járó megnehezedett létért való küzdelem és a lelki túlérzékenység okozói ezeknek az önelemésztéseknek. S ha nézzük to-

vábbá azt a temérdek esetet, melyekben a szerelmi élmény nem is végződik öngyilkossággal, de a lelki zavarok mindenféle fajtájával kapcsolódik össze, akkor el kell ismernünk azt a tényt, hogy a kultúra nemcsak nemes és termékeny, de vad és káros hajtásokat is termelt a szerelmi élet terebélyén.

S itt élénk tűnik az a régi vád, hogy az egész szerelem egy betegség, hogy az egyes szerelmesek féktelensége és megátalkodottsága, mellyel érzelmükhöz ragaszkodnak s a köztudat bizonyos szerveinek, az irodalomnak, a színháznak, közbeszédnek nagy érdeklődése emez érzelem iránt, mind dőre túlzás és sok hű-hó, ha nem is semmiért, de egy sokkal kevesebb hűhóval elintézhető ügyért. Azt hiszem ez a vád igazságtalan. Egy előbbi fejezetben igyekeztem kimutatni, hogy mily tévedés általában a szerelmet betegségnek tartani; most hangsúlyozom, hogy még az ideg- és elmebajokkal, perverzításokkal és öngyilkosságokkal dúsan kevert modern szerelmi életre sem lehet általánosságban ezt a vádat kimondani. Való igaz, hogy az örültek, gonosztevők és elfajultak között nagy számban találhatók «a szerelmesek», a szerelmi hajlandóságokkal és élményekkel dúsan megrakott egyéniségek. Hisz temérdek téboly és gonosztelt egyenesen szerelmi eredetű. Bizonyos az is, hogy az ideggyöngge ember lelki gyöngesége vagy ahogy Freud mondja: «képtelensége a szerelemre», szintén sok szennyes, aljas nemi cselekedetet és viszonyt, a nemi élet tömén-

telen apró, mindennapi piszkát teremti meg. A modern szerelmi élet nagyszerű megleházi vegetációját bizony sok mérges kehely, fattyúhajtás, doh és penész teszi veszélyessé és visszataszítóvá. Mindez azonban nem teszi jogossá azt az állítást, hogy az egész mai szerelmi élet kóros. A társadalmi élet folytonos bonyolódása és a kultúra folytonos gazdagodása folyamán természetesen a káros és kóros oldalak is szaporodnak; minden téren, tehát a szerelem terén is. De ne feledjük soha, hogy a folyton szereplő, majdnem minden esetben botránnyá vagy eseményé növvő kóros vagy tragikus szerelmek mellett és körül az egészséges, normális és összhangzatos szerelmek töméntelensége is virul és hogy a betegség az egészséggel szemben mégis a törpe, majdnem elenyésző kisebbséget alkotja.

Különben a modern szerelmi élet le-törtjei is csak részben férges gyümölcssei az élet fájának és részben, és pedig minden valószínűség szerint nagyobb részben, a külső viszonyok fagyától, derétől és viharaitól lehevastott és letépett gyümölcsök. Sok szerelem, mely dőrévé, beteggé és tragikussá válik, nem kezdettől fogva volt az, nem érző-jének testi-lelki elfajultságából nyerte zord színét, hanem egyszerűen a külső körülmények, a társadalmi berendezkedések tökéletlensége folytán. Mint általában a legtöbb kultúrtünet, amely hanyatlásra és romlásra vall, nem a kultúrának lényegéből folyó eredmény, hanem csak egy tökéletlen berendezésű kultúrának korcshajtása, a mai

szerelmi élet szabályosságainak se kell okvetlen kifejlődniük minden kultúréletből, hanem csupán az olyanból, amilyen a mienk. Sok esetben, mikor azt hinnők, hogy a szerelmi zavarokat kétségtelenül pathológiai okok, testi-lelki elfajultság okozták, az alaposabb vizsgálódás rávezet arra, hogy a szociális okoknak nagyobb volt a szerepük. A legtöbb oly eset, amelyben az élettől féltő, szerelemre képtelen egyének látszólag belső ideg- és lelki gyöngeségük folytán keverednek borús és tragikus szerelmekbe s mennek tönkre, arra vezethető vissza, hogy a társadalmi körülmények, az anyagi helyzet, erkölcsi szempontok, rangkérdés és más efféle akadályozta meg a szerelem boldog kifejlődését. Ha tehát igaz is az, hogy sok a szerelemnek született bolondja és betege, kétségtelen, hogy sok az olyan is, akit a társadalmi körülmények tettek ezzé.

Minden reményünk és óhajunk, hogy a jövő kulturális fejlődése fejlessze a szerelmet és szaporítsa az igazi szerelmeket, azzal a feltétellel áll vagy dől meg, hogy egész civilizáciánk, sajátosan pedig ennek a nemi életet szabályozó intézményei meg fognak javulni. Mindenek előtt az átlagos gazdasági helyzet! A szerelmes ember az életért küzdő emberrel egy egészet alkot; emennek a nyomora vagy jóléte kedvezőtlenül vagy kedvezően befolyásolja a szerelmes embert is. Az anyagi szűkösség nagy ellensége a szerelemnek. A nagy, nemes szerelmek, melyekben ennek az érzésnek a legszebb láthatárai és a legfinomabb rezze-

nései kifejlődhetnek nagyobbára csak a társadalom felsőbb osztályaiban, a vagyonosok és kiváltságosak körében alakulnak ki. Az alsóbb osztályokban – kivételektől eltekintve – a szerelmi élet is olyan mint a szellemi: szegényes, fejletlen, tompa. A nagy, ezer finom gondolat- és érzésvirágba boruló szerelem, akárcsak a nagy költői, művészi vagy gondolkodói alkotás egy bizonyos jólétszínvonalat és a szabad időnek nagy mennyiségét kívánja meg; ha ilyesmik kihajthatnak is szórványosan a szegények és nyomorgók körében is, bizonyos, hogy az alsóbb osztályok szociális klímája számukra általában túl zord. Az egész emberiségnek s elsősorban épen eme alsóbb osztályoknak anyagi emelkedése tehát nagyban hozzájárulna a szerelem elterjedéséhez, a ma rendszeren csirájában eltaposódott szerelmi lehetőségek minél nagyobb mértékű kibontakozásához. Az általános vagyoni és szellemi fejlődés mellett szükséges azonban az is, hogy a nemi életet legközelebről érintő intézmények, szabályok és szokások is átalakuljanak. Abból, amit erre vonatkozólag előbbi fejezetekben írtam, megérthető, hogy a szerelem érdeke egyrészt a házassági és a családi intézmény olyfokú lazulása és elmosódása, amely megszűnésükhöz tagadhatatlanul veszedelmesen hasonlít. Jeleztem azt is, hogy ez a változás mindazt, a mi jó ezekben az intézményekben volt, átfogja menteni az új alakulásokba, hogy a mai családok helyét tulajdonképen egyetlen nagy család fogja elfoglalni s hogy a szerződéses

házassági intézmény kapcsaitól menten egészséges, boldog szerelmi élet fog kifejlődni. Kifejtettem azt is, hogy e nagy szabadulási munkához szükséges a társadalmi munkát végző nő teljes egyenrangúsodása a férfival s az anyák kártalanítása a szülésért járó fáradalmakért, sőt megfizetése a társadalomnak egy új ember világrahozatala által előidézett gazdagításáért. Mindezt a szerelem teljes kifejlődésének szükséges feltételeiként jeleztem. Most pedig kifejezem azt a társadalmi és nemi életünk fejlődési irányzataiból mértett meggyőződésemet, hogy a jövő a szerelem ketrecének e rácspálcáit, egyiket a másik után, ki is fogja tördelni, mivel a fejlődés egyre kétségtelenebbé fogja lenni, hogy a mai házasság összeegyeztethetetlen az emberek legnagyobb részének szerelmi szükségleteivel, hogy a családi otthon nagyon mérsékelten alkalmas a gyermeknevelésre s hogy a nők mai gazdasági és nemi kizsákmányoltsága hallatlan igazságtalanság az emberiség nagyobbik felével szemben, igaz, ma még igen radikális és felvilágosult írók is a házasságot, főleg pedig a csafôdot fenntartandónak vallják. De ha megfigyeljük, hogy ugyanezeknek reformjavaslatai mind egyre ruganyosabbá és lazábbá igyekeznek tenni a házassági- kötelekeket s egyenkint kisajátítják társadalmi vagy iskolai gyermektámogatási újításokkal a családi neveléshez tartozó területeket, akkor be fogjuk látni, hogy e látzólagos házasság- és családvédők maguk is lemondtak harcuk megnyeréséről és csupán visszavonulási csatákat vívnak.

A házasság és a családi élet a múlt bálványai; a jövő az anyaság állami finanszírozásával s a kollektív nevelés által felszabadított, önmagának visszaadót szerelemé. Hogy persze mikor fog ez a jövő elkövetkezni, azt nehéz volna megállapítani. A jóslás a jelenségek e terén, mint mondtam, nemcsak hogy bizonytalan, de különösen az időpontok megállapítására alig képes. Magam sem hiszem, hogy rövid időn belül állni fognak a kultúr-társadalmak óriási gyermektelepei, szervezve lesz az anyaság állami finanszírozása s megindul az anyagi gondoktól, erkölcsi aggályoktól ment teljesen szabad szerelmi élet. De hogy száz, vagy ezer vagy még talán több év múlva fognak-e az emberiség vezető népei idáig eljutni, nem is lényeges. Az emberi faj történetében ezer év ide vagy oda nem jelent sokat. Fő az, hogy akik a társadalmi és lélektani törvényszerűségek fényénél nézik a jövőt, azok ebben a szabadszerelem tündéri káprázatát látják ragyogni.

Mivel tudom, hogy ez a kifejezés: szabad szerelem egyike a legfélreértettebb jelszavaknak, tehát mibenlétét röviden jelezni fogom. Igen sokan, ha e kifejezést hallják, holmi éjjeli kávéházra vagy valami nyári mulatóhely kertjére gondolnak, ahol külön szobákban vagy lugasokban párok enyelegnek s folyton föl-fölbomolván új összetételben egyre újjáalaknak. Valami prosztituciós jellege van az így vélekedők szemében a szabadszerelemnek vagy legalább is valami alantasán érzékies színezete. Mi

sem nagyobb tévedés ennél. A jövő szabad-szerelme csak azt fogja jelenteni, hogy a szerelem gazdasági meggondolásoktól menten, szabadon fog érvényesülni s csak a szívek vágya szerint fog igazodni. A mai szerelmi vágyakozások a legtöbb esetben tekintettel vannak az anyagi megélhetésre, a társadalmi rangra, erkölcsi előítéletekre. A mai szerelem valóban nem szabad, hanem rab, de nem is tiszta és emelkedett, hanem szennyes, földhöz-tapadó és erőtlen. Arra a vádra, hogy a szerelem teljes felszabadulása féktelenné, sekélylyé és mocsárszerűvé tenné a szerelem egész világát, ezt lehet felelni: a szerelem nem, lehet jobb, mint azok az emberek, akik érzik s így valószínű, hogy addig, amíg riém fejlődik az emberiség tökéletessé, ez az érzés is tele lesz gyarlósággal. Bizonyos azonban, hogy az a sok béklyó, gát és akadály, mely ma kívülről nyomja és korlátozza a szerelmet, nem teszi tisztává és egészségessé a nemi életet, hanem legfeljebb rejtőzködővé és fülledtté. Tévedés viszont azt hinni, hogy a szabadszerelmé érvényesülte után nem lesznek fékező tényezők. Megmarad a nőt mindig óvatosságra intő szeméremérzés, mely ekkor is fog működni benne, a nem kívánt megtermékenyüléstől való félelem és végül mindezekhez hozzá fog járulni a lelki finomodás, mely minden oly odaadást, mely nem igazi szerelemből származik, önbeszennyezésésként fog visszautasítani. Főleg a nő fogja ezt nagy fokban érezni, de kisebb mértékben a férfi is. Íme: az a fejlettebb emberiség, amely a szabadszerelmet meg fogja valósítani

jórészt önellenőrzéssel fogja helyettesíteni a mai nemi életet szabályozó törvényeket és erkölcsi szabályokat. S hogy ezt elhihessük, gondoljuk meg, hogy mialatt a nemi élet terén a szabadszerelem színvonalára emelkedik fel az emberiség, az élet többi ágazataiban is érvényesülni fog a haladás s az emberiség vagyonosabbá, műveltebbé, felvilágosultabbá, lelkiileg finomabbá s nagyobb önuralomra képessé lesz.

Mindenki, aki elfogulatlanul gondolkodik, beláthatja, hogy nem árthat a szerelmi életnek, ha a szerelmeseknek nem keli arra gondolniok, hogy ki fogja a fajfenntartás munkájában annyira igénybevett, olykor súlyosan megviselt nőt támogatni és kártalanítani, ki fogja az esetleg megszülető gyermeket felnevelni s arra se, vájjon szerelmi kapcsolatuk számára keretül és háttérül meg tudják-e szerezni a megfelelő életmódot, lakást, társadalmi összeköttetést, rokoni elismertetést s mindazt, ami a mai házasságkötések létrejöttéhez annyira szükséges.

A jövőbeli társadalomban a szerelmet csak az fogja érvényesülésében befolyásolni, hogy a szerelmesek eléggé vágnak-e egymásra, méltónak tartják-e magukat egymáshoz, egyszóval, dülőre tudják-e vinni egymásközt szíveik ügyét. S a szerelem, ha ez felvilágosodott, felelősséggel bíró, a nemi élet minden irányú jelentőségével tisztában levő lelkekben találja meg a televény földjét, akkor bátran át is engedhető a maga sajátos fejlődési törvényeinek, azaz bátran szabaddá tehető.

A szerelem mint az egész lelket eltöltő és egy bizonyos élesen meghatározott egyénre irányuló nemi ösztön már lényegénél fogva nem olyan csapodár, mint a nyers nemi ösztön. Ép ezért a teljes szabad szerelmi élet se tenné holmi folyton új és új összetételű párokból álló verébkolóniává az emberi nemet. Ha a kényszerűségből vagy megszokásból együttmaradó mai házaspároknak megfelelő párok ez alatt az új rendszer alatt nem is igen volnának, a szerelmesek, amíg szerelmesek volnának, kényszer nélkül együtt maradnának ekkor is. Többet pedig dőreség volna kívánni. Egyáltalában nem hiszem, hogy a szabad szerelem korában tökéletesen más képet fog nyújtani a nemi élet, mint ma; a tartós monogám kapcsolatok mellett ekkor is virulni fog a poligámia, a poliandria, sőt a szabálytalan össze-vissza párosodás is. A különbség azonban a mához viszonyítva az lesz, hogy a monogám viszonyok őszinték és szívből jövők lesznek s általában mindenki szabadabban, őszintébben, lelki-furdalások nélkül s prűdériátó? menten fog élni a maga saját nemi természetének törvényei szerint. S mind e szabadság felett sohasem sejtett bőségben és szépségben fog virulni a szerelem ezer új színe, finomsága, egész ragyogó költészete.

A társadalmi fejlődés e magasabb fokán magánügygyé lesz a szerelem, akárcsak a vallás. Két ember, férfi és nő, mint ahogy két csillag az űrben egymás közelébe kerül, találkozni fog egymással az emberek forga-

tagában, szerelemre gyulad egymás iránt s szerelemben egyesül. Ha akarják s ha a természet akarja, gyermekük lesz; ha lesz, annál jobb ez a nőre nézve, mert ezzel jogot vált a társadalom támogatására. De ha nem akarják vagy a természet nem működik ily irányban, akkor is megmarad számukra az a gyönyör, melyet egymásban lellenek. A társadalom érdeklődése irántuk csak akkor fog jelentkezni, mikor a megtermékenyültség jelei jelentkezni fognak a nőn; de ekkor is csak oly időpontban s oly mértékben, amelyben a nő akarja. A szerelem oly viszonyba fog kerülni a társadalommal, amilyenben ma a barátság van. Baráti párokhoz hasonló párokká lesznek a szerelmesek. S ki kérdi a barátoktól, hogy mióta szeretik egymást, együtt laknak-e, mikor akarnak elválni, bejelentették-e. valami hatóságnak frigyüket?

E megállapításommal könyvem mint a jelképes kígyó saját farkába harap. Az első fejezetben jeleztem, hogy a szerelem a nemi vágy s a barátság összeolvadása. Most a barátság a szerelem eszményeként jelentkezik. Lehet-e szebb perspektívába állítani a szerelmet, mint egy olyanba, mely ezt az érzelmet a barátság ős idők óta boldogító-nak, sőt szentnek vallott érzelméhez hasonló tiszteltségűnek és szabadságúnak mutatja?

TARTALOM.

Előszó	Oldal 3
--------------	------------

ELSŐ RÉSZ: HOGYAN SZERETÜNK?

Mit nevezek szerelemnek?.....	13
A szerelem lényege	22
A szerelem törvényei	29
Szerelem és szépség	30
A szubjektív és az objektív szépségeszmény	34
Szerelem és egyéni ízlés.....	42
Hasonlóság és különbözőség.....	47
Schopenhauer szerelmi metafizikájának bírálata.....	57
Szerelmi eszményesítés	64
A szerelem fajtái.....	70
Eszmény és típus	74
A szerelem születése és halála.....	80
A viszonzatlan szerelem és a szerelem gyógyítása.....	90
Szerelem és ész.....	101

MÁSODIK RÉSZ: A NEMEK KÖZÖTT.

Nő és férfi.....	109
A nő szerelme	119
Hogyan szeret a nő s hogyan szeret a férfi?.....	130
A nemek kétféle szerelmének lélektanához.....	138

	Oldal
A szemérem gyökerei	148
A szüzesség értéke	151
A féltékenységről.....	170
A donzsuán és a nőember	180

HARMADIK RÉSZ: SZERELEM ÉS TÁRSADALOM.

Házasság és szerelem	189
Család és gyermek.....	201
Embertermelés	218
Többnejűség és egynejűség	242
Szerelem és feminizmus.....	253
Állam és szaporodás.....	272
Szerelem és eugénika.....	270
A szerelem jövője	282